

L'Hospitalet de Llobregat: Els bombardejos i la defensa passiva a la rereguarda (1936-1939)

Laia Arenas, Guillem Domingo, Laura Garcia i Daniel Grande

2n Bat. B INS. Mercè Rodoreda. Curs 2012-2013

Tutora: Rosa Aldabó

*La lluita de l'home contra el poder és
la lluita de la memòria contra l'oblit.*

Milan Kundera.

ÍNDEX

1.Introducció	1
2.El context històric	4
2.1 La Guerra Civil Espanyola.....	4
2.2 La Guerra Civil a Catalunya	7
2.3 El preludi i l'esclat de la guerra a l'Hospitalet de Llobregat	11
2.3.1 El creixement demogràfic i el desenvolupament econòmic	11
2.3.2 Els anys de la República	13
2.3.3 La Guerra Civil	14
3. L'aire té nom de guerra	16
3.1 Assalts i barricades	16
3.2 L'inici dels bombardejos: 1937	17
3.3 La ciutat Bombardejada: 1938-1939	22
3.4 Els fets de Cosme Toda i Can Llopis i el desenllaç de la guerra.....	28
3.5 Principals avions bombarders de la Guerra Civil	32
4. L'organització de la defensa passiva.....	36
4.1 Els refugis.....	36
4.2 Junta de Defensa Passiva de Catalunya.....	36
4.3 Junta de Defensa Passiva a l'Hospitalet.....	39
4.4 Els refugis a l'Hospitalet de Llobregat.....	40
4.5 Atenció sanitària a la població.....	45
5. Fitxes	50
6. Conclusió	73
7. Bibliografia.....	76
8. Annexos	79
8.1 Índex d'annexos.....	80

1. INTRODUCCIÓ

Aquest treball que presentem tracta sobre la Guerra Civil a l'Hospitalet de Llobregat. Hem enfocat la recerca en la documentació i localització dels espais de lluita: barricades i bombardejos, i en la defensa passiva: els refugis i l'atenció sanitària de la població a la rereguarda, i ho hem situat sobre un plànol corresponent a la ciutat en els anys del conflicte. Per això hem hagut de documentar-nos prèviament sobre el context històric dels fets estudiats tan en el conjunt peninsular, com en el territori català i més concretament en la ciutat de l'Hospitalet.

Les principals raons que ens han portat a iniciar aquest estudi han sigut les ganes de descobrir la història de la nostra ciutat, en la qual ens sentim profundament arrelats. Aquest treball va començar a partir d'una proposta del departament de Ciències Socials per fer una investigació per preservar la memòria històrica en col·laboració amb Can Riera-Espai de Memòria Històrica, centre que depèn del Museu d'Història de la Ciutat. Adés, el treball ens ha servit per conèixer i aplicar una metodologia de recerca que ens ha permès portar a la pràctica les pautes de realització d'una investigació amb fonts arxivístiques, per tant, primàries, així com fonts orals a partir de confecció d'entrevistes amb persones que vivien a l'Hospitalet en aquella etapa.

Nosaltres hem centrat el nostre treball en conèixer en quina mesura la ciutat va patir atacs i es va veure afectada pels bombardejos durant la guerra i com es va organitzar la defensa i protecció de la població. També analitzar el seu abast, poder documentar els fets i conèixer les conseqüències que van tenir en la ciutadania. Val a dir que un dels principals objectius del nostre treball de recerca ha sigut la confecció de fitxes i de mapes amb la localització de les zones bombardejades i dels refugis i equipaments d'atenció a la ciutadania documentats.

En un principi, no teníem constància de si a l'Hospitalet es van construir gaires refugis, quines eren les condicions d'aquests i la seva localització. Com ja sabem tots, la ciutat de Barcelona va ser devastada per les bombes de l'aviació del bàndol insurrecte, però no coneixíem l'abast dels atacs que va patir la nostra ciutat tot i la seva proximitat. Quan la recerca ja estava iniciada, vam tenir constància que molts refugiats que fugien

del front d'Aragó s'acolliren a l'Hospitalet. Llavors ens van sorgir diversos dubtes referents a com es va integrar aquest col·lectiu, així com l'assistència sanitària que rebien els hospitalencs al llarg d'una etapa tan convulsa com va resultar ser la Guerra Civil Espanyola.

Per a realitzar el treball, hem hagut de consultar diferents fonts primàries que tot i servir-nos d'ajut, ens ha anat obrint nous dubtes i interrogants davant i ens ha servit per investigar i profunditzar més en alguns fets. També hem trobat una manca d'informació sobre diferents aspectes que no ens ha permès acabar de contextualitzar del tot.

El fet que l'Hospitalet sigui una ciutat propera a Barcelona, feia evident que va patir directa o indirectament els estralls dels bombardeigs, tot i així, en iniciar el treball, ens va sobtar la escassa informació que trobàvem sobre aquests fets, donat que altres ciutats amb el mateix pes que la nostra, tenia documentats molts més bombardeigs o se'n coneixien més detalls.

La principal dificultat que se'ns ha manifestat ha sigut que hem hagut de començar una investigació històrica sense tenir cap precedent on recolzar la nostra recerca. Un altre problema ha estat la impossibilitat de poder treballar amb un plànol de l'època fins que la investigació ja es trobava en un punt més avançat, i aquest fet ens ha complicat la localització d'espais perquè la gran majoria de carrers i vies de circulació actuals no tenen el mateix nom que tenien durant els anys trenta i, fins i tot, alguns carrers han canviat la seva configuració en comparació al seu anterior traçat.

També cal destacar que un dels refugis que vam documentar, pertanyent a la delegació d'Esquerra Republicana al Districte I de l'Hospitalet, no en vam poder determinar la situació exacta per manca de fonts que en corroboreassin l'existència i el seu emplaçament. Aquest cas, com molts altres, exemplifica els problemes que hem tingut per avançar en la nostra recerca i justifica que no hàgim pogut elaborar totes les fitxes dels refugis ja que coneixíem la seva localització però no les seves característiques o viceversa.

Hem tingut l'oportunitat de comptar amb documents tant de l'espai Memorial Democràtic de Can Riera com de l'Arxiu Municipal de l'Hospitalet. També, hem consultat bibliografia per situar-nos en el context històric i hem tingut l'oportunitat de conèixer testimonis de diferents persones que van patir directament tots els fets.

Ens agradaria agrair l'ajut de l'Agustí Castellanos, responsable de l'espai Memorial Democràtic Can Riera, per oferir-nos tota la informació de què disposava. Voldríem donar les gràcies a Pepa Prieto i Gemma Perelló de l'Arxiu Municipal per la seva disponibilitat i ajut en la recerca de tots els documents necessaris per a completar el treball i per posar, de manera excepcional, a la nostra disposició l'arxiu en hores diferents al seu horari habitual. També als senyors Jaume Bartra, Josep Tubau i a la senyora Joaquina Lillo Pau i la seva família per la disponibilitat i el temps que ens van oferir per a realitzar l'entrevista.

Finalment, agrair sobretot a la nostra tutora del treball, Rosa Aldabó, la seva ajuda i consells durant tota la trajectòria del treball, els quals han sigut imprescindibles per a arribar a aquest resultat.

2. EL CONTEXT HISTÒRIC

2.1 La Guerra Civil Espanyola.

La guerra Civil va ser un conflicte bèl·lic, que va repercutir en tots els aspectes de la vida social, política i econòmica espanyola. Va enfrontar els defensors de la República espanyola, model polític vigent a l'estat des de l'any 1931, amb els defensors de posicions més autoritàries i de dretes de caire feixista. El conflicte va causar centenars de milers de morts i d'exiliats. Un dels aspectes més destacats i controvertits de la conflagració foren les greus manifestacions de violència i la repressió que els dos bàndols van perpetrar a la rereguarda.

Aquest episodi de la història d'Espanya va succeir entre el 18 de juliol de 1936 i l'1 d'abril de 1939. El febrer de l'any 1936 es van celebrar eleccions a la presidència de la república, enmig d'una gran polarització de l'opinió pública. Aquesta divisió extraordinària no es va assestir després de la convocatòria electoral, de fet va produir major crispació; la burgesia l'Església i els grans propietaris recelaven del govern d'esquerrers que havia sortit victoriós a les urnes, perquè sospitaven que durien a terme aquelles reformes que van quedar truncades per l'anterior executiu i que eren perjudicials per a les classes benestants. El govern va ser incapaç de mantenir l'ordre públic, com va posar de manifest la mort del guàrdia d'assalt José del Castillo, a mans dels falangistes i que es va respondre, des del mateix cos de guàrdies amb la mort del dirigent de la CEDA José Calvo Sotelo. Això va desencadenar una escalada de violència que va conduir al que molts creuen que és l'inici del conflicte, el cop d'estat.

La guerra es va produir arran del fracàs del cop d'estat de la dreta, que va derivar en una insurrecció militar.

La rereguarda republicana havia viscut situacions difícils que van afeblir la seva capacitat a causa de les divisions entre els diferents partits polítics i forces sindicals que, en molts indrets, van fer simultani l'esforç de guerra amb l'intent d'organitzar una revolució social, el bàndol republicà mai va aconseguir fer un veritable front comú. Contràriament, la rereguarda de la zona *nacional* va tenir una direcció política i militar molt més centralitzada que el suport de l'Alemanya nazi i la Itàlia feixista, va fer més

efectiva A més va iniciar una repressió, que va continuar durant la dictadura franquista contra els moviments d'esquerra i la cultura i la llengua catalana, basca i gallega.

El bàndol revoltat va estar organitzat entorn de gran part de l'alt comandament militar, institucionalitzat en la Junta de Defensa Nacional i es va recolzar en el partit feixista Falange Espanyola, l'Església Catòlica i la dreta conservadora. Socialment tenia el suport de les classes més o menys privilegiades, principalment, que després de la victòria a les urnes del Front Popular¹ veien perillar la seva posició social o estaven temoroses de l'anticlericalisme i d'un possible esclat de violència del proletariat.

Les tropes de l'exèrcit africà van creuar l'estret de Gibraltar i es van unir a les del general Queipo de Llano a Sevilla, el seu ràpid avanç els va permetre contactar amb l'exèrcit comandat pel general Mola al nord peninsular. El moviment no va triomfar a les grans ciutats, com Madrid, o Barcelona que varen romandre sota bandera republicana, però si en zones de l'Espanya rural que van demostrar més simpatia envers l'aixecament. Les tropes nacionals es van centrar en dominar el nord industrial i conquerir Madrid. L'altre bàndol intentava infructuosament dominar les principals ciutats de l'Aragó.

El general Francisco Franco va llançar una ofensiva en el front d'Aragó el maig de 1938 per arribar al Mediterrani i dividir el territori dominat pels republicans. La reacció republicana va ser una ofensiva sobre la línia de l'Ebre, que va suposar la campanya més llarga i sagnant de la guerra civil. La batalla de l'Ebre va acabar amb la derrota de l'exèrcit republicà i va ser el desencadenant de la ràpida ocupació franquista de Catalunya; fet que va precipitar la fi de la guerra. Franco la va donar per acabada l'1 d'abril de 1939, tres dies després que el coronel Segismundo Casado lliurés Madrid.

Pel que fa al suport internacional les democràcies europees, amb el Regne Unit al capdavant, es proclamaren neutrals però a la pràctica els seus diplomàtics a Espanya donaren suport al bàndol nacional, ja que, segons la seva opinió, el bàndol republicà era controlat per comunistes, anarquistes i socialistes revolucionaris. Per tant, van congelar tots els béns espanyols, afectant principalment les seves reserves d'or a la Gran Bretanya. De manera semblant, l'embargament d'armes anglofrancès colpia desproporcionadament als republicans. En el fons ni la Gran Bretanya ni França no van

¹ Front Popular: coalició de partits marxistes, republicans i nacionalistes. Recolzat pel moviment obrer, els sindicats i els demòcrates constitucionals.

intervenir significativament. La Gran Bretanya proveïa de menjar i medicaments a la República, però dissuadia activament al govern francès de Léon Blum de proveir d'armes a l'exèrcit republicà. Només la URSS va ajudar a la causa de la República així com un cos de joves voluntaris antifeixistes vinguts d'arreu, conegut amb el nom de Brigades Internacionals.

Els feixismes europeus (l'Alemanya nazi d'Adolf Hitler i la Itàlia de Benito Mussolini) van enviar tropes com el «Corpo Truppe Volontarie», avions i la Legió Còndor, avions i armes per donar suport als militars revoltats. La contribució italiana va ser d'uns 60.000 efectius en el moment culminant de la guerra. El 27 de juliol de 1936 el primer esquadró d'avions italians arriba a l'Espanya insurrecte. Alemanya va utilitzar la guerra com a zona de proves del seu modern armament pesant i aviació, que després va utilitzar en la Segona Guerra Mundial.

Els efectes de la Guerra Civil van marcar la història posterior d'Espanya de manera excepcionalment dramàtica i duradora: tant les conseqüències demogràfiques (augment de la mortalitat i descens de la natalitat que van afectar la piràmide de població durant generacions) com les materials (destrucció de les ciutats, l'estructura econòmica, el patrimoni artístic), intel·lectuals (fi de l'anomenada Edat de Plata de les lletres i ciències espanyoles) i polítiques (la repressió a la rereguarda).

2.2 La Guerra Civil a Catalunya.

A Catalunya, a part del govern central, la Generalitat concentrava moltes competències. El govern català estava encapçalat per Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), que l'havia presidit durant tota la República, amb Francesc Macià i, després de la seva mort, amb Lluís Companys.

L'intent d'insurrecció a Barcelona va ser determinant per a la resta de Catalunya. El dia 19 de juliol de 1936 els insurrectes es van revoltar, però es van trobar amb un gran nombre de problemes que van causar que l'*alzamiento* no tingués èxit. Un d'aquests va ser la inactivitat de molts militars que no el van secundar. L'altre va ser la Generalitat, que era l'encarregada de controlar l'ordre públic, i que contava amb el suport de la Guàrdia d'Assalt, de molts obrers armats i de la Guàrdia Civil que, després d'haver mostrat una certa inactivitat vers als fets ocorreguts, es va postular a favor de la República i va actuar en contra dels revoltats. El general Goded, acabat d'arribar de les Illes Balears per a dirigir la revolta, se n'adonà de que la situació en què es trobava la ciutat, controlada per forces partidàries a la República, condemnava la insurrecció al fracàs. Finalment, forces de la Generalitat juntament amb obrers armats van empresonar al general Goded, que es va veure forçat a anunciar la derrota per ràdio a petició del president Companys.

Després d'aquests fets, la CNT-FAI (Confederació Nacional del Treball - Federació Anarquista Ibèrica) va esdevenir un nou poder a la ciutat. Aquestes dues organitzacions obreres van aconseguir armar-se gràcies a l'assalt de moltes casernes militars durant els fets dels dies 19 i 20 de juliol. Amb milers de persones armades, el poder real de les forces de la República sobre l'ordre públic va minvar molt. Aquesta situació va afavorir actes violents i assassinats de caràcter marcadament polític, protagonitzats per obrers anarquistes. A més, el poder de l'exèrcit era gairebé inexistent, ja que la majoria de militars havien estat detinguts, executats o s'havien amagat.

El president de la Generalitat va adonar-se de que si no col·laborava amb les organitzacions obreres, no podria restablir la normalitat al territori. Per això, va oferir la possibilitat als diferents líders de les organitzacions obreres de fer una reunió, que va tenir com a resultat la formació del Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Aquest òrgan estava format per les següents forces d'esquerrres: ERC, CNT-FAI, UGT (Unió

General de Treballadors), PSUC (Partit Comunista Unificat de Catalunya), POUM (Partit Obrer d'Unificació Marxista), Unió de Rabassaires i Acció Catalana. El comitè era l'encarregat de formar milícies amb l'objectiu d'arribar a Aragó i recuperar el territori perdut després de la insurrecció. Aquestes milícies no estaven molt ben organitzades, ja que la gran majoria de persones que les formaven no eren militars de professió, sinó que solien ser obrers i persones amb ideals antifeixistes. Com cita George Orwell², escriptor que va viure en primera persona el conflicte com a membre de les milícies del POUM i va combatre en el front d'Aragó:

“Era una manera ben extraordinària d'ensinistrar un exèrcit de guerrillers. Sembla evident que, si només tens uns quants dies per a ensinistrar un soldat, li has d'ensenyar les coses que necessitarà més: a cobrir-se, a avançar a camp obert, a fer guàrdies, a construir un parapet, i, sobretot, a fer ús de les seves armes. I tanmateix, a aquella multitud de pocs dies, ni tan sols ensenyaven de disparar un fusell o d'estirar l'anella d'una bombà de mà. En aquells moments no vaig comprendre que això obeïa a la simple raó que no hi havia armes disponibles. En les milícies del POUM l'escassetat de fusells era tan desesperada que les tropes de refresc que arribaven del front sempre havien de fer servir els fusells dels soldats que rellevaven. Calculo que en tota la Caserna Lenin no hi havia altres fusells que els dels sentinelles”.

Paral·lelament va començar un intent de resolució de més calat. Molts treballadors es van trobar que els seus caps i els propietaris havien estat assassinats o havien fugit. Llavors, molts obrers van decidir prendre el control i dirigir ells mateixos tot el procés de producció. La Generalitat, amb la fi d'organitzar-los, va crear el decret de col·lectivitzacions el 24 d'octubre de 1936. A diferència de les empreses finançades amb capital estranger i els negocis de caràcter familiar, la majoria d'empreses van restar sota control obrer. Al camp, les col·lectivitzacions van proliferar a la zona anarquista d'Aragó i, en territori català, al Baix Llobregat i al Baix Ebre.

Després de mig any de guerra, la Generalitat es va veure obligada a exercir més poders dels que se li havien estat delegats amb l'Estatut de Núria (1932) quan va fer efectiva la creació de diferents òrgans de govern, com la conselleria de Defensa (31 de juliol de 1936) i el Consell d'Economia de Catalunya (11 d'agost de 1936). Aquest fet va ser considerat com un acte de separatisme des del govern central de la República i va

² Orwell, George “*Homenatge a Catalunya*” Editorial Ariel. Pàgina 29.

tensor les relacions entre les dues institucions. Una altra mesura presa pel govern de Companys va ser la incorporació de totes les forces republicanes i sindicals al govern de la Generalitat, causant la dissolució del Comitè Central de Milícies Antifeixistes. Aquesta gran coalició va crear el decret de col·lectivitzacions i va permetre la reorganització de la justícia i del país. Però les diferències ideològiques entre els diferents integrants del govern va acabar provocant que sorgissin diferències entre ells, enfocades, sobretot, en la manera en què s'havia de conduir el conjunt de canvis polítics, econòmics i socials que sorgien al bàndol republicà. La CNT i el POUM eren partidaris de la revolució social com a única via per guanyar la guerra. En canvi, ERC i el PSUC defensaven que només es podria guanyar si es dominava l'ordre públic, restablint el control de què gaudien abans de la insurrecció del bàndol nacional. Per a fer una representació de la situació en què es trobava Barcelona al llarg de la guerra, George Orwell³, que va estar a la ciutat al llarg d'aquest període:

“En aparença, era una ciutat on les classes riques havien deixat pràcticament d'existir. A part d'un petit nombre de dones i d'estrangers, no es veia gent “mudada”. Gairebé tothom portava roba de feina o granota blava, o alguna variant de l'uniforme milicià (...) La ciutat tenia un aspecte brut, miserable; les carreteres i els edificis es trobaven en molt mal estat, els carrers, de nit, eren molt foscos, per por de les incursions aèries, la majoria de les botigues eren deixades i mig buides”.

Les discrepàncies entre els diferents punts de vista van acabar desembocant en els enfrontaments anomenats fets de Maig de 1937. Tot va començar quan la policia va intentar desallotjar l'edifici de la Telefònica, controlat pels anarquistes de la CNT, perquè els acusaven de manipular les comunicacions entre la Generalitat i el govern de la República. Tot això va provocar diferents tirotejos i enfrontaments entre la CNT i el POUM, contra les forces d'ordre públic, dominades per la Generalitat. El govern de la República, ja establert a València, va decidir enviar-hi guàrdies d'assalt i, quan tot s'hagué acabat, tornar a controlar l'ordre públic. Els fets de Maig del 1937 van motivar la pèrdua de poder per part dels anarquistes, la il·legalització del POUM i la seva sortida de la Generalitat. Aquesta institució que va veure augmentar la presència comunista, protagonitzada pel PSUC, que va compartir la presidència amb ERC.

³ Op. cit. Pàgina 25.

Amb la capital de la República establerta a Barcelona, el dia 4 d'abril de 1937 els rebels van ocupar la ciutat de Lleida. El front d'Aragó es va situar sobre el riu Segre, que va esdevenir la frontera entre el bàndol republicà i el nacional. Castelló va ser envaït al cap d'una setmana, de manera que Catalunya restava aïllada de la resta de territori republicà. Finalment, el fet que va determinar el vencedor de la guerra, va ser la batalla de l'Ebre (juliol-novembre de 1938). L'exèrcit republicà va preparar un últim intent per a recuperar territori. El 25 de juliol de 1938 va aconseguir travessar el riu Ebre i va anar ocupant poblacions que es trobaven en mans dels rebels, fins que no van poder seguir amb la reconquesta que anteriorment havien iniciat. Aleshores, es va iniciar una batalla de posicions entre els dos bàndols, que va acabar amb la conquesta per part dels nacionals de Móra d'Ebre (8 de novembre de 1938) i amb el desplaçament de les tropes republicanes a l'altra riba de l'Ebre. La batalla de l'Ebre va causar la mort d'un gran nombre de soldats a ambdós bàndols. Val a dir que a les files republicanes hi participà la *Lleva del biberó*, íntegrament formada per joves menors d'edat.

El bàndol rebel no va tenir gaire dificultats a l'hora d'envair el Principat, degut al poc ajut internacional rebut per la República, la difícil situació en què es trobava Europa per l'inici d'una etapa expansionista de l'Alemanya nazi i el retirament de les Brigades internacionals de Catalunya. A més a més, la resistència mostrada no va resultar gaire efectiva, més aviat mal coordinada i aïllada. A mesura que l'exèrcit nacional avançava per diferents punts de la geografia catalana, l'aviació bombardejava nombroses poblacions. El 26 de gener de 1939 van entrar a Barcelona i el 10 de febrer ja havien arribat a Puigcerdà i Portbou, d'aquesta manera tenien sota control tot el territori català, excepte algun petit focus de lluita.

També cal destacar la existència de nombrosos catalans que havien donat suport a Franco. La majoria d'ells eren empresaris, propietaris i membres de l'església que, davant el desordre viscut durant el període de la República, es mostraven favorables a restablir l'ordre. Entre aquests, hi destaquen el polític catalanista i fundador de la Lliga Regionalista Francesc Cambó i els escriptors Josep Pla i Josep Mª de Sagarra.

2.3 El preludi i l'esclat de la guerra a l'Hospitalet de Llobregat

2.3.1 El creixement demogràfic i el desenvolupament econòmic.

Durant el primer terç del segle XX l'Hospitalet va passar de ser una comunitat eminentment agrària a una ciutat industrial satèl·lit de Barcelona. L'Hospitalet va triplicar en la dècada dels anys 20 la seva població, donada una massiva immigració provinent principalment de Múrcia, Almeria, País Valencià i Aragó, i va passar de tenir 12.360 habitants el 1920 a tenir-ne 37.650 el 1930. Aquesta immigració ja s'havia iniciat a la dècada anterior, atreta per la forta industrialització, per les obres del metro transversal i per l'exposició de 1929 de Barcelona. En aquests anys l'Hospitalet ja era coneguda a Catalunya com la ciutat de la immigració, sobretot els barris de Collblanc-La Torrassa, anomenats la Múrcia Xica.

El desenvolupament industrial i l'esmentat fenomen migratori van determinar el creixement urbanístic de la ciutat en tres grans àrees: Santa Eulàlia, Collblanc-La Torrassa i Sant Josep.

El barri de Santa Eulàlia, fins llavors caracteritzat per un poblament agrícola dispers al voltant de l'ermita de Santa Eulàlia de Provençana, es va organitzar com a continuació del teixit urbà industrial de Sants, que anava creixent seguint la carretera de Santa Eulàlia i el nou carrer de l'Aprestadora amb direcció a l'Hospitalet. En aquest barri es crearen importants indústries tèxtils i també s'hi instal·laren els dipòsits d'escombraries de Barcelona.

Collblanc va començar a urbanitzar-se al voltant de la carretera del mateix nom i tot i acollir algunes indústries del ram de la construcció, Collblanc-LaTorrassa es va convertir en el barri de població immigrada més important de la ciutat.

El barri de Sant Josep corresponia al creixement del nucli urbà tradicional de la ciutat, on habitava la població autòctona i l'oligarquia propietària agrària i industrial. El creixement del centre s'expandí en direcció Barcelona, i aquest nou sector de Sant Josep es convertí en un polígon industrial, tèxtil i metal·lúrgic i en una nova barriada obrera.

L'Hospitalet havia estat un pròsper nucli agrícola durant les dues primeres dècades del segle XX quan tota la zona de la Marina es caracteritzava per una producció intensíssima i especialitzada de productes d'horta adreçada a l'exportació. A partir de la segregació de la major part de la Marina (quan el 1920 Barcelona s'annexionà l'actual Zona Franca), l'activitat agrària va anar minvant gradualment, amb paral·lel a l'impressionant desenvolupament industrial de la resta del terme. Hi havia indústries relacionades amb el ram de la construcció (bòbiles) com Cosme Toda, fàbriques tèxtils - la més gran, Can Trinxet, va arribar a ocupar 1.200 treballadors i treballadores-, grans plantes metal·lúrgiques, com la Foneria Escorsa i la Farga (Alts Forns de Catalunya) fundada l'any 1916.

Durant els anys 30, però, van experimentar una notable davallada de la producció i una retallada de plantilles, en un context de crisi en què l'atur era especialment elevat a la nostra ciutat.

2.3.2 Els anys de la República

En aquesta etapa es va iniciar un període de grans transformacions polítiques a Espanya i Catalunya, que a l'Hospitalet van ser viscudes amb intensitat i esperança. Les reformes socials que va impulsar l'Ajuntament, com ara duplicar les places escolars i crear colònies infantils, es van veure desbordades per la crisi social i econòmica que originaven nombroses vagues convocades per la CNT. Mentrestant creixien els robatoris als conreus de la Marina i afloraven els problemes derivats del creixement desordenat. La ciutat vivia un període d'instabilitat política amb divisions a l'Ajuntament que des d'abril del 31 estava governat per una coalició de partits republicans (ERC, Unió Republicana Federal, Lerrouxistes⁴ i altres) i una pressió al carrer cada vegada més violenta per part dels anarcosindicalistes, que veien com empitjoraven les condicions de vida de la classe obrera. Això va provocar que nombroses bombes casolanes esclataren en fàbriques i comerços.

Malgrat els fet conflictius de 1933, relacionats amb l'intent de revolució anarquista, les eleccions municipals del 14 de gener del 1934 van tornar a donar la victòria a la llista d'esquerreres liderada per Ramon Frontera, davant de la llista de la Lliga encapçalada novament per Just Oliveres. L'abstenció va ser molt alta, en gran part pel boicot de la CNT.

Arran dels fets d'octubre de 1934 a Barcelona, la Generalitat i els principals ajuntaments van ser intervinguts per l'exèrcit, de manera que l'Ajuntament de l'Hospitalet va estar gestionat, fins al maig de 1935, per un comandant militar. Posteriorment, es formà un nou Ajuntament amb els partits de dreta afins al govern central, amb col·laboració indirecta de la Lliga, encapçalada per l'alcalde lerrouxista Hilari Rabal.

Finalment quan les eleccions generals de 1936 van donar la victòria al Front Popular els regidors elegits l'any 1934 van tornar a ocupar l'Ajuntament.

⁴Moviment polític i organitzat a Barcelona per Alejandro Lerroux, d'ideologia republicana i anticatalanista, caracteritzat per un obrerisme exaltat.

2.3.3 La Guerra Civil

El diumenge 19 de juliol de 1936, de la plaça de l'Ajuntament i els diferents barris, van sortir a la matinada les primeres columnes, majoritàriament anarcosindicalistes, per aixafar la revolta militar a Barcelona. Aquella mateixa tarda van cremar les esglésies de la ciutat. L'endemà es va constituir el Comitè de Milícies Antifeixistes (CMA), dominat per la CNT i liderat per Josep Xena. Fins al 30 de setembre, les milícies exercien el poder revolucionari al carrer, i a l'Hospitalet es va produir una difícil cohabitació amb el poder real. Els càrrecs municipals van ser depurats i es van posar en marxa les col·lectivitzacions a les indústries i també al camp, amb la creació de "l'Agrícola Colectiva". Es van municipalitzar les escoles i es van expropiar residències i entitats, que es convertien en menjadors populars, guarderies, escoles, una maternitat, etc.

Amb la reorganització municipal del 30 de setembre, es creà un nou consistori, anomenat Consell d'Economia i Defensa, presidit per Francesc Martínez Alves (ERC), en el qual s'integrà el CMA. Hi van entrar nous regidors –de la UGT- tot i que la CNT hi mantenia el predomini. La cohabitació a ser difícil amb confrontacions i desavinences contínues. La ciutat estava afamada. L'assalt per part dels cenetistes el 25 de desembre de 1936, de les cooperatives obreres locals, suposà l'abandó d'ERC i UGT del consistori, Xena i la CNT es van fer càrrec en solitari del Consell: representaven el corrent més radical de la CNT i volien imposar les col·lectivitzacions radicals i el salari únic. A l'últim hi intervingué la Generalitat, que va aconseguir el 9 de febrer de 1937 el retorn dels consellers d'ERC i UGT. Martínez Alves d'ERC va tornar a l'alcaldia.

A partir d'aquest moment, va començar el declivi de la CNT, i va frenar el període revolucionari i va iniciar-se una nova etapa municipal, que va durar fins al final de la guerra, caracteritzada per la necessitat d'assegurar l'abastiment.

A finals de 1937, es va incorporar a l'Ajuntament el PSUC, i el 1938, la Unió de Rabassaires. La renovació de regidors va ser continuada. La població civil patí la guerra de forma directa i la ciutat va ser bombardejada diverses vegades. El 25 de juliol de 1937 va tenir lloc al carrer del Montseny, a la Torrassa, el bombardeig més sagnant, amb 20 morts i 40 ferits. L'escassetat i el racionament s'imposaren. Es conreaven els

solars urbans, alhora que eren saquejats els camps de la Marina. Arribaven més i més refugiats, mentre les lleves se succeïen. El 1938 la manca de queviures i els talls de llum eren un problema important per a la població.

Quan la darrera ofensiva de l'Exèrcit Popular a l'Ebre fracassà, el lent avanç de les tropes franquistes es va fer inexorable. Les tropes franquistes van entrar a l'Hospitalet el 26 de gener de 1939.

3. L'AIRE TÉ NOM DE GUERRA⁵

3.1 Assalts i barricades.

Durant la matinada del 19 de juliol de 1936 es va tenir la notícia de l'aixecament militar. El matí d'aquell mateix dia a la nostra ciutat, a la carretera de Collblanc es va aixecar una barricada. En aquesta s'havien organitzat un grup d'homes armats amb pals i alguns fusells que pretenien enfrontar-se als soldats que, procedents de la caserna del Bruc, intentaven ocupar Barcelona. Hi havia dos camins possibles: la Diagonal o la carretera de Collblanc. Finalment, els militars van optar pel primer i els veïns de Collblanc-La Torrassa en assabentar-se van decidir apoderar-se de la caserna i de les armes, cosa que van aconseguir amb escassa resistència⁶.

També aquest dia van començar els assalts, les esglésies van ser les víctimes principals. L'església de Collblanc, l'església de la Torrassa i la capella i les aules d'una escola religiosa del mateix barri són un exemple. Un grup d'exaltats, també va incendiar dos centres d'ensenyaments religiós i van assaltar la Torre Barrina, actual Parc de la Marquesa. Juntament amb aquests atacs a centres religiosos es van cometre assalts i furt a diferents negocis de comestibles.

El dies següents continuava la rebel·lió i van assaltar la parròquia i rectoria de la Vil·la Vella, el centre Catòlic, el Casino del Centre i van incendiar l'església patronat escolar de Santa Eulàlia de Provençana.

No es tornà a trobar cap símbol de resistència o lluita fins l'any 1937. El dia 28 d'abril un comunicat de la Guàrdia Urbana informava que al carrer Laureà Miró, situat al barri del Centre havien aixecat una barricada. Tanmateix, al carrer Martí Julià, al barri de Collblanc, també es van produir els mateixos fets. L'endemà, dia 29 d'abril, un altre comunicat parlava d'una nova barricada al barri de Collblanc, a la confluència de l'avinguda Xile i la carretera de Collblanc.⁷

⁵ Gimeno-Navarro Josep. Fragment del poema *l'èxode*.

⁶ Salmerón, Inocencio. *Històries de Collblanc-La Torrassa*. 2009.

⁷ Veure annex 3 pàg.96.

3.2 L'inici dels bombardejos: 1937

Els bombardejos van ser un fet molt important durant la guerra. Franco va comptar amb el suport de l'aviació feixista que va utilitzar aquest conflicte com a camp de proves de la nova tecnologia.

Tant l'aviació alemanya com la italiana van ser protagonistes de terribles bombardeigs com el de Guernica, el 27 d'abril de 1937, o el de Lleida, el 2 de novembre de 1937.

En finalitzar la guerra es va calcular la tràgica xifra de més de 12.000 víctimes causades per bombardejos, 90% de les quals vivien en territori republicà.

Tot i que els primers bombardejos sobre el territori català es van produir l'any 1936, no va ser fins el 27 d'abril de 1937 quan van caure les primeres bombes sobre la ciutat de l'Hospitalet. El fet que aquest atac està poc documentat, fa suposar que no va causar víctimes ni danys materials.

El següent bombardeig està datat el 22 de juny. Un comunicat de la Guàrdia Urbana del mateix dia fa referència que al districte de Provençana, més concretament a la barriada de Can Pi, tres joves: Manuel González de 28 anys, Mercè Nadal de 23 anys i Marià Franco de 33 anys, van ser curats de ferides de pronòstic reservat causades per l'explosió d'una bomba en un setial d'escombriaire⁸.

Només un mes després, la matinada del 25 de juliol de 1937, dia en què barris barcelonins com Poble Sec i Trinitat van ser atacats, a les 3:34h, va ser bombardejat el centre neuràlgic de Collblanc-LaTorrassa per trimotors Savoia.⁹

En aquest atac aeri, que va patir la barriada, van caure quatre bombes, localitzades en els següents punts: la primera va anar a parar a la claveguera del passatge Xipré i va fer un gran estrèpit. La segona va caure al carrer General Moragues número 36 i va provocar l'enfonsament de la façana; la tercera va esclatar a la cantonada dels carrers Claret i Mas i, finalment, la quarta va caure a l'encreuament dels carrers Paris-Llobregat, tal i com diu Ignacio Salmerón¹⁰: "Un vecino del n. 5 de la calle París, en

⁸ Veure annex 4 pàg.99

⁹ Veure apartat dedicat a avions pàg.33

¹⁰ Salmerón, Ignacio. Revista Progrès núm. 121, 2000.

cuanto sonaron las sirenas anunciando el peligro de un ataque aéreo, salió apresuradamente del domicilio con su mujer y el hijo de seis años. Corrían hacia las “bòbiles” en busca de mayor seguridad cuando coincidieron en el punto donde impactó la bomba. La mujer murió rodeando con sus brazos a la criatura.”

Va ser el primer bombardeig amb víctimes mortals que es va produir a l’Hospitalet, divuit en un principi, tot i que després van morir dues persones més a l’hospital.

Relació de víctimes del bombardeig del 25-7-1937:

Josep Puig Guinovart, 36 anys
Rafael Fernández Julià, 55 anys
Francesc Pérez Ruiz, 35 anys
Anna Sánchez Rodríguez, 27 anys
Joan Pérez Martínez, 26 anys
Enric Solsona Cabedo, 37 anys
Consol Horno Dengra, 23 anys
Dídac García Vizcaino, 29 anys
Alcaria Pérez Estrada, 20 anys
Gregori Bayet Montalbanch, 46 anys
Alberto Heredia Amador, 6 anys
Vicenta Sánchez Sánchez, 28 anys
Dolors Guillamon Bou, 30 anys
Macario Carrasco Lozano, 20 anys
Josep Camacho García, 26 anys
Dolors Cabedo Negre, 67 anys
Maria Santamaria Ferrer, 38 anys

Fig. 4.2.1 Quadre de les víctimes.

Font: Ribas, Josep. *Bombardeigs i refugis a l’Hospitalet (1937-1939)*.

No està molt clar si els punts on varen caure les bombes eren llocs predeterminats, és a dir, accions ja preparades amb antelació. En aquest cas es creu que els objectius hi eren, ens referim a diversos locals i seus de partits i sindicats de la barriada de Collblanc, situats als següents domicilis: Al Carrer Mas, 105 es trobava la seu de CNT; el carrer Progrés es concentraven diferents seus: en el nº 76 es situava un local de la CNT i FAI; en el nº 43 estava l'organització juvenil del PSUC, en el nº 90 el Socors Roig Internacional; en el nº 87 Joventuts Llibertàries; en el nº 38 Izquierda Republicana; en el nº 54 ERC. Els últims locals i seus es situaven en la carretera de Collblanc: en el nº51 CNT (Mercantil), en el nº 58 UGT; en el nº 3 PSUC i per últim, en el nº 56 EC (Estat Català).

Fig. 1. Mapa dels locals i seus de partits afectades
Font: elaboració pròpia

Després del bombardeig del dia 25 de juliol, la població i l'Ajuntament van decidir prendre noves mesures, entre elles la creació de la Junta de Defensa Passiva, que va ser constituïda cinc dies més tard però no va ser consolidada fins al 12 de novembre del mateix any.

La constitució de la Junta de Defensa Passiva a la ciutat tenia com a objectiu assumir un seguit de normes necessàries per tal de minimitzar l'efecte dels bombardeigs, així com, la construcció de refugis.

Per tal d'aconseguir-ho la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, el 14 de novembre, es dirigí a les juntes locals en aquests termes¹¹ :

“La junta de Defensa Passiva de Catalunya ordena a tots els ciutadans l'adopció de les mesures següents d'aquesta nota:

- Primera. Així que es faci de nit, s'evitarà que trasllueixi a l'exterior (via pública, patis o celoberts), cap llum de l'interior de les estances; per tant, caldrà tancar totes les portes, balcons i porteries que puguin comunicar-hi.
- Segona. Tots els establiments públics –bars, cafès, restaurants, etc.- mantindran l'enllumenat exterior completament tancat, i procuraran d'evitar, a més, per mitjà de portes o cortines, la visibilitat de llums interiors.
- Tercera. Tots els vehicles de tracció mecànica circularan amb els llums de creuament o de ciutat, i prescindiran en absolut dels llums llargs.

Les autoritats competents tindran cura de l'estricta compliment d'aquestes disposicions. Els contraventors seran severament sancionats.”

La Junta de Defensa Passiva, tot i estar constituïda a finals d'aquell any 1937 encara no tenia una seu fixa. Finalment, un cop va ser aconseguida, va tenir problemes de finançament. El migrat pressupost de l'Ajuntament no podia abastir les necessitats de la Junta, degut a la gran quantitat de necessitats de primer ordre que calia atendre.

La falta de recursos per ajudar La Junta Passiva de Defensa, indicaven clarament una feblesa de les finances de l'Ajuntament, en un període molt crític en relació amb l'evolució de la guerra, molt negativa per a Catalunya i la República. Tot i això, la Junta Local de Defensa Passiva no es va rendir i va seguir amb la seva lluita per tal d'intentar minimitzar tant els danys personals com els materials.

Després de l'inici de la guerra va començar una crisi de proveïments que augmentà al llarg dels mesos i es va veure reflectida en l'escassetat de productes

¹¹ Albertí, Santiago. *Perill de Bombardeig*. op.cit.

alimentaris de primera necessitat com el pa, la carn, la llet i les verdures. Com a conseqüència de la fam es van produir robatoris constants en els camps de conreu.

El ban publicat el dia 18 d'agost de 1937¹² informa del següent:

“FAIG SABER: Que són moltes les famílies que per evitar els perills de bombardeig es recullen al camp, encara que aquest estigui plantat, ocasionant perjudicis considerables a l'economia, que podrien evitar-se, si, a l'acollir-se en el mateix posessin la cura necessària, que evités la destrucció de les plantacions existents en el mateix [...] Aquesta Alcaldia espera que la cultura i la ciutadania del nostre poble farà que sigui atès aquest prec, evitant l'adopció d'altres solucions menys adequades al moment.”

Aquest, podia tenir dos objectius: per una part evitar que els habitants de l'Hospitalet anessin als camps amb el pretext de refugiar-se dels bombardejos donat que els camps no eren zones atacades per l'aviació feixista, i així evitar que es realitzessin furtis d'hortalisses i verdures. Per l'altra, donar a conèixer a la gent que els bombardejos eren una realitat cada vegada més constant i que la ciutat no tenia una disponibilitat econòmica per construir refugis per tothom, ni comptava en aquelles dates d'una xarxa suficient de refugis per a la ciutadania.

Els bombardejos no cessaven i el 15 d'octubre de 1937 es va produir un altre atac. A la carretera del Prat Vermell, a la barriada de Can Pi, en un camp de cultiu els bombers de Barcelona van recollir dos cadàvers que havien patit el impacte d'una bomba i se'ls va emportar Sanitat de Guerra. És molt probable que aquests morts fossin conseqüència del bombardeig aeri que s'havia produït el dia anterior, a les 19:20 hores quan tres trimotors Savoia S.79, amb l'objectiu de bombardejar Barcelona, van ser rebutjats per les bateries antiaèries i van llençar algunes bombes a l'atzar.

Els bombardejos sobre la ciutat van continuar sent una preocupació per a la població que sovint havia de canviar els seus hàbits degut als atacs i com queda demostrat en un document del dia 21 d'octubre de 1937, enviat sense cap firma però

¹²Veure annex 5, pàg.100.

amb el segell del sindicat de la indústria del espectacle públic, CNT AIT i que va dirigit a l'alcalde Francesc Martínez Alves ¹³ amb el següent text:

“Donades les actuals circumstàncies en que els bombardeigs de l’aviació feixista es succeeixen contínuament, aquest Consell Econòmic de la Indústria de l’Espectacle Públic de la nostra localitat ha decidit implantar una nova modalitat en l’horari de les sessions de cinema, per tal d’aconseguir una compensació a les pèrdues que ens originen els actuals moments, consistents en més d’un cinquanta per cent de disminució en la recaptació normal.

A tal efecte, doncs, a partir de la present setmana l’horari de les sessions del diumenge serà de dos quarts d’onze del matí a dos quarts de dotze de la vetlla, en sessió contínua. Per a comunicar aquesta decisió al públic seran fixats uns cartells anunciadors, els quals han estat prèviament reintegrats amb la pòlissa corresponent lliurada per Arbitris.

El que ens plau comunicar-vos per al vostre coneixement i efectes consegüents.”

3.3 La ciutat bombardejada: 1938-1939

El 1938 va ser un any crucial per al desenllaç del conflicte. Després de quasi bé dos anys de guerra, es van intensificar els bombardeigs per part de l’aviació feixista. Tot va començar el primer dia de l’any, amb un atac sobre la ciutat de Barcelona en una incursió nocturna. Durant el mes de gener es notà el constant atac amb intencions més violentes que només a la ciutat comtal va provocar la mort de 600 persones. Altres ciutats de Catalunya afectades van ser Tarragona, Reus, Figueres, i Puigcerdà entre d’altres.

L’Hospitalet, un cop més, no va ser aliè a aquests constants atacs i en el mes de gener la ciutat va rebre quatre bombardejors: el primer es va produir el dia 11 de gener i afectà, tot i que mínimament, a la barriada de Can Pi. L’aviació feixista tenia com a

¹³Pertanyia al partit Esquerra Republicana de Catalunya.

objectiu atacar la ciutat de Barcelona, però el bombardeig es va veure frenat per les bateries antiaèries i per l'actuació dels Xatos¹⁴ republicans. Com a conseqüència van llençar bombes al barri de Sant Andreu de Barcelona i pel que fa a l'Hospitalet, va afectar a la zona de la carretera de Can Tunis, més concretament al camp de futbol Santiveri i a un transformador d'una fàbrica propera al camp que es va incendiar. Aquest bombardeig causà la mort de 22 persones al barri barceloní i la mort de 2 persones d'una barraca a Can Tunis. Un informe dels bombers recollit per Josep Ribes explica els fets¹⁵: “A l'arribar al lloc del sinistre procedirem a desenrunar la barraca, ja que digueren que hi havia persones enterrades. La barraca estava propera al camp de futbol i foren extrets un home i una dona morts, que foren dipositats a l'ambulància de la Creu Roja”.

El segon bombardeig del mateix mes es va produir a les 5 de la matinada del 21 de gener. Aquest va afectar al sector proper a Can Tunis i el Prat. l'Hospitalet, va patir atacs a les dues de la matinada en els barris Centre, Provençana i la barriada Muntanya (actual Sant Josep)¹⁶. En aquest últim, es va veure afectada una zona propera a la Farga: als carrers de Castillejos i Migdia van caure tres bombes que provocaren danys als patis posteriors d'una tintoreria col·lectivitzada i d'una fàbrica propietat de Gustau Gili que produïa paper. Una quarta bomba va caure en el reg del carrer Fabregada la qual causà estralls en patis d'habitatges situats al carrer Saurí, concretament als números 52, 53 i 56.

El barri de Provençana va ser el més afectat i hi van caure 17 bombes, la majoria ho van fer als camps situats entre la casa de Gardein i La Farinera. Algunes de les bombes no van fer explosió i com diu l'informe, una de les bombes que no va fer explosió, va caure darrera de la masia Ca l'Agustina. En aquest cas, es muntà un servei de vigilància mentre s'avisava el Parc d'Artilleria per tal que es desactives. Pel que fa al centre, les zones afectades van ser la riera del cementiri on van caure quatre bombes que causaren diversos danys materials.

¹⁴ Polikarpov I-15, veure més informació a la pàg.34.

¹⁵ Ribas, Josep. *Bombardejos i refugis a l'Hospitalet* (1937-1939).

¹⁶ Informe d'“Inspección de investigación y vigilancia de Hospitalet de Llobregat”. AML'H caixa 521.

L'informe acaba amb les paraules següents: “A pesar del total de bombas que han caído en el término municipal de esta Ciudad, suman veinticinco, no ha tenido que lamentarse ninguna desgracia personal.”

El dia següent es produí el tercer bombardeig, el 22 de gener hi va tornar a haver un nou atac de matinada que anava dirigit cap a Barcelona però va ser interceptat per les bateries antiaèries tant de Sant Pere Màrtir com del Carmel. Algunes bombes d'aquesta incursió van caure al Prat i a l'Hospitalet, tot i que en un lloc indeterminat, però sobretot ho van fer al mar.¹⁷

L'últim bombardeig d'aquest mes correspon al dia 30 de gener, data en què l'aviació feixista –els italians Savoia S.79- va tornar atacar Barcelona i van morir 153 persones entre elles 20 nens refugiats en la plaça Sant Felip Neri. També va afectar a l'estació de mercaderies del Morrot, situada a la barriada de Can Pi de la nostra ciutat. Les bombes van provocar un incendi donat que van afectar a tres vagons carregats de greixos. Per sufocar-lo van acudir els bombers i el Servei Sanitari que en retirà un mort.¹⁸

Durant el mes de febrer l'Hospitalet no va patir cap atac aeri i Barcelona va ser poc afectada tot i que altres ciutats de Catalunya van patir bombardejos que provocaren la mort d'alguns habitants, va ser el cas de Sant Feliu de Guixols el dia 22 o de Figueres el dia 23.

En el mes de març van tornar a començar els constants atacs i el dia 5 es va produir el primer. Aquest va ser frustrat en part per les bateries antiaèries, però finalment, cap a les 5 de la matinada, un grup de trimotors Savoia S.81 es van dirigir cap a la nostra ciutat on hi van llençar 6 bombes¹⁹. Però no va ser fins l'endemà, 6 de març quan els bombardejos van causar més danys.

Els atacs aeris van afectar els barris de la Torrassa, el Centre i de Provençana i es van produir de matinada, a les 5:30 hores. En el barri de la Torrassa van caure varies bombes que afectaren a dos carrers: carrer xic de les Barraquetes (actual Torrent Gornal) i al número 22 del carrer 14 d'abril (actual carrer Progrés). Al barri centre, al

¹⁷ Albertí, Santiago *Perill de bombardeig! Barcelona sota les bombes*. Albertí, Editor, Barcelona, 2004.

¹⁸ Ribas, Josep. *Bombardejos i refugis a l'Hospitalet de Llobregat (1937-1939)*.

¹⁹ Albertí, Santiago. Op. Cit.

carrer Antoni Sesé (c. Barcelona), els habitatges en els números 135 i 137 van patir grans danys i van haver de ser evacuats. En el carrer Girona, la casa corresponent número 11, va ser destruïda a causa d'una bomba. En aquest atac es van produir diversos ferits a causa de l'enfonsament dels habitatges i dels bombardejos en si. Totes aquestes bombes, tenien com a principal objectiu atacar la Farga que en aquells moments eren els *Altos Hornos* de Catalunya que durant la guerra va ser una indústria de guerra, però per la escassa exactitud que tenien els avions per llençar les bombes provocaven estralls al seu voltant i afectaven a les vivendes pròximes.

Finalment, al barri de Provençana, les bombes van caure al carrer Salvadors amb l'objectiu de caure sobre la fàbrica Can Gras, una fàbrica de teixits. Una de les bombes que va caure en aquest lloc, va ser incendiària, cosa que provocà un incendi que va ser sufocat pels bombers. Malgrat afectar la fàbrica i provocar l'incendi, no hi va haver cap víctima ni cap dany personal degut a que era diumenge i no hi havia cap persona a dins.²⁰

Pocs dies després, van tenir lloc els atacs més cruentos sobre la ciutat de Barcelona. L'inici d'aquests es pot veure en el telegrama dirigit a l'aviació italiana amb seu a Mallorca per comunicar l'inici d'una acció violenta sobre Barcelona.²¹

El telegrama (*in arrivo*), en italià, està datat del 16 de març de 1938, un dia abans del començament d'aquests bombardejos i prové directament de Roma. En el centre del telegrama s'hi troba escrit a mà "*urgentissimo*" el que dona a entendre la importància del document que té com a conseqüència l'inici de fets transcendents en el transcurs de la Guerra Civil.

El document està firmat pel general Giuseppe Valle, viceministre de l'aviació militar, amb una signatura abreviada, "V" i va dirigit al general Vincenzo Velardi cap de l'*Aviazione Legionaria* amb seu a Mallorca.

El text escrit en italià, és breu: "Iniciar des d'aquesta nit acció violenta sobre Barcelona, amb martelleig espaiat amb el temps".

A partir d'aquest comunicat, Barcelona va patir el bombardeig més cruel i destructiu. La ciutat suportà 12 bombardeigs en 41 hores, hi van participar de tres a sis

²⁰ Ribas, Josep. Op.cit.

²¹ Veure annex núm.6 pàg.101.

Trimotors Savoia S.81 i S.79. Els atacs eren tan seguits que la població estava confosa i no sabien si les sirenes anunciaven la fi del bombardeig o l'inici d'un altre. Els atacs van tenir com a tràgic resultat la xifra de 875 morts (512 homes, 245 dones i 118 infants). Així com uns 1.500 ferits atesos en centres hospitalaris, molts dels quals no van sobreviure.

L'Hospitalet no va quedar al marge d'aquesta ofensiva i els dies 17 i 18 van patir els mateixos fets que la Ciutat Comtal. El dia 17, moments després d'haver bombardejat Barcelona, els sis Savoia S.81 que havien participat en l'atac, van utilitzar la munició restant en municipis del voltant com és el cas de la nostra ciutat.

Els fets d'aquest dia van afectar als barris Provençana i La Torrassa i a la barriada de Ceravalls-les Planes: a Provençana va perjudicar els baixos de la casa núm. 40 del carrer Pi i Maragall, a la fàbrica Can Gras i a una masia de la zona. A la Torrassa va caure una bomba al número 18 del carrer Albereda i finalment en el darrer atac del dia es va veure afectat el número 1 del carrer Ceravalls de la barriada del mateix nom.

Un document parla dels efectes que van produir les bombes en la fàbrica Can Gras, les quals van afectar la seva estructura. Es tracta d'una instància manuscrita el 28 de març de 1938 per la mestressa de la propietat que s'expressa amb les següents paraules²²:

“Durante el bombardeo últimamente efectuado sobre esta Ciudad, y a causa de las bombas que lanzaron y explotaron sobre la Fábrica conocida por “Can Gras” la casa antes citada quedó en un estado de derrumbamiento tal, que es imposible habitarle, toda vez que de paredes, techo y piso, están agrietados y al menor ruido los ladrillos y tejas caen y en caso de lluvia, como estos últimos días es un verdadero aguacero, por lo que como antes expongo es imposible habitarla.”

El dia següent van continuar els atacs derivats del de Barcelona, aquesta vegada duts a terme per tres trimotors Savoia s.79. A l'Hospitalet es van concentrar al barri de Provençana i van afectar principalment l'estació transformadora de la Torrassa i Can

²²AML'H. Caixa 521 bis.

Trinxet. A l'interior de la fàbrica es va produir un incendi que van apagar immediatament després dels fets, els mateixos obrers.²³

Can Trinxet era un conjunt industrial i ara urbanístic situat al barri de Sta. Eulàlia. L'empresa es dedicava al món tèxtil i es va fer popular a principis del segle XX per fabricar “vellut del tramviaire” amb què confeccionaven els uniformes dels treballadors de la Companyia de Tramvies de Barcelona.

Fig.2. Fàbrica Can Trinxet, carrer Pi i Maragall.
Font: Arxiu històric Santa Eulàlia de Provençana.

Després de la intensa i salvatge ofensiva produïda contra la ciutat de Barcelona, els bombardejos van tenir un gran ressò internacional; això va provocar que Franco, espantat per les possibles conseqüències internacionals, enviés dos telegrams a Roma per ordenar la finalització immediata de l'acció. Franco va veure perillar l'inestable equilibri internacional que li donava suport i només per aquest motiu ordenà aturar els bombardeigs. Tot i això, els atacs sobre ciutats indefenses van prosseguir després de la data del telegrama, 18 de març de 1938.

Els bombardejos dels mesos següents van tenir com a conseqüència l'augment de la xifra de morts. En un d'aquests atacs, el dia 19 de juliol, va caure una bomba sobre la catedral de Barcelona i uns pocs dies després, el 25 de juliol de 1938 es va iniciar la major ofensiva de la Guerra Civil sobre Catalunya: la batalla de l'Ebre. Com a

²³Ribas, Josep. *Bombardeigs i refugis a l'Hospitalet de Llobregat (1937-1939)*.

conseqüència d'aquesta, l'aviació feixista va centrar els seus atacs en les comarques tarragonines.

A L'Hospitalet els bombardejos van arribar de nou el 7 de juny, derivats d'atacs sobre Barcelona, concretament la zona del port, Poble Sec i Montjuïc, per part de l'aviació italiana. En la nostra ciutat van afectar la fàbrica Can Pareto (Auxiliar Tèxtil Algodonera I.C) situada al Carrer Fermín Galán del barri de Provençana. Hi van caure diverses bombes de les quals dues van explotar, una enderrocà part de la fàbrica i va produir un incendi. Segons l'informe dels bombers de Barcelona es va instal·lar una bomba per extreure aigua del Canal de la Infanta, per tal d'apagar el foc. D'aquest fet trobem constància en una carta escrita pel director Gerent de la fàbrica el dia 15 de juny de 1938 l'alcalde on adjuntava la declaració que havien presentat al jutjat:

“El dia 7 del corriente sobre las once y cuarto de la noche, aproximadamente, hallándose declarada alarma por bombardeos, en los locales de la fábrica de Auxiliar Textil Algodonera I.C de la calle Fermín Galán, 60 de esta ciudad, se oyeron, en corto intervalo de tiempo, dos fuertes explosiones seguidas de derrumbamientos é incendio de singular importancia; resultando grandes daños en las edificaciones de la fábrica y en la maquinaria, instalaciones y mercancías en ella existentes.”²⁴

El següent bombardeig no va tenir gaire ressò, ja que hi ha una gran manca d'informació del lloc on es va produir, tanmateix però, al diari Front de Girona hem trobat una nota de premsa que recull que en la matinada del dia 17 d'agost, la nostra ciutat, va ser bombardejada per l'aviació estrangera juntament amb Mataró. També surt mencionat en el llibre *Catalunya sota les bombes* un bombardeig sobre l'Hospitalet tot i que correspon al dia anterior.

3.4 Els fets de Cosme Toda i Can Llopis i el desenllaç de la guerra.

El següent fet del que trobem informació, es va produir el 17 de novembre del 1938. Es tracta de l'explosió i incendi d'unes fàbriques. Aquest és un dels més documentats, tot i que hi ha varies versions dels fets i encara no se sap quina és la que

²⁴AML'H. Caixa 523

més s'adapta als successos esdevinguts. L'acció va tenir lloc a les fàbriques Can Llopis i Cosme Toda, situades a Via Durruti, actual Enric Prat de la Riba. La primera era una indústria dedicada sobretot a la llosa fina -coneguda popularment com a "cairó". Cosme Toda, indústria encara existent, es dedicava a la fabricació de ceràmica-. L'any 1937, les dues fàbriques veïnes, van ser col·lectivitzades i utilitzades com a indústries de guerra durant tot el període restant de la Guerra Civil.

Molts diaris d'arreu del territori narraven els fets de maneres molt diferenciades: la Vanguardia publicava la notícia, el dia 20 de novembre en un curt retall, esmentant que tot va ser controlat i va haver-hi actuacions de valor per part d'alguns membres del personal, també diu que els fets van semblar més aparatosos pel fet de ser una indústria de guerra.²⁵

Un diari gal·lec del bàndol rebel constata uns esdeveniments totalment diferents i molt més catastròfics: "470 muertos en la explosión e incendio de una fábrica de municiones de Barcelona". Així va començar la notícia que escrita el dia 21 del mateix mes, deia que no havia sigut sufocat encara l'incendi. La notícia informava que els bombers no eren capaços d'actuar del tot a causa de les contínues explosions que hi havia dins de la fàbrica pel material de guerra. Aquest atribuïa l'incendi a un error d'un obrer que estava treballant i no a un bombardeig i que moltes persones es van amagar en un refugi en el qual van ser calcinades.²⁶

Un altre diari, explicava la notícia des de París i confonia el lloc de l'accident, indicava que havia afectat la fundació Escorza en lloc de Cosme Toda i Can Llopis. Aquest explicava ràpida i breument els fets i esmentava que els veïns van haver de ser desallotjats.²⁷

Anys després, un article de José Manuel Morales el 1983 tornava a parlar dels fets. Aquest, una mica més extens, intentava aclarir els esdeveniments i obria nous dubtes a resoldre respecte com i on es va originar el foc.²⁸

No només són els articles de l'època els que ens proporcionen diferents versions, molts historiadors i escriptors que han investigat sobre la guerra civil a l'Hospitalet han

²⁵ La Vanguardia 20.11.1938.

²⁶ Hoja Oficial del Lunes. Any II, núm. 91, 21.11.1938.

²⁷ Labor - Any V, núm. 414, 01.12.1938.

²⁸ Diari Llobregat, 19 de novembre de 1983. Veure annex 8 pàg. 105.

aportat testimonis personals o d'altres persones que ens han ajudat a constatar més el que va passar.

La versió de Matilde Marcé és la que més s'aproxima a l'article de José Manuel Morales, ja que també apunta a 4 morts tot i que constata que els ferits van ser 18. Aquesta diu que l'accident segurament va iniciar-se a Can Llopis.²⁹

El testimoni personal de Ramón Morales ens explica que ell, amb un grup de gent, es va mobilitzar fins a un refugi a l'estació del carrilet de l'Hospitalet. El dia següent es van trobar trossos de metralla fins a la distància d'1 kilòmetre de Cosme Toda.³⁰

Una altra versió indica que els responsables d'aquesta explosió podrien pertànyer a Socors Blanc. Aquesta organització, era pronacional, clandestina i s'estenia per totes les zones republicanes on desenvolupava tasques d'informació i sabotatge.³¹

Josep Ribas, no cita el número de morts, ni concreta el lloc de l'accident, però apunta a que segons testimonis la causa probablement va ser un sabotatge de la “*quinta columna*”, és a dir, dels infiltrats que treballaven per la victòria del bàndol nacional. L'informe dels bombers descriu que els primers a arribar no es van poder apropar fins a 200 m de la via del tren degut a la metralla que queia. Van entrar al magatzem on estaven els projectils carregats i van tallar l'incendi. Durant dies no van parar les tasques de prevenció i vigilància.³²

Un altre escriptor, Joan Perelló, que en aquell moment vivia a Barcelona, ens explica que el foc es va veure des de Sant Vicenç dels Horts. Segueix dient que no sap quantes noies van morir però que després de l'accident, les autoritats van intentar treure amb tota la discreció possible els cadàvers. Aquests els van arreplegar en un solar proper i seguidament ens parla d'una imatge esglaiadora, els gossos famèlics i les rates van comparèixer en el descampat atrets per la ferum de la carn cremada.³³

Per últim, trobem el testimoni de dues senyores que treballaven en aquella fàbrica, concretament en la secció de pesatge de pólvores, esmenten que l'encarregat, encara que

²⁹ Marcé i Piera, Matilde. *Indústries i obradors a l'Hospitalet* (1a part) pàg.42.

³⁰ Morales, Ramón. *Coses de l'Hospitalet*.

³¹ Santacana i Torres, Carles. *Victoriosos i derrotats al franquisme a l'Hospitalet*.

³² Ribas Vinyals, Josep. *Bombardeigs i refugis a l'Hospitalet* (1936-1939).

³³ Perelló i Masllorens, Joan. *Passejant pel carrer Enric Prat de la Riba*.

havia estat advertit en diverses ocasions, tancava les caixes on s'embalaven els obusos amb un martell de ferro en comptes de fer-ho amb un de fusta. Quan es va produir l'incendi les empleades més pròximes van considerar que ell n'era l'inductor. Les germanes no recorden ni com ni per on van sortir, ja que les flames tancaven l'entrada principal.³⁴

Fig.3. Fàbrica Cosme Toda.
Font: Història de Cosme Toda des de la seva pàgina web.

Del darrer mes de l'any 1938 no trobem cap informació de bombardejós sobre l'Hospitalet però altres zones de Catalunya i la ciutat comtal van seguir sent constantment atacades. Zones de l'interior com Vic van ser bombardejades reiteradament durant els dies 15, 16 i 17 de desembre i també van atacar i destruir el poble tarragoní de Perelló.

No és fins el 19 de gener de 1939 que va tornar a haver-hi atacs sobre la nostra ciutat. Aquest fet segons un informe dels fets explica com en Juan Mata Morales acudia al jutjat per explicar els danys soferts a causa de l'explosió que va patir pels estralls d'una bomba.³⁵

³⁴ Salmerón Vargas, Inocencio. *Històries de Collblanc-La Torrassa*.

³⁵ AML'H. Caixa 521.

Aquest provenia d'un atac que va ser iniciat a les 9 hores del matí al Port de Barcelona. Un grup de trimotors Savoia S.79 llançà bombes sobre aquella zona i després d'interceptats per l'aviació republicana, concretament per una esquadrilla de caces mosca³⁶ provinents de la base del Prat, es van dirigir cap al nord-oest, fet que va ocasionar que llancessin la resta de projectils sobre la nostra ciutat. Finalment els caces van aconseguir abatre un dels aeroplans italians.

Els dies següents es van produir els últims atacs sobre Catalunya, ens trobem al final de la gran ofensiva que les tropes de Franco van realitzar sobre el territori català. En aquests últims dies, abans de l'ocupació de l'Hospitalet i Barcelona, l'aviació feixista augmentà la intensitat dels bombardeigs i en només 5 dies van arribar a produir-se'n més de 40: el dia 24 de gener s'efectuà l'últim bombardeig sobre el Port de Barcelona i al llarg del mateix dia i els que el precedeixen, 25 i 26, ciutats com Granollers van patir cruents bombardejos. En el cas d'aquesta ciutat, la legió Condor, l'aviació legionària i l'Hispana, van deixar un total de 40 víctimes mortals.

És entremig d'aquests dies conflictius quan l'Hospitalet va ser finalment ocupat. El dia 25 de gener, pel matí, l'Hospitalet va rebre el seu últim bombardeig, però aquesta vegada no el va causar l'aviació feixista sinó que va ser l'artilleria franquista. Des d'un indret indeterminat de Cornellà van fer foc en direcció a la nostra ciutat. Un dels projectils va esclatar en una casa situada en el carrer Josep Prats provocant la mort de l'únic habitant d'aquesta, a causa del esfondrament de la façana del habitatge³⁷.

Cap el capvespre, una part de l'exèrcit franquista comandat per un tinent, va arribar al Centre de l'Hospitalet i ocupà l'Ajuntament que restava buit, la darrera acta municipal datava del 18 de gener de 1939.

3.5 Principals avions bombarders de la Guerra Civil

³⁶ Nom que se li atribuïa als avions soviètics Polikarpov I-6.

³⁷ Ribas, Josep. *Bombardeigs i refugis...* Op.cit.

Tot i que van ser una gran varietat d'avions els que van participar en la Guerra Civil Espanyola, en destacarem els més representatius. Aquests van ajudar a decantar algunes batalles per a un bàndol o l'altre. Al bàndol nacional, tant Itàlia com Alemanya van aportar part de la seva aviació i van aprofitar l'ocasió per fer les proves dels seus bombarders. Mentre que al bàndol republicà el va ajudar la Unió Soviètica.

Trimotors Savoia (italians):

El Savoia-Marchetti SM.81, era un excel·lent i polivalent avió. Conegut com Pipistrello (Rat penat) per les seves actuacions nocturnes, i perquè la seva velocitat no li permetia enfrontar-se amb els avions de caça a plena llum del sol.

Dissenyat per l'enginyer Alessandro Marchetti, en els anys 30, es van preparar dues línies de producció, ja que era la versió militar del avió de transport de viatgers Savoia-Marchetti SM.73. En un principi, havia de ser un bombarder, però es transformava en transport de tropes fàcilment.

A Espanya, el 30 de juliol de 1936, procedents de l'illa de Sardenya, van arribar els primers nou aparells, incorporats el 14 d'agost, quan es va constituir l'aviació legionària, amb forces italianes que combatien a favor del General Franco. Van arribar més unitats fins completar els 84 aparells, que es van utilitzar sobretot en el bombardeig, però de seguida van ser substituïts pels més moderns Savoia-Marchetti SM.79, per la millora dels avions de caça republicans.

Fig. 4. Savoia-Marchetti SM.79 sobre la ciutat de Tarragona.
Font: Arxiu històric Santa Eulàlia de Provençana.

En acabar la guerra, encara restaven operatius 47 avions, quinze dels quals varen tornar a Itàlia, quedant la resta en l'Exèrcit de l'Aire.

Junkers i Heinkel (Alemanys):

El JunkersJu 87 o Stuka, (el significat és «bombarder en picat») va ser un avió d'atac biplaça (pilot i artiller de cua) alemany de la Segona Guerra Mundial. És va estrenar en combat el 1936 durant la Guerra Civil Espanyola com a part de la *Legió Còndor* enviada per la Luftwaffe alemanya. Fins a 12 exemplars de diferents variants van ser avaluats en condicions operacionals per la *Legió Còndor* durant la Guerra Civil Espanyola.

Van ser substituïts en el tercer trimestre de 1938 per altres millorats (Dj 87B-1), que van ser emprats principalment en l'avanç nacional sobre la costa mediterrània i Catalunya.

Tots els Stuka del VB/88 van tornar a Alemanya al final de la Guerra Civil, fins i tot les restes d'un exemplar derrivat sobre Bujaraloz. A Espanya, el Stuka va demostrar les seves excel·lents qualitats com a bombarder en picat, aconseguint una precisió inferior a cinc metres en objectius de punt.

El Heinkel He 111 era sovint descrit com un «llop amb pell d'ovella», perquè es feia passar per un avió de transport. Al febrer de 1937 van embarcar en secret cap a Espanya els primers quatre exemplars d' He 111B-1 del gairebé centenar de He 111 de diverses versions que van combatre en la Guerra Civil. La seva escassa capacitat defensiva els feia vulnerables als caces, tot i que l'aviació republicana comptava amb pocs efectius. En acabar la guerra, quedaven uns 50 aparells que van romandre a Espanya formant part de l'Exèrcit de l'Aire fins als anys 70.

Polikárpov: (Unió Soviètica)

Polikárpov I-16:

Coneguts com "mosca" pels republicans, el 1936, s'iniciaven els lliuraments a les Forces Aèries de la República Espanyola (FARE). El total d'aquests pot ser calculat en uns 275. L'I-16 va rebre el sobrenom de "Rata", per part dels Franquistes, per la característica forma de volar dels primers pilots soviètics, que es mantenien a baixa

altura, seguint el contorn del terreny i es llançaven sobre els seus blancs l'últim moment.

Polikárpov I-15:

Durant la Guerra Civil Espanyola, els soviètics van subministrar caces Polikarpov I-15 al govern de la República. Es calcula que van ser 190 aparells, als quals popularment es va denominar “Xatos”. Van ser aproximadament 46 el 1936, 144 el 1937 i 32 el 1939.

Després d'acabada la guerra, l'Exèrcit de l'Aire en va arribar a utilitzar uns 180.

Fig. 5. Diferents models de Polikarpov I-15

4. L'ORGANITZACIÓ DE LA DEFENSA PASSIVA

4.1 Els refugis

La paraula refugi, segons el diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans, es defineix com protecció que hom ofereix a una persona perseguida o que està en perill. Com també apunta l'Enciclopèdia Catalana, que el descriu com un lloc o construcció on hom es recull per protegir-se d'algun perill, de la inclemència del temps, d'alguna persecució, etc.

Des de l'inici de la Guerra Civil Espanyola, Catalunya sempre havia estat molt vulnerable vers als atacs aeris, generalment protagonitzats per l'aviació italiana, la *Regia Aeronautica* o *Arma Azzurra*, i per la Legió Còndor de l'Alemanya nazi. Aquests atacs provinents de l'illa de Mallorca anaven dirigits a determinats punts estratègics de la geografia catalana, tals com indústries armamentístiques, infraestructures de comunicació i equipaments de guerra, entre d'altres, com hem explicat en el capítol anterior.

Per tal de fer front a totes aquestes amenaces, la població va decidir iniciar la construcció de refugis. Aquest va ser un motiu de gran controvèrsia política i social entre la població i els consistoris d'arreu del territori. Des del principi de la guerra, la Generalitat de Catalunya s'havia mostrat partidària de la implantació de refugis arreu del territori, com ho denoten les paraules del govern català: "Atenció catalans, hi ha perill de bombardeig, aneu als vostres refugis amb calma i serenitat. La Generalitat de Catalunya vetlla per vosaltres".

4.2 Junta de Defensa Passiva de Catalunya

Inicialment, hi va haver una certa anarquia i descontrol a l'hora de construir els refugis. Com algú va dir: "tots érem arquitectes". Aquesta oració indica la situació de descontrol en què es van construir els refugis fins que la Generalitat va constituir la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, el mes de juny de 1937, i la corresponent junta

local, que van posar ordre i en supervisaven la construcció. La constitució d'aquestes institucions també va ser propiciada pels bombardejos de febrer de 1937 a la ciutat de Barcelona. Per a regular la situació, la Junta va fer una publicació a *La Vanguardia* el 14 de novembre de 1937³⁸.

Per tal de fer front als possibles atacs de l'aviació, es va crear la Junta de Defensa Passiva Antiaèria. Organisme que tenia l'objectiu de trobar locals adequats per a la construcció de refugis col·lectius.

El Consell de Sanitat de Guerra feia públic el número 80101, com a telèfon de la Secció de Defensa Passiva de la Població Civil, Serveis "S", que era on els ciutadans s'havien de dirigir en el cas d'un bombardeig amb gasos.

D'altra banda, la Generalitat de Catalunya va promulgar, el mes de juny de 1937, el següent decret:

"Prendre les mesures encaminades a la protecció de la població civil contra tot possible atac aeroquímic, aeri o marítim, auxiliar-la en tots aquests casos, disposant la construcció de tots els refugis que s'estimin necessaris, la continuació dels començats que siguin útils, llur conservació i llur vigilància".

Com demostra el text, la seva finalitat era posar ordre en tot el que feia referència a la Defensa Passiva.

La Junta era formada per funcionaris tècnics dels ajuntaments i de la Generalitat; voluntaris de les brigades de desenrunament i "Z" (especialitzades en la lluita contra el bombardeig amb gasos), i per homes que no havien estat cridats per a anar al front i dones d'entre 18 i 45 anys. També hi col·laboraven els cossos de la Creu Roja i dels bombers. Entre les atribucions del nou organisme hi havia la supervisió, la coordinació i el seguiment de les diferents obres i facilitava subvencions i ajuts econòmics.

La Junta de Defensa Passiva, havia de ser el nucli de totes les futures actuacions de les noves Junes de Defensa Locals i de Vegueria que van ser creades a tota Catalunya. També es va crear *l'Institut Català de Defensa Passiva*, per augmentar el nombre de tècnics, així com la seva qualificació, ja que enlloc del món no s'impartien estudis sobre els bombardejos i les seves conseqüències. Mesos després, el 13 de març

³⁸ Veure annex nº 10 pàg. 107.

de 1938, es va crear l'Escola de Capacitació per a la Defensa Passiva, que depenia de l'*Institut*, a fi de donar coneixements teòrics i pràctics al personal voluntari de Defensa Passiva.

Segons el fulletó *Refugios*, manual lliurat gratuïtament a la població, editat en català i castellà per l'Ajuntament de Barcelona, els refugis es podien classificar en: refugis en túnels i metros, refugis tipus clavegueram, refugis en galeria de mina i construïts pels veïns, refugis per habilitació de soterranis o semisoterranis, refugis construïts per l'Ajuntament i refugis en fàbriques i tallers construïts per la pròpia empresa.

La Junta de Defensa Passiva de Catalunya va crear l'obligatorietat de tenir les portes de les escales obertes en cas de bombardeig i davant de l'incompliment d'aquest manament, la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, va tornar a insistir en el tema com es pot llegir en l'escrit publicat a *La Vanguardia* el 30 de setembre de 1937³⁹.

Conforme anaven passant els mesos, la gent anava baixant la guàrdia pel que fa a les alarmes de bombardeig i decidien les seves conductes segons les pròpies apreciacions i feien les coses de forma molt mecànica. Així, per exemple, tan aviat tornava l'electricitat, donaven per fet que el perill havia acabat, encara que no hagués sonat l'alarma de fi de bombardeig.

Els comunicats de les Juntes de Defensa Passiva local i de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya en la premsa local i nacional van ser molt nombrosos i tractaven temes diferents,. El darrer a veure la llum va ser publicat a la *La Vanguardia* el 25 de gener de 1939, que tornava a remarcar la importància de tenir les portes de les escales obertes.

Dos dies després, les tropes franquistes entraven a Barcelona. Els funcionaris de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya, amb seu al Passeig de Gràcia núm.16, ja havien abandonat la ciutat, emportant-se o fent destruir tota la documentació en què es veiessin involucrats.

³⁹ Veure annex n^a 10, pàg. 107

4.3 Junta de Defensa Passiva de l'Hospitalet de Llobregat

La Junta Local de Defensa Passiva de l'Hospitalet va ser creada a finals del mes de juliol de l'any 1937, encara que inicialment no va tenir seu fixa.

Val a dir que la CNT-FAI, tot i estar en contra de subvencionar la construcció de refugis, no va mostrar cap tipus d'oposició a la creació d'aquest organisme i en va formar part. Com es pot veure en l'acta de la Comissió de Govern del 12 de novembre, la Junta local pren més importància i es concreta el seu sistema de finançament:

“La Junta de Defensa Passiva necessita un local per habilitar-lo per a Oficines, i demana al conseller-regidor d'Economia que el faciliti, d'ésser possible, a més que la Junta de Defensa Passiva Regional ha concedit ja la quantitat de 25.000 pessetes per a esmerçar en les obres de construcció de refugis.”

Amb el pas del temps, la falta de recursos del consistori per a mantenir aquesta organització, va impulsar la creació de noves vies de finançament. Com a mesura pal·liativa, es va proposar, l'edició d'un segell en què hi sortia una representació del gratacel de Collblanc, dissenyat per l'arquitecte Puig Gairalt, amb una bomba que queia del cel, desmesurada en comparació amb l'edifici. El segell va ser editat amb un disseny molt acurat per tal que ningú pogués fer-ne una falsificació. l'Acta de la Comissió de Govern de 25 de febrer de 1938 recull el següent:

“Es dona compte d'un comunicat de la Junta de Defensa Passiva interessant-se per la creació d'un segell de 50 cèntims per a adherir a tots els documents de l'Ajuntament, amb la finalitat de recaptar cabals per a atendre problemes d'aquella Junta, del qual la Comissió de Govern en resta assabentada”.

Com diu Josep Ribas⁴⁰: “No s'ha pogut esbrinar si aquests deutes tenien relació o no amb les despeses de construcció de refugis, o d'altres activitats de la Defensa Passiva. En tot cas, indiquen clarament una feblesa de les finances de l'Ajuntament, en un període molt crític en relació amb l'evolució de la guerra, negativa per a Catalunya i la República”.

⁴⁰ Extret de Ribas, Josep “*Quaderns d'estudi 23*”. Centre d'Estudis de l'Hospitalet. Pàgina 39.

Fig.6. Segell de la Junta Local de Defensa Passiva.

Font: Arxiu Municipal de l'Hospitalet.³⁹

4.4 Els refugis de l'Hospitalet de Llobregat

La ciutat de l'Hospitalet, com a conseqüència de la seva proximitat amb Barcelona, també va ésser víctima de nombrosos bombardejos com hem explicat amb anterioritat. Aquesta va ser la causa que va motivar la construcció d'espais de protecció a la població, és a dir, refugis.

Els refugis es varen situar a les zones més poblades de la ciutat, que es trobaven disgregades pel terme municipal. En paraules del senyor Jaume Bartra i Balaguer⁴¹, la distribució de la ciutat era ben curiosa: “L'Hospitalet mai ha estat una ciutat unida. De fet, el barri del Centre es situa mirant cap a Cornellà, mentre que la Torrassa, Collblanc i Santa Eulàlia miren cap a Plaça d'Espanya,”

Val a dir que per la proximitat d'aquests barris amb la capital catalana i arran de l'Exposició Universal a Barcelona l'any 1929, hi va arribar molta immigració,

⁴¹ Per més informació sobre aquest fet, veure l'annex nº 2 pàg.86

majoritàriament provinent de Múrcia i el sud-est espanyol, aquesta és la causa per què els habitants de l'Hospitalet l'anomenaven la “Murcia chica”. Val a dir, que com tots els nouvinguts eren obrers, aquestes barriades es van caracteritzar per tenir una gran majoria social anarcosindicalista i, per tant, afiliats al sindicat anarquista CNT-FAI.

A part del Centre, la Torrassa, Collblanc i Santa Eulàlia la resta de la ciutat no gaudia d'un nombre tan elevat d'habitants, ja que eren petites barriades en procés de construcció, com Pubilla Cases o *Sanfeliu* masies envoltades de camps de conreu, com explicava el senyor Bartra a l'entrevista: “i tot l'occident de la ciutat van anar a treballar d'escombriaires i altres feinetes perquè eren pròxims al metro i per tant a dues passes de la capital, per què, com sabreu, Just Oliveres feia com una espècie de lobby perquè al Centre no arribés el Metro... i la gent de tota la vida i amb diners estaven al Centre mirant la propera ciutat de Cornellà mostra d'això són els equipaments, les esglésies més grans, els edificis administratius, l'Ajuntament, les seus sindicals, el Casino i el Catòlic ... tot eren a la part oriental de la ciutat”.

La gran majoria de refugis eren de construcció particular o promoguda per alguna organització o agrupació aliena a l'administració. S'acostumaven a construir sota terra a domicilis particulars o a la seu d'aquestes organitzacions, que eren principalment sindicats obrers, partits polítics d'esquerres o associacions veïnals. En el millor dels casos, aquests refugis es construïen seguint les indicacions de la Junta de Defensa Passiva de Catalunya i eren supervisats per un tècnic de la junta local. Tot i que no es té constància de la implicació consistorial, ja que l'Ajuntament, influït per la CNT-FAI, no era partidari de subvencionar cap construcció per a la protecció de la població, malgrat que aquest sindicat en va promoure en nombroses ocasions als barris de caire anarquista com Collblanc i la Torrassa. Com indica el ban de l'Ajuntament, moltes famílies hospitalenques es refugiaven als camps “per evitar els perills del bombardeig”, i en paraules de Francesc Martínez i Alves, Alcalde President de la Junta Municipal Agrària de la ciutat de l'Hospitalet⁴², es prega a hom que s'hi refugiï no malmeti les collites: “Com sigui que els danys que ço ocasiona són mantes vegades voluntaris, aquesta alcaldia interessa dels seus conciutadans que al cercar acolliment al camp, ho facin en llocs que menys perjudicis han de causar, i que a l'ensem posin el màxim interès per a reduir-los”.

⁴² Veure Ban Ajuntament de l'Hospitalet de 18 d'agost de 1937, a l'annex nº 5, pàg. 100.

Les condicions dels refugis particulars i més rudimentaris eren molt precàries, insalubres, antihigièniques i un focus de malalties. A més a més, tenien molt poca capacitat i altura, una sola entrada, filtracions i, fins i tot, podien patir esfondraments. Tothom estava dret, cos a cos amb una altra persona al llarg de moltes hores, sense tenir la possibilitat d'accedir al lavabo i havien de fer qualsevol necessitat fisiològica en aquell espai tan reduït i fosc. Tot i que la *pluja de bombes* no durava gaires minuts, la gent que s'hi acollia solia romandre-hi més de dues hores des de que sonaven les alarmes fins que es considerava que l'aviació ja havia abandonat la zona i, per tant, el perill ja havia marxat.

D'altra banda, els refugis construïts per les grans indústries, estaven dissenyats per acollir un nombre molt més gran de persones, ja que es construïren amb l'objectiu d'arrecerar tots els obrers amb les seves respectives famílies. S'hi refugiava tot aquell que tingués un vincle amb algun dels treballadors de la fàbrica, per tant, no només hi anava la família més directa sinó que també en gaudia qualsevol familiar llunyà i conegut.

Aquest tipus de refugis seguia el model RUTH⁴³, que era ràpid i senzill tot tenint en compte el pes de les bombes, seguint la línia de l'enginyer Ramon Perera i Comorera que va treballar com a tècnic a la Junta de Defensa Passiva de Catalunya basant-se en la construcció de refugis i amb la investigació de materials més resistents. Aquests refugis estaven influïts per el model arquitectònic de les cases cova del sud de la península Ibèrica, principalment Almeria i Granada que eren zones de roca calcària idònies per aquest tipus d'edificacions. Totes les idees esmentades anteriorment van arribar a Catalunya de la mà dels nouvinguts provinents d'aquestes províncies. Un altre factor que va influenciar el sistema RUTH va ser el model tradicional de les masies catalanes, com era la volta catalana o de maó de pla que consisteix encara avui en dia a cobrir l'espai mitjançant una volta de maons col·locats per la part plana, és a dir, per la cara de superfície més gran que formen el llarg i el través del maó en lloc de fer-ho per qualsevol de les cares gruixudes. Gràcies a les singulars característiques de la volta catalana, també va ser de gran utilitat per al disseny de les estacions més centríques i antigues de la ciutat de Nova York. També cal destacar l'èxit d'aquest sistema, ja que Ramon Perera va ser sol·licitat pel govern britànic durant la Segona Guerra Mundial

⁴³ Veure projecte , a l'annex nº 11, pàgs- 110-111.

(1939-1945) per donar consell sobre la confecció de refugis, malauradament no va ser aplicat pel seu cost tan elevat.

Es té constància de la construcció de refugis seguint el sistema RUTH, encara que no ha estat possible determinar la localització d'aquests espais. Però, en el plànol "*Projecte de Refugi sistema "RUTH" per l'Hospitalet del Llobregat*"⁴⁴ s'indica les característiques que havien de tenir aquests possibles refugis:

- En planta i en secció, en un espai de forma rectangular, hi apareixen dues entrades a cadascun dels extrems, amb escales de 33 graons.
- Un passadís a un dels costats del rectangle, on comuniquen cinc galeries laterals, amb respiradors fins a la superfície.
- Resistència màxima 300 kg i cabuda màxima 1.000 persones.

Aquest plànol no indica escala ni mides, però inclou un mapa mut de la ciutat a escala 1:20.000, on únicament s'indica per escrit els tres barris de Collblanc, Provençana i Centre, i les barriades de Valeta, Faus i Pubilla Cases, així com els dos vials extrems de la carretera de Collblanc i carretera del Mig. També hi consten les vies fèrries M.S.A⁴⁵. Martorell, M.S.A. Vilanova i també la dels Ferrocarrils Catalans. Amb la llegenda "*Pla d'emplaçament-situació dels refugis*", assenyalava uns espais en negre, que suposadament corresponen a uns hipotètics projectes de refugis.

Tot això ens mostra que no es volia deixar cap constància de l'autor del plànol, de la implicació consistorial ni la situació d'aquests emplaçaments per por a possibles represàlies i que fos descoberts per l'enemic.

Tenien electricitat, farmacioles, conductes de ventilació, dues entrades com a mínim i dues sortides per l'altra banda. Eren refugis construïts amb volta catalana i estaven dissenyats per a suportar el pes de les bombes i el de tota la fàbrica.

A L'Hospitalet, el refugi més ben avituallat i més freqüentat pels habitants del barri Centre i Sant Josep, era el de la Farga, construït a sota de la fàbrica "*Altos Hornos de Barcelona*". Va ser un projecte dels obrers de la mateixa fàbrica que el van edificar.

⁴⁴ Veure "*Projecte de Refugi sistema "RUTH" per l'Hospitalet del Llobregat*" annex nº 11, pàg. 110

⁴⁵ M.S.A. correspon a Madrid-Saragossa- Alacant, els antecessors de RENFE.

El talús que hi ha darrera la via del tren, anomenat “El Samontà”, era perforat per particulars amb l’objectiu de construir un recer molt rudimentari per a protegir-se de les bombes. Aquests espais van ser utilitzats a finals de la guerra i durant la postguerra com a vivendes per als refugiats del front d’Aragó i més tard per l’onada migratòria dels anys seixanta. Fet que va propiciar el barraquisme a la ciutat de l’Hospitalet⁴⁶.

Fig.. 7. Situació actual del refugi de la Plaça de la República (actual pça. del Repartidor). Actualment és el magatzem d’un comerç
Font: Elaboració pròpia

Fig. 8. Situació actual del refugi del c/ Francesc Macià (actual c/Baró de Maldà)
Font: Elaboració pròpia

Fig.9. Escala de fugida localitzada al refugi del carrer Francesc Macià (actual c/Baró de Maldà)
Font: Elaboració pròpia

Fig. 10. Situació actual del refugi del c/ Francesc Macià (actual c/Baró de Maldà)
Font: Elaboració pròpia

⁴⁶ Veure annex nº 12, pàg. 112 I annex nº 17, pàg. 121.

4.5 Atenció sanitària a la població

Durant el desenvolupant del conflicte es van anar succeint les baixes al front, així com els ferits, tant per part d'aquells qui participaren a la guerra com per la gent que romania a la rereguarda. Malauradament, les institucions d'ambdós bàndols no tenien recursos suficients per a atendre tots els ferits i donar sepultura als morts. Les principals organitzacions sanitàries del país i el govern de la república van promoure activitats i campanyes per tal de conscienciar a la població de la gravetat del moment i incitar a la ciutadania a fer donatius i s'adherís a les transfusions de sang⁴⁷.

A Hospitalet de Llobregat, al llarg de la Guerra Civil, només hi havia dos hospitals, un petit consultori i una maternitat que, degut al reduït nombre d'habitants que tenia la ciutat en aquest període, ja resultaven suficients per a atendre a la ciutadania. Val a dir que aquests recursos no van ser suficientment eficaços per atendre a la gran onada de refugiats provinent del front d'Aragó. Que va arribar de manera destacable a partir del any 1937.

Aquesta situació dramàtica i insostenible va propiciar que el govern de la República espanyola, ja establert a València i amb la col·laboració de la Generalitat de Catalunya, decidís cercar una solució vers al problema que havia sorgit a la ciutat. Finalment, va enviar un tren habilitat de manera improvisada com a infraestructura sanitària. Estava situat a les vies de l'estació del ferrocarril *Madrid-Saragossa-Alacant*, actual Estació de Rodalies, davant per davant de la Rambla Francisco Ascaso, amb l'actual Rambla de Just Oliveres.

Com va relatar en el seu llibre George Orwell⁴⁸: “Circulaven rumors que el tren hospital sortia cap a Barcelona *mañana*. (...) L'altra falla era la manca d'infermers competents. Pel que sembla, a Espanya no hi havia gaires infermers professionals, potser perquè abans de la guerra aquesta professió era exercida sobretot per monges”. El tren que es fa referència es l'esmentat anteriorment, situat a la ciutat per atendre els ferits del front⁴⁹.

⁴⁷ Veure annex nº 13, pàg.113.

⁴⁸ Orwell, George “*Homenatge a Catalunya*”. Editorial Ariel. Pàgina 182

⁴⁹ Per a més informació sobre aquest fet, veure l'annex nº 2 entrevista a Jaume Bartra i Balaguer.

L'Hospital de Can Gajo era un domicili particular equipat com a consultori i dispensari. Era un centre de titularitat privada, el metge que n'era el responsable era el mateix propietari de la finca. Segons els parlaments d'ambdós entrevistats, el preu era excessivament costós i resultava lucratiu. Estava localitzat al xamfrà entre el carrer Lleida i la Rambla de Francesc Ascaso.

L'altre centre era el de la Creu Roja, construït gràcies a la pressió popular dels mateixos veïns del barri de Collblanc. Com apunta el diari catalanista *Bandera* de la barri de Collblanc⁵⁰: “La fundació de l'organització local data de gener de l'any 1910, quan encara viu el record dels estralls ocasionats per la setmana tràgica, la benemèrita senyora Eugènia Casanovas, vídua de Farnés, va fer possible la creació de la seu que quedà tot seguit instal·lada en la mateixa carretera”.

El centre, situat al barri de Collblanc en els terrenys cedits de forma caritativa per aquesta veïna, va canviar d'emplaçament diverses vegades a mesura que es convertia en una institució més important i necessitava més espai, inicialment es trobava a la Carretera de Collblanc i, posteriorment, als baixos i als primers dos pisos del carrer Progrés número 56-58. Com recollia l'article de La Vanguardia de 30 de maig de 1930, aquest equipament va ser inaugurat per S.M. reina Victoria Eugenia en mig d'una forta cridòria i exaltació popular: “¡Viva la reina caritativa!”. Finalment, en època de la República va traslladar-se al número 17 del carrer Creu Roja.

En un primer moment va ser un petit dispensari que esdevingué un hospital. Un cop estava situada a l'edifici del carrer Progrés, la distribució i la funció de cada un dels espais que la formaven era la següent: en els baixos hi havia instal·lada una clínica d'urgència i un consultori, en el principal, la clínica d'operacions i hospitalització de malalts, amb vuit llits. A la mateixa planta, una sala de raigs X, una cambra de bany i una sala de ginecologia. En el primer pis hi residien les germanes de la caritat de Sant Vicenç de Paül, oficials de la Creu Roja Espanyola, que hi treballaven de forma voluntària. L'edifici també gaudia d'un oratori, calefacció general.

La institució, amb un pressupost de 30.000 i 35.000 pessetes anuals, era finançada per l'administració i donatius de mans privades. El Socors Roig Internacional, organització sanitària coordinada per col·lectius comunistes, era un dels encarregats de

⁵⁰ Diari *Bandera*: número 5, 25 de gener de 1931. Article de Zoilo Petit.

finançar i gestionar l'hospital durant la guerra, juntament amb la Creu Roja. Aquestes dues institucions organitzaven diversos esdeveniments com dinars populars i bicicletades⁵¹ amb la finalitat de recaptar fons per a garantir el bon funcionament del centre al llarg d'un període tan convuls com la Guerra Civil Espanyola. Una de les iniciatives que van impulsar va ser el repartiment de joguines als nens de famílies desafavorides ingressats a l'hospital.

Can Gajo i la Creu Roja eren útils però insuficients, ja que qualsevol persona que requerís un tractament més especialitzat i costós havia de desplaçar-se a Barcelona per a ser atès.

Al mateix edifici de la casa consistorial, un petit despatx situat a l'esquerra de la portalada principal de l'Ajuntament, feia la funció de consultori. Era gratuït i només s'utilitzava per a guarir qualsevol trau o ferida que requerís tractament immediat i de poca complexitat i només constava d'un infermer per a atendre als pacients.

La Casa de la Maternitat, o *Casa del Niño*, va ser un equipament sanitari construït pels obrers de la fàbrica tèxtil de Tecla Sala a la Torre Serra, localitzada davant de l'estació de tren, envoltada d'un jardí frondós ple d'arbres. Els fills de menys de cinc anys de les obreres de la fàbrica havien de ser alletats al mateix lloc de treball, no podien gaudir d'una atenció pedagògica i d'una educació adequades per a un infant. Aquests motius van impulsar la creació d'aquesta institució. El principal promotor de l'obra va ser el Dr. Porté Pallarols, que la va considerar com una de les millors de tota Catalunya.

L'objectiu inicial de la *Casa del Niño* era oferir un servei a totes les dones de l'Hospitalet, sense que la seva situació econòmica fos rellevant. Però un cop el projecte esdevingué realitat, van adonar-se'n que només era possible oferir-lo a aquelles dones que no poguessin pagar el cost d'una intervenció quirúrgica o els serveis d'un tocòleg. Aquestes dones tenien la possibilitat d'ingressar al centre abans del part, sempre i quan un informe en corroborés la necessitat. Passats uns dies del part, la dona es traslladava al domicili particular i, d'aquesta manera, es possibilitava l'entrada d'una altra pacient a la Casa.

⁵¹ Veure l'annex nº 14, pàgs. 114-115.

Cal destacar que aquelles dones que demostrassin que no disposaven de recursos per fer front a les despeses de tot el procés, podien accedir-hi de forma gratuïta. Sempre que hi hagués algun llit disponible, qui volgués podia pagar una quota proporcional al seu poder adquisitiu per a ingressar-hi.

Constava d'un metge, que visitava diàriament als nadons, dos ajudants i una infermera. Hi podien accedir des de nounats fins nens de cinc anys. Aquest centre complia la funció de les actuals escoles bressol, és a dir, hi restaven des del moment en què la mare començava el seu torn a la indústria, fins a la seva finalització. Quan hi ingressaven, eren sotmesos a les proves sanitàries corresponents.

La majoria d'infants eren alimentats artificialment, mentre que els més grans menjaven en un menjador a part. També hi havia mares que podien cuidar els seus fills i alimentar-los en una sala a part.

La Maternitat també ofería el servei de punt d'assessorament a les famílies, impartint coneixements i cures bàsiques per a la criatura. També s'oferien cursos orientatius instruint a les mares sobre dietètica i higiene, entre altres. Hi ha indicis que apunten a la publicació de tríptics repartits entre els treballadors i treballadores de fàbriques, tallers, camps, magatzems, oficines i altres establiments.

Tenien tot allò que consideraven necessari per oferir una cura satisfactòria a tothom. Però també cal tenir presents tots els inconvenients que es podien presentar, i de fet van acabar succeint, com la manca d'aliments o del material necessari per a atendre als infants.

El centre disposava aproximadament de setze llits i podia arribar acollir quaranta nens. A part de les sales ja esmentades, hi havia una sala de jocs i de classe interior i un jardí equipat per a l'ús dels infants. Tota la roba utilitzada al llarg de la jornada de treball de la mare era propietat del mateix centre.

A part de totes les infraestructures ja esmentades, també gaudia d'un quiròfan, una sala de parts, una incubadora, laboratoris d'anàlisi i tot allò que requereix una dona per ser atesa al llarg del procés de l'embaràs i el moment del part. En casos de necessitat extrema, podia acollir a vint dones, doncs era el nombre màxim de llits destinats a aquesta finalitat. També cal esmentar que la Conselleria de Sanitat i Assistència Social de la Generalitat va crear i distribuir uns segells, disponibles en bars, estancs, cinemes,

estancs i cafès. La compra dels quals era totalment voluntària i significava una aportació de capital per al centre.

Fig. 11. Segells venuts amb la fi de recaptar fons per a aquestes organitzacions sanitàries.
Font: Pavelló de la República, Universitat de Barcelona.

La Maternitat, considerada com la *casa del pueblo y de la Revolución*, va ser obra dels *hombres de la Revolución*, dels *rojos* que eren considerats com aquells que només sabien pertorbar el bon funcionament del país. El fet d'haver construït la Maternitat va ser utilitzat com a punt a favor del bàndol republicà, ja que havia construït un centre d'aquestes característiques destinat a les classes més desfavorides.

5. FITXES

Nom de l'espai:

Barriada de Provençana

Ubicació:

Abans:

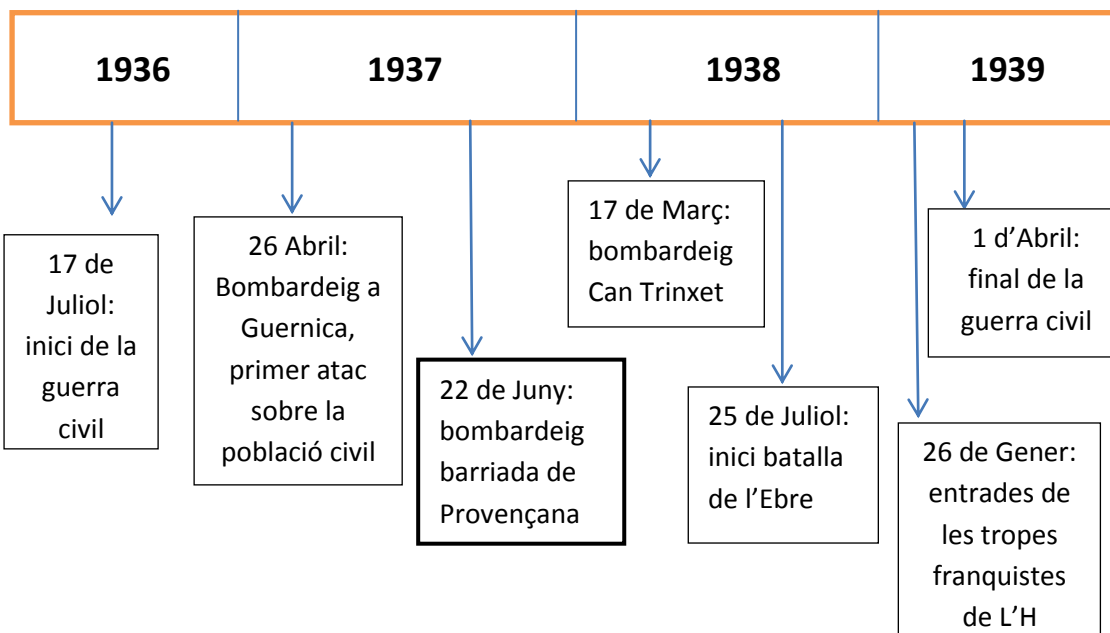

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 22 de juny de 1937, un comunicat de la guàrdia urbana del districte Provençana, actualment el barri Santa Eulàlia, assenyalava que Manuel González de 28 anys, Mercè Nadal de 23 anys i Maria Franco de 33 anys havien estat curats de ferides de pronòstic reservat que havien sigut fetes per l'explosió d'una bomba en el setial d'un escombriaire.

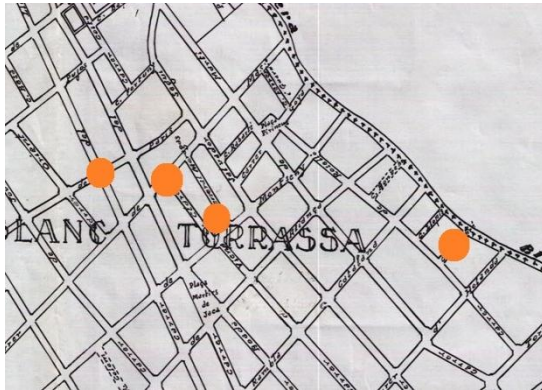

Nom de l'espai:

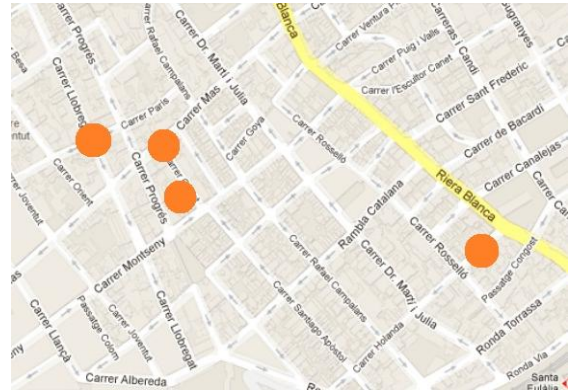
Centre neuràlgic Collblanc-laTorrassa

Ubicació:

Abans:

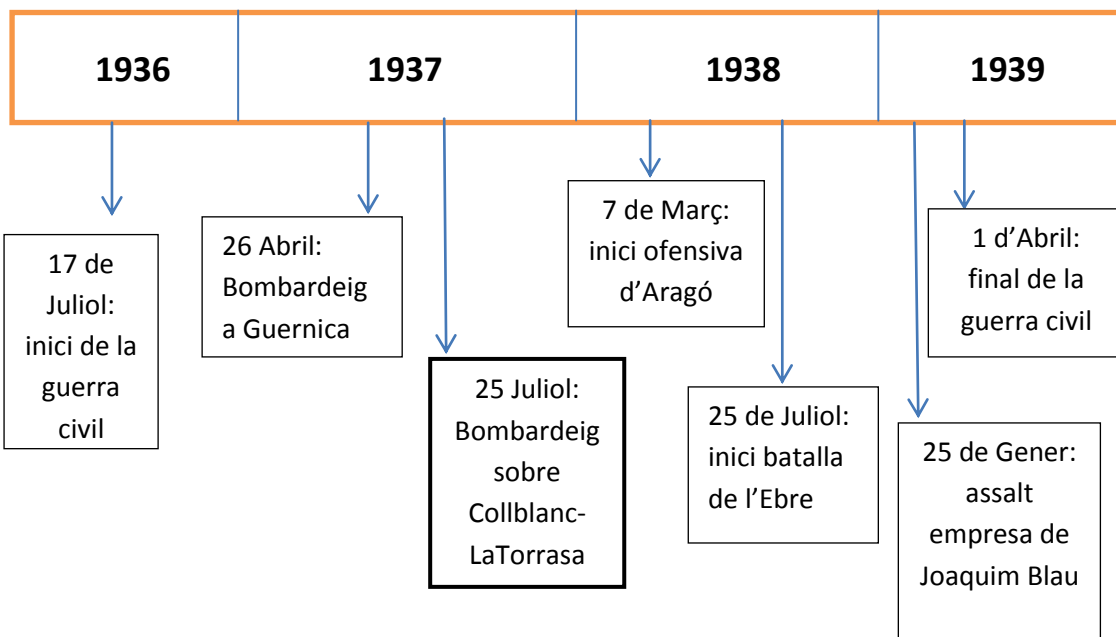

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

La matinada del 25 de Juliol de 1937 a les 3:34 hores, trimotors Savoia de l'aviació italiana van llançar 4 bombes al centre del barri de Collblanc i la Torrassa. És el primer bombardeig a l'Hospitalet amb víctimes mortals- amb un total de 20- i diverses persones ferides. Es creu que aquest bombardeig va ser premeditat per la gran concentració de seus de partits i sindicats en aquesta barriada.

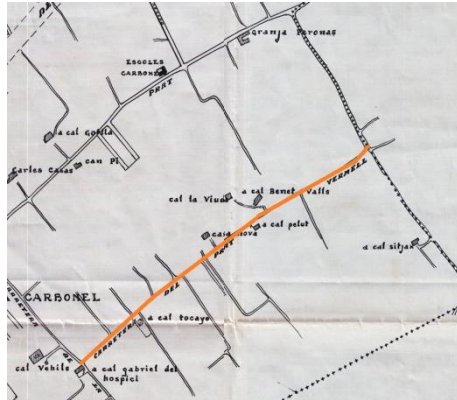

Nom de l'espai:

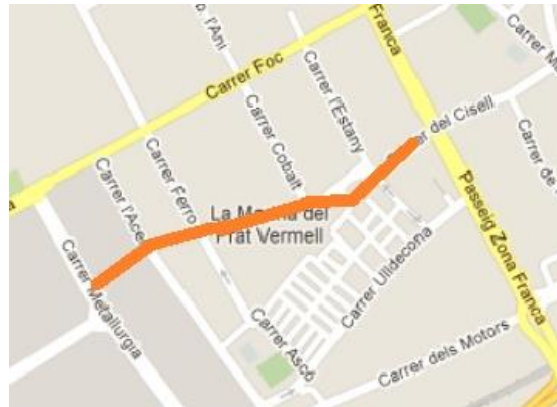
Barriada de Can Pi, carretera del Prat Vermell

Ubicació:

Abans:

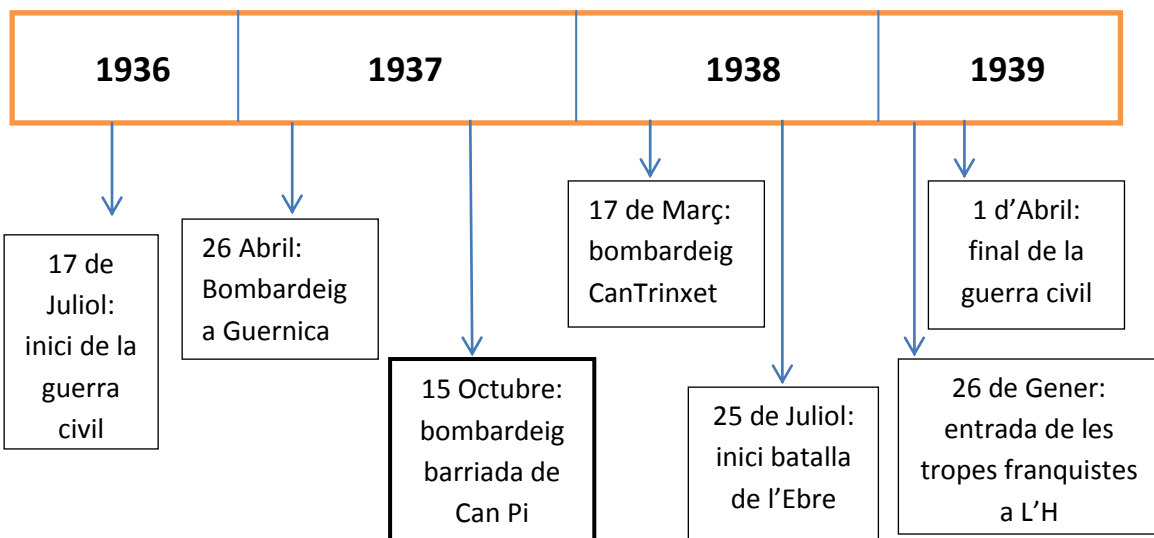
Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 15 d'octubre de 1937, els bombers van recollir en uns camps de cultiu, els trossos de dos cadàvers que van patir molt directament l'impacte d'una bomba. L'acta dels bombers especifica que les causes van ésser un bombardeig aeri, i els cadàvers se'ls emportà Sanitat de Guerra.

És més probable que aquest sigui el bombardeig que es va produir el dia 14, cap a les 19:20h. Per part de tres trimotors Savoia S.79 que, malgrat ser parcialment rebutjats per les bateries antiaèries, van llençar algunes bombes al atzar.

Nom de l'espai:

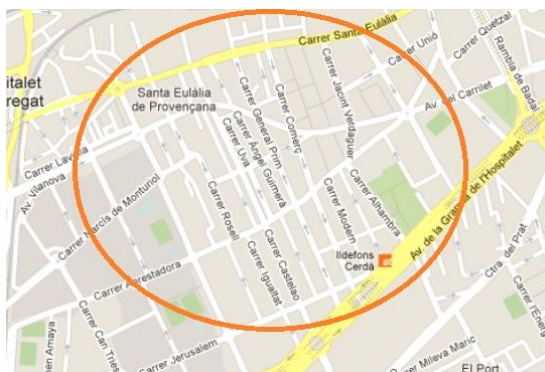
Barriada de Provençana

Ubicació:

Abans:

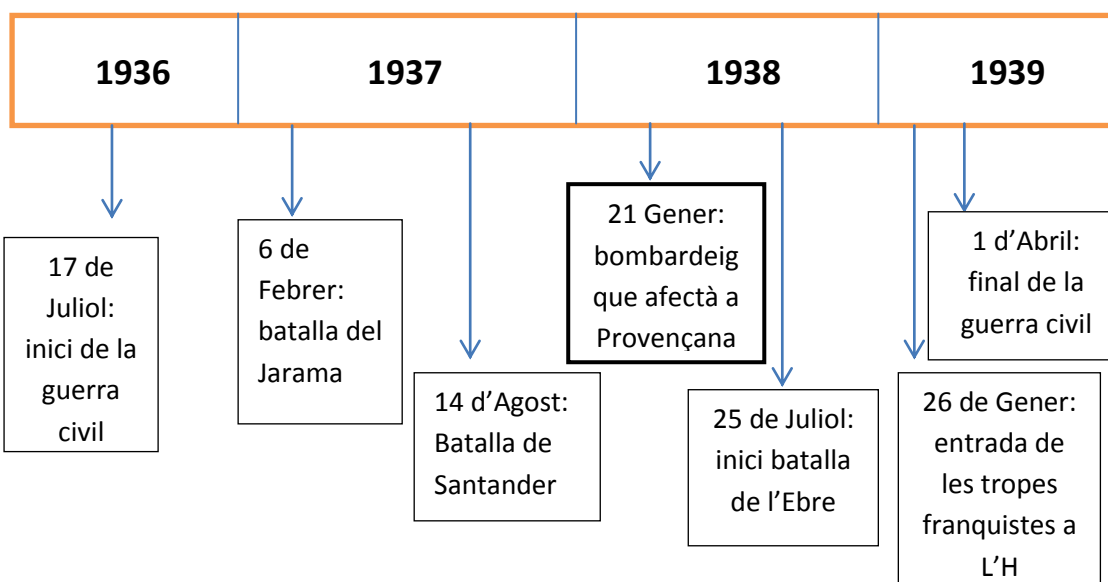

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 21 de gener de 1938, el mateix atac que va afectar de matinada als barris Centre i Sant Josep, al barri de Provençana (Santa Eulàlia) van caure disset bombes, la majoria als camps situats entre la casa Gardinein i La Farinera. Una de les bombes, que no va fer explosió, va caure darrera de la masia Ca l'Agustina. En aquest cas, es muntà un servei de vigilància mentre s'avisava el Parc d'Artilleria per tal que es desactivés. Durant aquest bombardeig en aquest sector tampoc va haver cap dany personal.

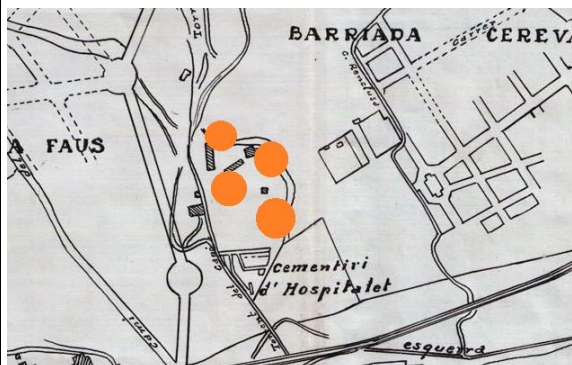

Nom de l'espai:

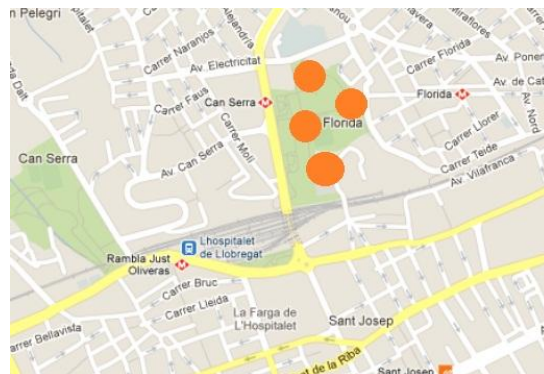
Barri del Centre: riera del cementiri

Ubicació:

Abans:

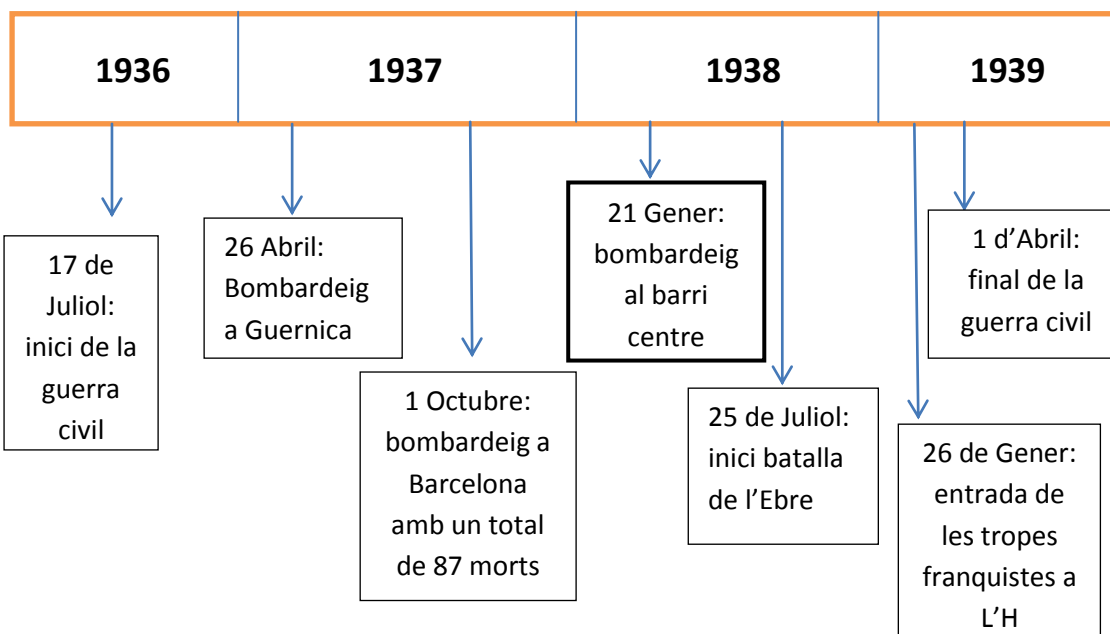

Ara:

Descripció dels fets i cronologia i implicació de partits o sindicats:

El dia 21 de gener de 1938, de matinada, va haver alarma de bombardeig, que afectà al sector de Can Tunis, l'Hospitalet i el Prat. En el barri del centre, més concretament a la bòbila Goyta, de la riera del cementiri, van caure quatre bombes que van causar diversos danys materials. Tot i això no va haver cap ferit.

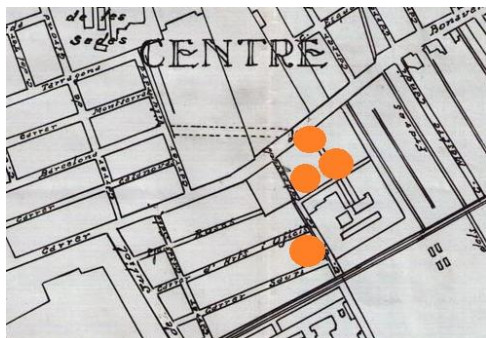

Nom de l'espai:

Barriada de Muntanya (actual barri de Sant Josep)

Ubicació:

Abans:

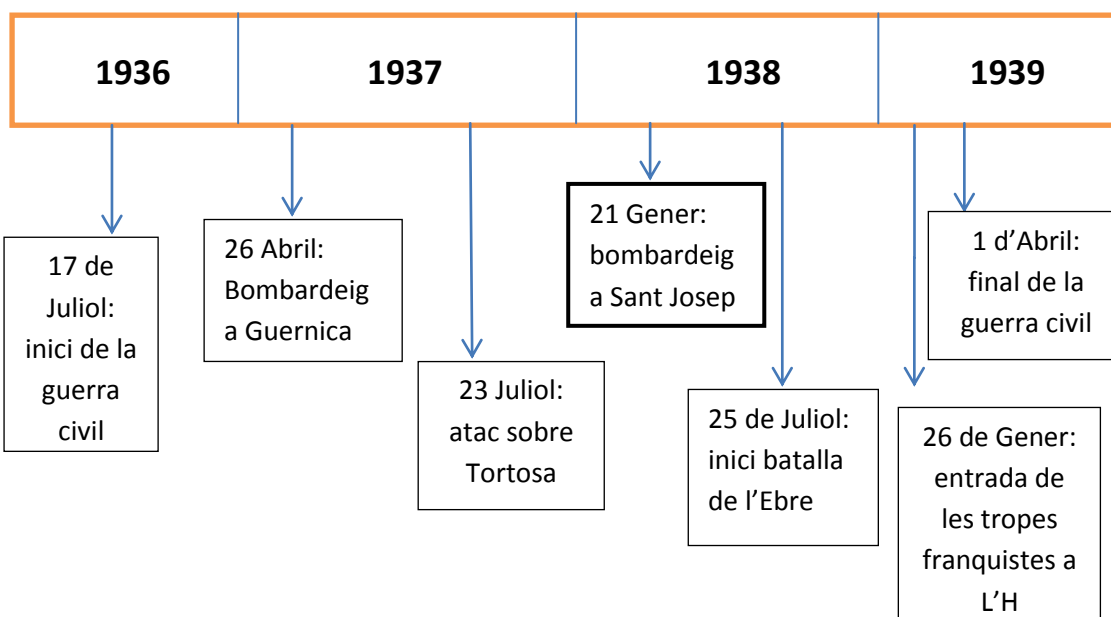

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 21 de gener de 1938, a les dues de la matinada, es va veure afectada una zona propera a la Farga: als carrers de Castillejos i Migdia van caure 3 bombes. Van provocar danys als patis posteriors d'una tintoreria col·lectivitzada i d'una fàbrica propietat de Gustau Gili que produïa paper. Una quarta bomba va caure en el reg del c/ Fabregada la qual causà estralls en patis d'habitatges situats al carrer Saurí, concretament als números 52, 53 i 56.

Nom de l'espai:

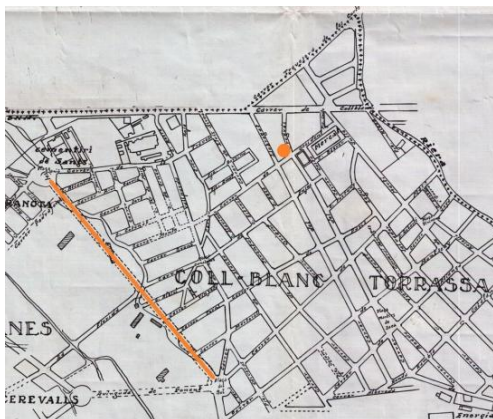
La Torrassa:

Carrer Xic de les Barraquetes (Torrent Gornal)

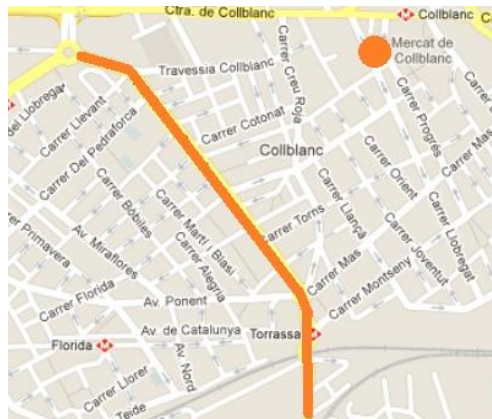
Carrer del 14 d'abril, núm.22 (Progrés)

Ubicació:

Abans:

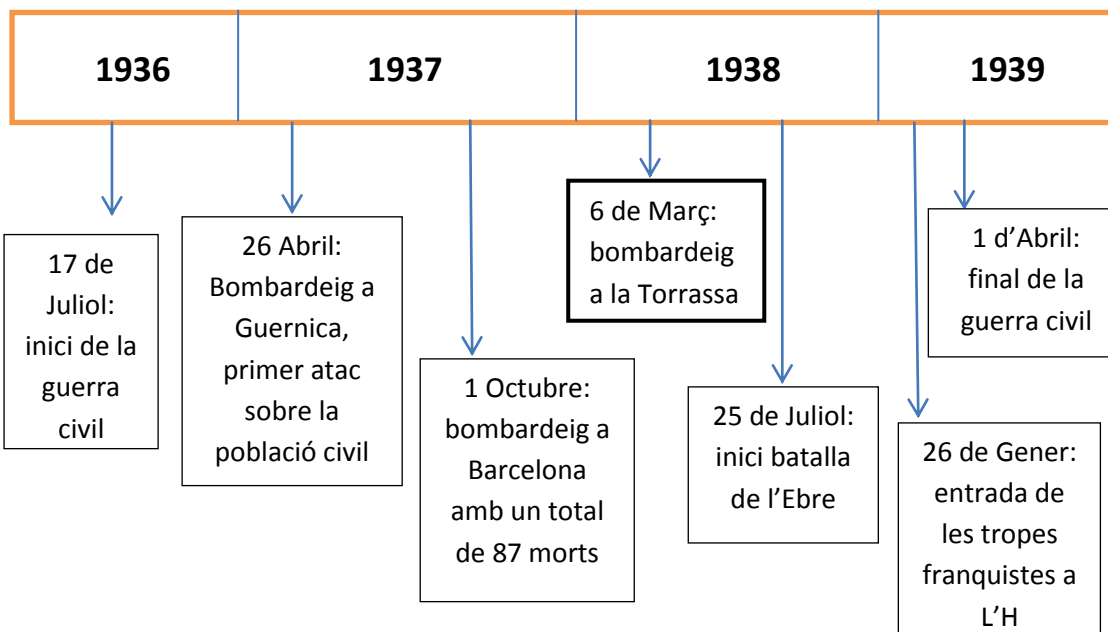

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

El dia 6 de març de 1938, també van caure bombes a La Torrassa, més concretament al carrer xic de les Barraquetes i al carrer 14 d'abril que van afectar a l'habitatge situat al número 22. Aquest atac va ser dut a terme per un trimotor Savoia S.81.

Nom de l'espai:

Barri de Provençana: Can Gras (carrer Salvadors).

Ubicació:

Abans:

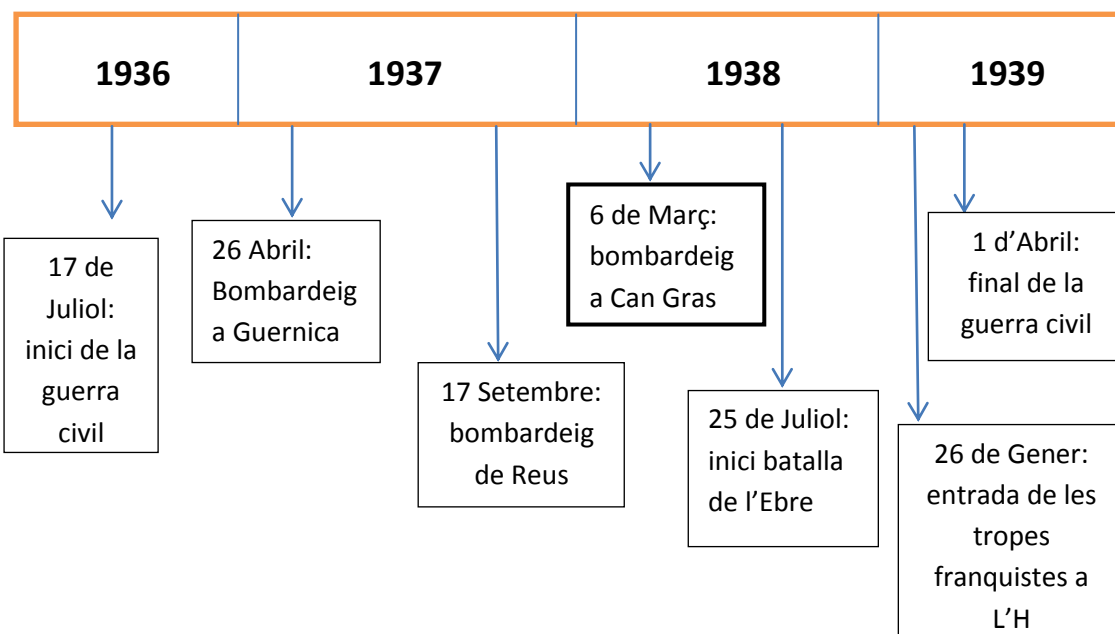

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

El 6 de març de 1938, en el mateix atac en el que es bombardejat el barri centre, es va veure afectada la fàbrica de Can Gras, una fàbrica de teixits situada al carrer Salvadors. Una de les bombes que va caure era incendiària i provocà un foc que poc després va ser apagat pels bombers. En aquest accident no es va veure afectada cap persona, ja que era un diumenge i la fàbrica estava tancada.

Nom de l'espai:

Barriada del Centre: Carrer Barcelona número 135 i 137
Carrer Girona número 11

Ubicació:

Abans:

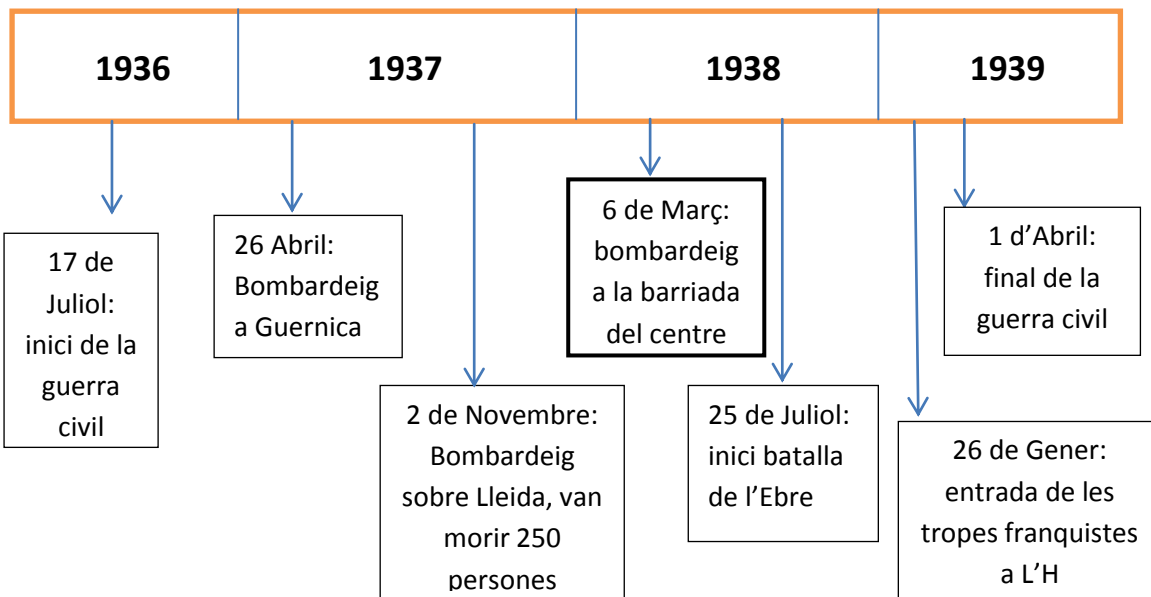

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 6 de març de 1938 a les 5:30h de la matinada, van caure diverses bombes al anteriorment anomenat c/ Antoni Sesé (actual c/Barcelona) on les cases afectades van haver de ser evacuades i s'hi van produir alguns ferits. Al carrer Girona una bomba va destruir una casa. Aquests atacs anaven tots dirigits a la fàbrica d'Altos Hornos de Catalunya (actual Farga) que era utilitzada com a indústria d'artilleria de guerra i això provocava estralls al seu voltant.

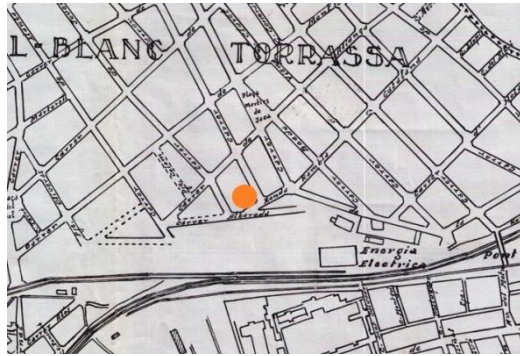

Nom de l'espai:

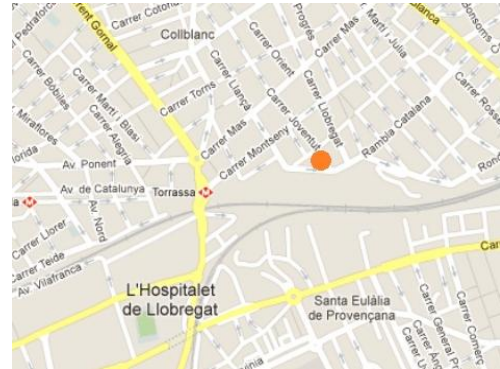
La Torrassa: Carrer Albereda

Ubicació:

Abans:

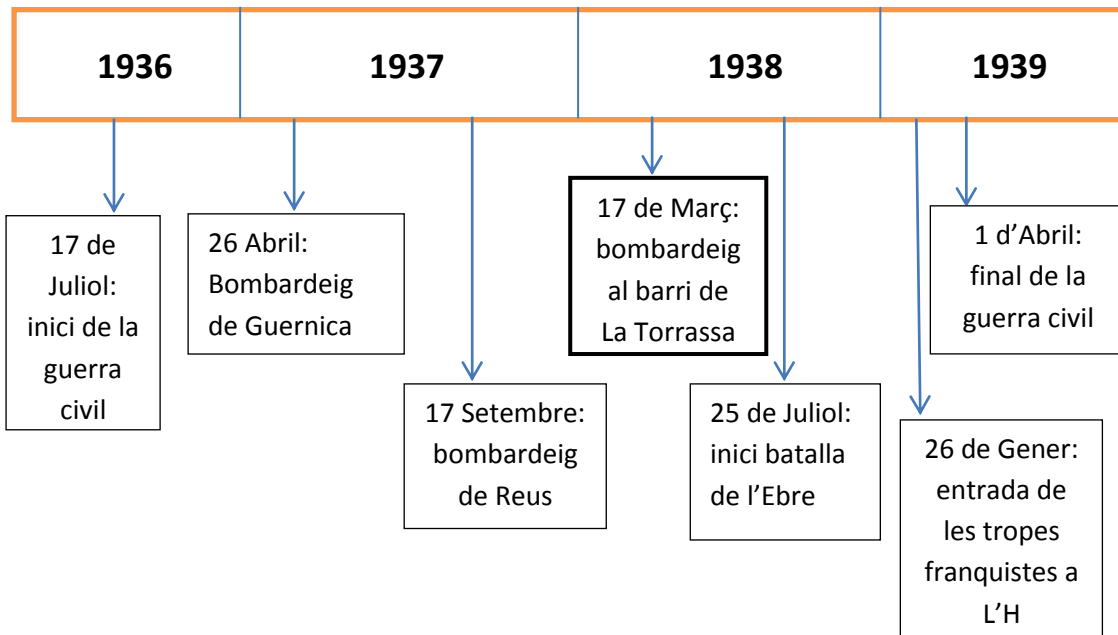

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 17 de març de 1938, el bombardeig que afectà a Provençana també ho va fer a La Torrassa: va caure una bomba que va afectar al número 18 del carrer Albereda.

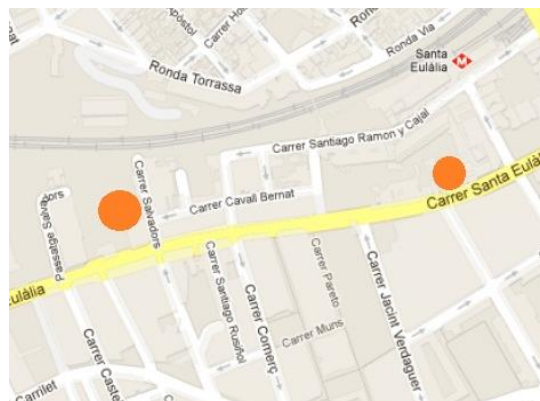
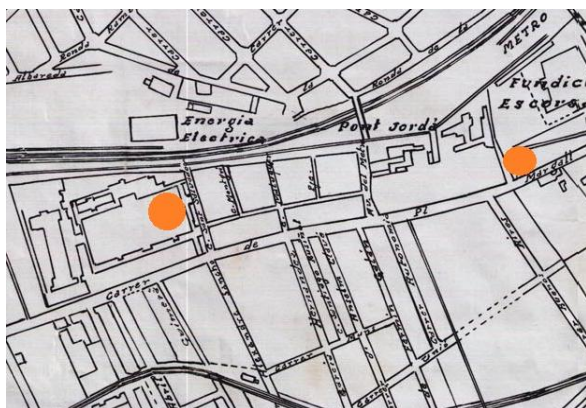
Nom de l'espai:

Provençana: Carrer Pi i Maragall

Ubicació:

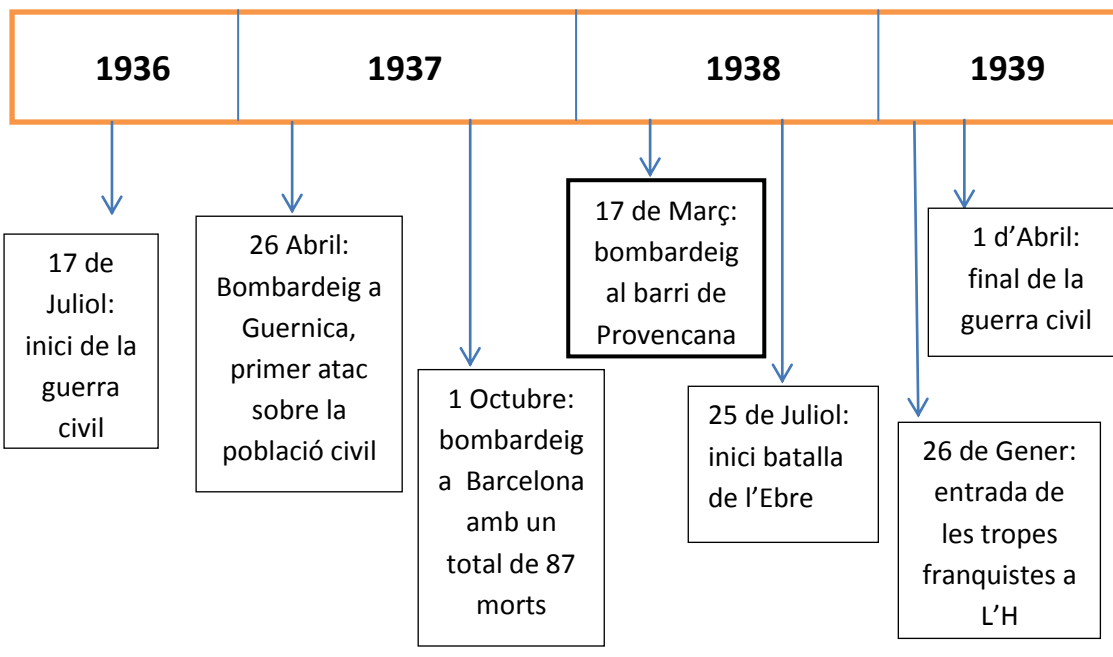
Abans:

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 17 de març de 1938, va haver un atac al barri de Provençana que va produir desperfectes als baixos de la casa amb el número 40 del carrer Pi i Maragall, a la fàbrica Can Gras, sense grans conseqüències, i a una masia de la zona.

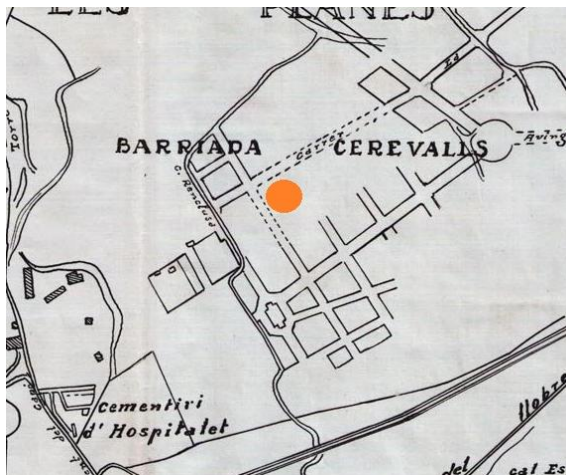

Nom de l'espai:

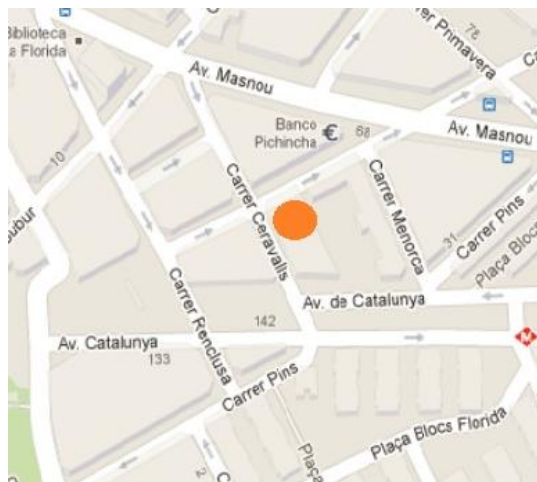
Barri Ceravalls-Les Planes: Carrer Ceravalls

Ubicació:

Abans:

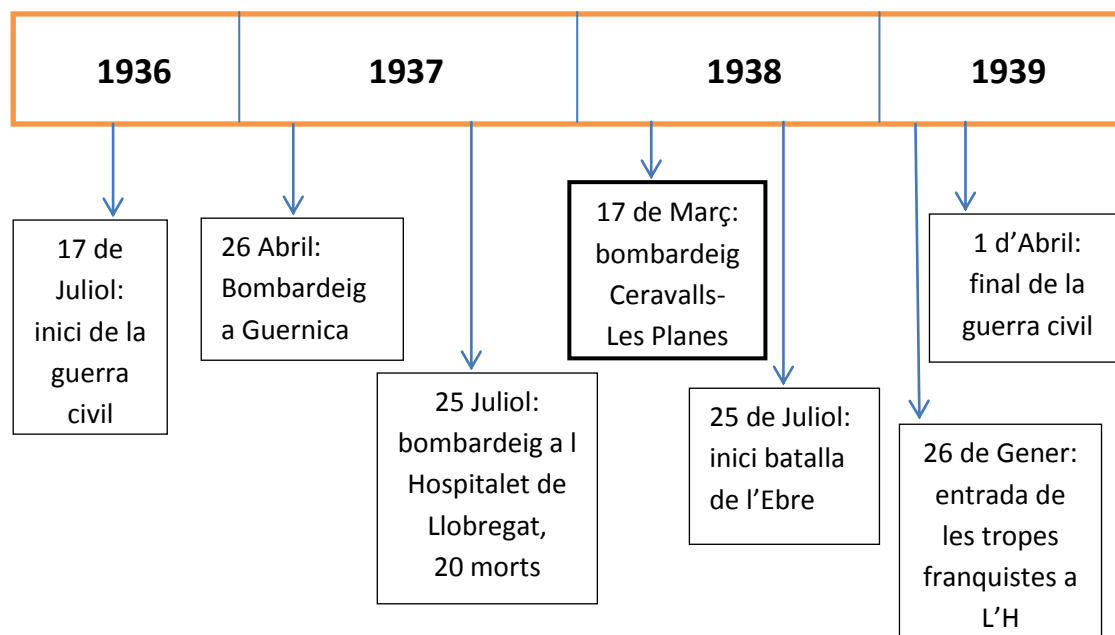

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 17 de març de 1938, el bombardeig d'aquesta jornada, també va afectar a la barriada de Ceravalls-Les Planes. L'habitatge situat en el número 1 del carrer Ceravalls va patir estralls directes d'una bomba.

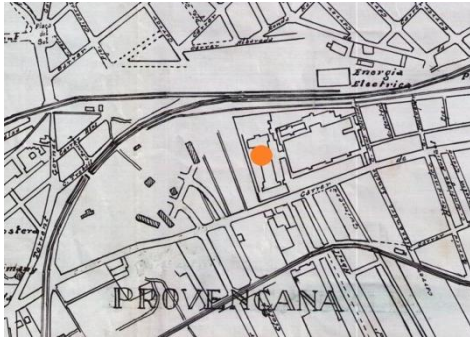

Nom de l'espai:

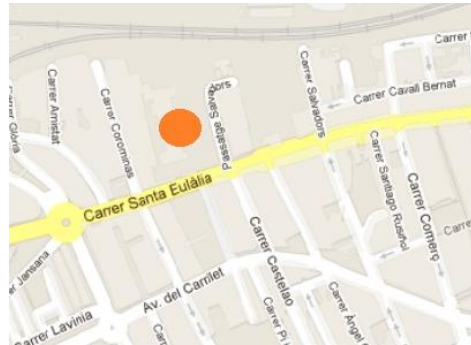
Provençana: Carrer Pi i Maragall

Ubicació:

Abans:

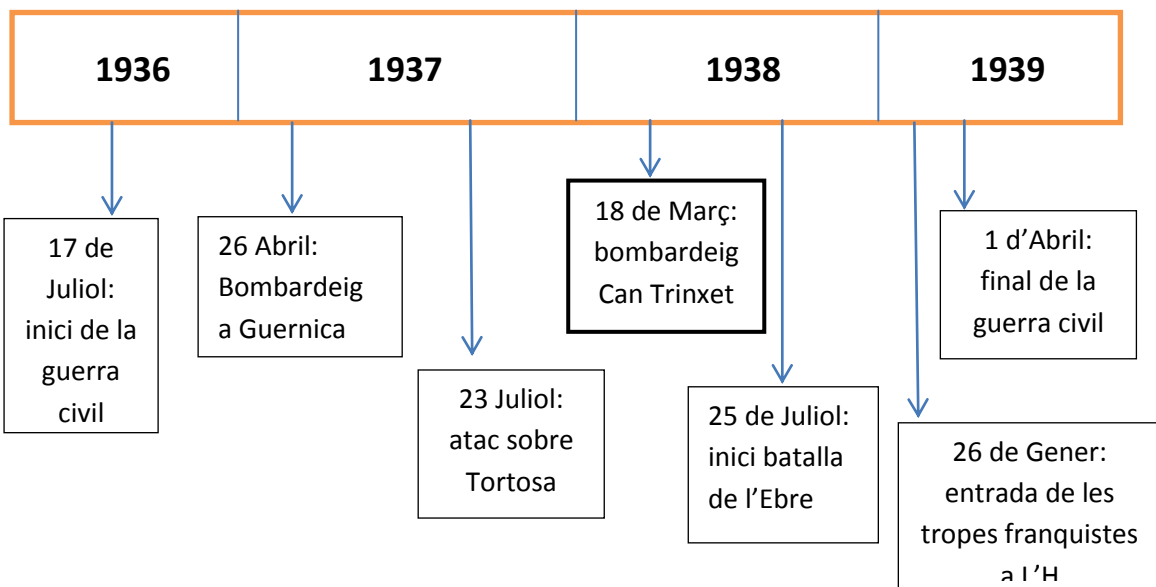
Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 18 de març de 1938, es va produir un nou bombardeig. Aquest va dirigir-se al barri de Provençana i afectà principalment a l'estació transformadora de La Torrassa i Can Trinxet (fàbrica de teixits) situada al carrer Pi i Maragall. La bomba caiguda a la indústria va provocar un incendi que va ser sufocat pels mateixos obrers de la fàbrica.

L'atac el van fer tres trimotors Savoia S.79.

Nom de l'espai:

Fàbrica Can Pareto

Ubicació:

Abans:

Ara:

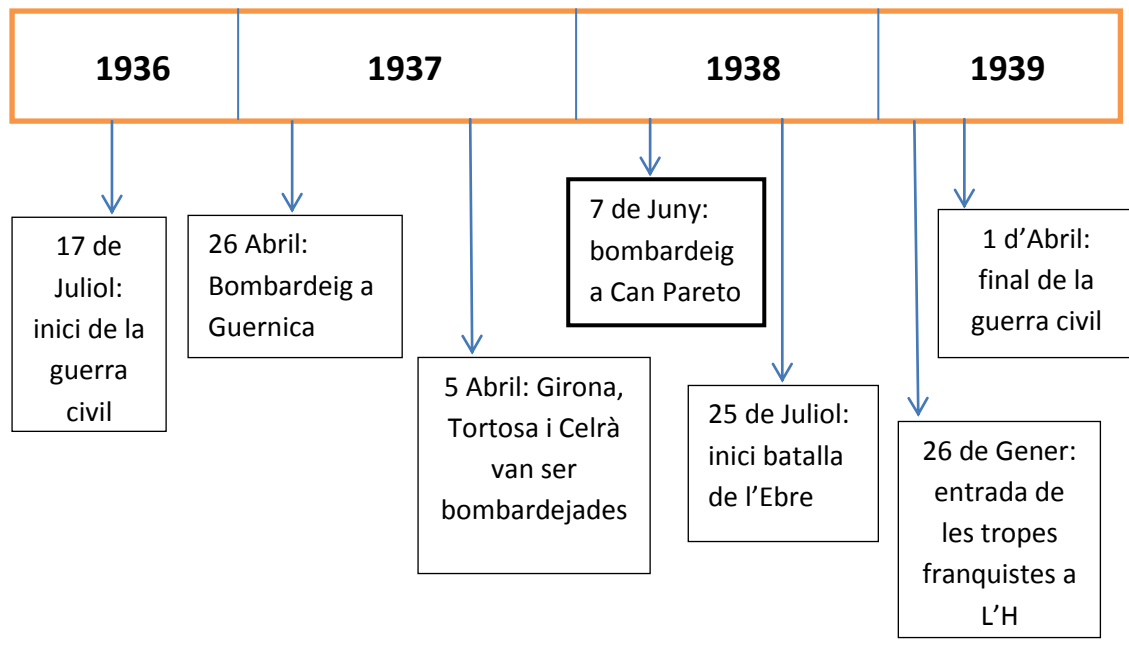

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 7 de juny 1938 a les 23.15h van explotar dues bombes a Can Pareto, una fàbrica Auxiliar Tèxtil Algodonera indústria col·lectivitzada. Les bombes van provocar l'enderrocament d'una part de la fàbrica i es va produir un incendi. Tot plegat va sumar un total de 5.181.200 pessetes en pèrdues.

Per apagar aquest foc s'instal·là una bomba per extreure aigua del Canal de la Infanta.

Pot ser que l'atac fos dut a terme pels Savoia S.81

Nom de l'espai:

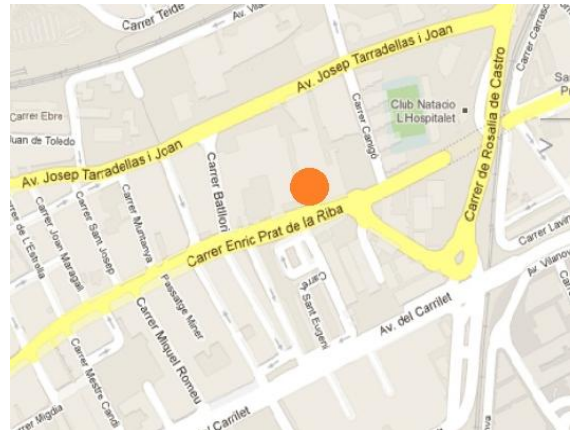
Via Durruti número 65: barri de Sant Josep

Ubicació:

Abans:

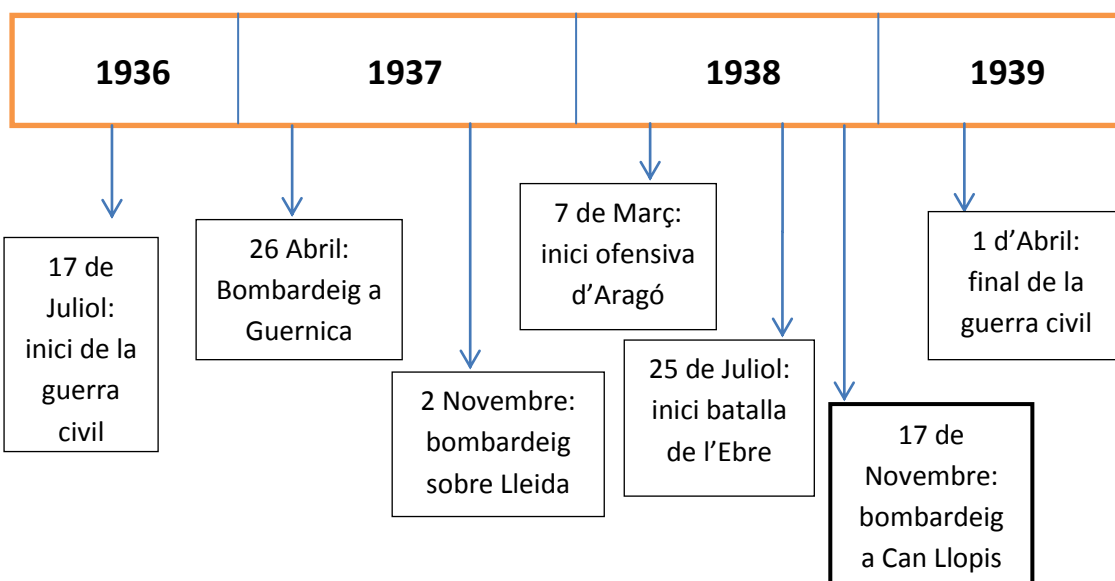

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El dia 17 de novembre de 1938, els fets que s'havien produït a CosmeToda es van repetir a Can Llopis, indústria de material de guerra situada a via Durruti. Es va produir un gran incendi encadenat de moltes explosions. La gent va pensar que es tractava d'un gran bombardeig a causa del fatal accident, potser provocat per una imprudència a l'hora de manipular els materials.

Nom de l'espai:

Barri del Centre

Ubicació:

Abans:

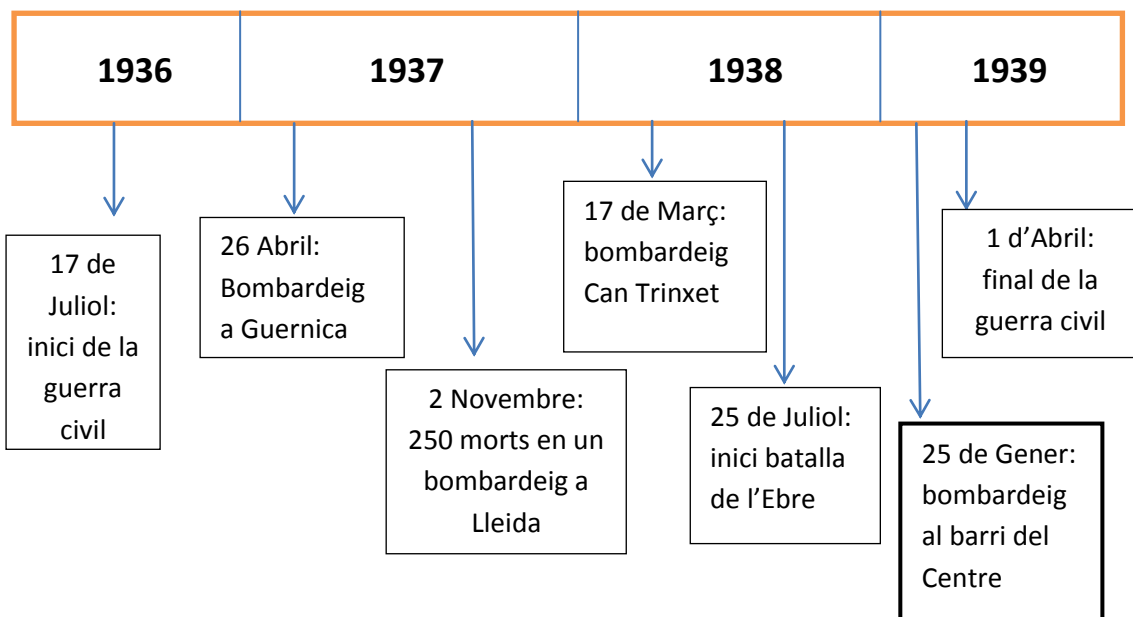

Ara:

Descripció dels fets i cronologia:

El matí del dia 25 de gener de 1939 des d'un indret indeterminat de Cornellà, l'Hospitalet va sofrir el seu últim bombardeig però aquest no va ser aeri sinó terrestre: les tropes franquistes van fer foc d'artilleria i un dels projectils esclatà en una casa situada al carrer Josep Prats que va tenir com a conseqüència l'esfondrament de la façana i la mort de l'únic resident de l'habitatge.

Nom de l'espai:

Ajuntament

Plaça de l'Ajuntament als anys 1920 i 1930

Ubicació:

Abans:

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

L'edifici del consistori i les seves oficines van prendre l'ús d' espai de protecció vers els bombardejos. Tots els grups van acceptar que la gent ocupés les oficines i altres espais de la Casa de la Vila per arrecerar-se de les bombes, a més pel que hem pogut descobrir en els documents de l'època molts municipis catalans ho feien.

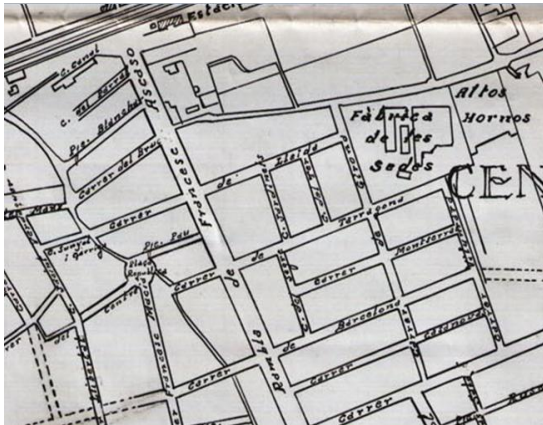
També cal destacar que l'Hospitalet sempre va mostrar un caire d'esquerres i per això es va dur a terme aquest fet amb naturalitat.

Nom de l'espai:

Hospital de Can Gajo.

Ubicació:

Abans:

Ara:

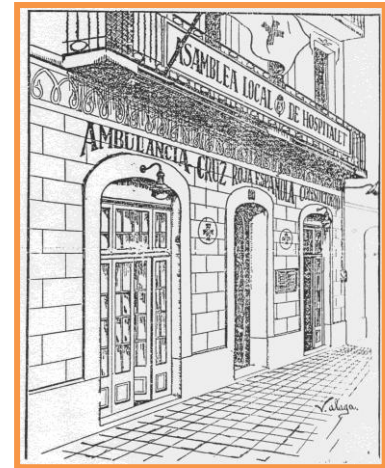
Descripció dels fet i cronologia:

L'Hospital de Can Gajo era un domicili particular equipat com a consultori i dispensari. Era un centre de titularitat privada i el metge que n'era el responsable era el mateix propietari de la finca. Segons els parlaments d'ambdós entrevistats, el preu era excessivament alt i lucratiu.

Estava localitzat al xamfrà entre el carrer Lleida i la Rambla de Francesc Ascaso (actual Rambla Just Oliveras).

Nom de l'espai:

Creu Roja.

Ubicació:**Abans:****Ara:****Descripció dels fet i cronologia:**

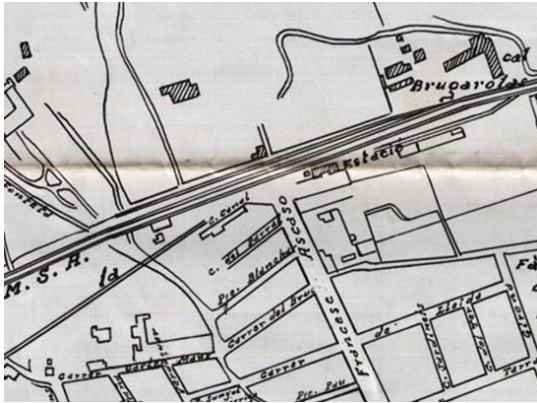
La Creu Roja, es va construir gràcies a la pressió popular dels mateixos veïns del barri de Coll-blanc. En un primer moment va ser un petit dispensari, però amb el pas del temps esdevingué un hospital. Situada a l'edifici del carrer Progrés, la distribució i la funció de cada un dels espais que la formaven era la següent: en els baixos hi havia les urgències i un consultori; en el principal, la clínica d'operacions i hospitalització de malalts, amb vuit llits. A la mateixa planta, una sala de raigs X, una cambra de bany i una sala de ginecologia. En el primer pis hi residien les germanes de la caritat de Sant Vicenç de Paül i oficials de la Creu Roja Espanyola, que hi treballaven de forma voluntària. L'edifici també gaudia d'un oratori, així com de calefacció general.

Nom de l'espai:

La Maternitat o *Casa del niño*.

Ubicació:

Abans:

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

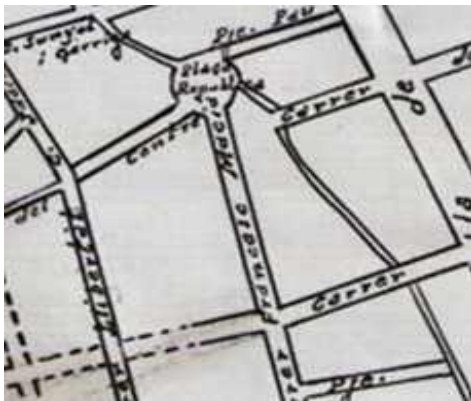
La Casa de la Maternitat, o *Casa del Niño*, va ser un equipament sanitari construït pels obrers de la fàbrica tèxtil de la Tecla Sala a la Torre Serra, localitzada davant de l'estació de tren i envoltada d'un jardí frondós ple d'arbres. Els fills de menys de cinc anys de les obreres de la fàbrica havien de ser alletats al mateix lloc de treball, i gaudien d'una atenció pedagògica i d'una educació adequades per a un infant. Aquests motius van impulsar la creació d'aquesta institució. El principal promotor de l'obra va ser el Dr. Porté Pallarols, que la va considerar com una de les millors de tota Catalunya.

Nom de l'espai:

Refugi particular situat al carrer Francesc Macià, actual carrer Baró de Maldà.

Ubicació:

Abans:

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

Es tracta d'un refugi de caràcter particular, construït a sota d'unes vivendes. El procediment que es va seguir per a la seva construcció, segons els actuals propietaris de la casa, va consistir en tres passos: construir el sostre abans que les parets, per tal que aquest fos més resistent. El segon pas era construir les dues parets i, finalment, treure tota la terra i pavimentar el terra. Com es tracta d'un refugi particular, no va ser construït seguint les ordres de cap organització política o sindical.

Actualment, una meitat s'utilitza com a magatzem d'una botiga d'electromèstics i l'altra forma part d'una vivenda.

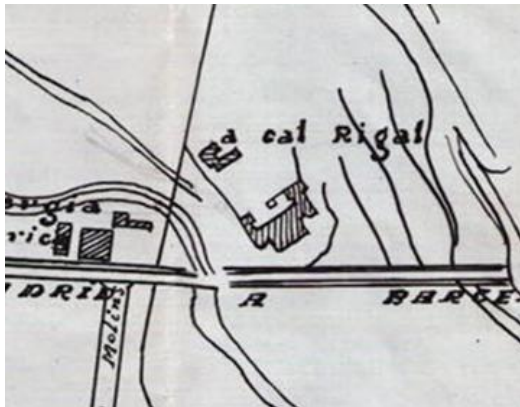
Nom de l'espai:

Refugi particular situat al carrer
Francesc Macià, actual carrer Baró de Maldà.

Ubicació:

Abans:

Ara:

Descripció dels fet i cronologia:

És un refugi construït a la roca, molt pròxim a la masia de Can Rigalt-sota d'unes vivendes. El cas d'aquest refugi és molt similar a la resta, ja que no hem pogut conèixer les característiques de l'espai ni el procediment seguit per què es va construir.

Però cal destacar que amb la creixent arribada de població immigrant de les dècades dels anys 1940 i 1950, va ser utilitzat com a vivenda, tal i com ho demostren les fotografies adjuntades a l'annex número 17.

6. CONCLUSIÓ

Amb la realització d'aquest treball hem pogut aprofundir en coneixements de la Guerra Civil a la nostra ciutat.

Una de les coses que més ens ha sorprès és la violència que va patir la ciutat, una violència provocada, moltes vegades, no per l'enemic sinó, per la gent de la pròpia zona, com és el cas dels integrants del sindicat CNT-FAI que tenien com a objectiu prioritari fer la seva revolució. La fractura de l'esquerra va ser un problema afegit al llarg de la guerra i en moltes ocasions feia difícil la governabilitat.

Ens ha cridat l'atenció com la guerra va ser molt patida a la rereguarda i no només al front, i com moltes de les víctimes eren gent innocent.

És important destacar la relació que hi havia entre bombardeigs i la ubicació de les infraestructures, podem afirmar, doncs, que els atacs eren planificats amb més o menys èxit, i anaven dirigits cap a objectius molt concrets com fàbriques o punts vitals per els subministres. En el cas del barri obrer de Collblanc, els atacs també anaven dirigits contra la població que majoritàriament era d'ideologia anarquista i contra les seus de partits i sindicats d'esquerres que es concentraven en aquesta barriada.

Els bombardejos es van produir, la gran majoria, entre els anys 1937 i 1938, això indica que després del primer bombardeig sobre la població civil -Guernica, 26 abril 1937- aquests no van cessar i van seguir augmentant fins al desenllaç del conflicte.

Un altre aspecte, és la gran importància que l'aviació estrangera va tenir al llarg de la guerra, això ens porta a preguntar-nos, si el bàndol franquista hauria guanyat la guerra sense l'ajut d'Itàlia i d'Alemanya. Aquests països, sobretot el segon, van aprofitar el conflicte per fer les primeres proves de les noves tecnologies que més tard van utilitzar en la segona Guerra Mundial.

És evident que una guerra comporta una gran despesa econòmica, però la utilització d'aquestes innovacions tècniques va fer incrementar encara més aquesta. L'activitat productiva de moltes fàbriques es va aturar i en molts casos es van reconvertir en indústries de guerra, d'altres van desaparèixer.

Els costos no només van ser econòmics, sinó que milers de persones varen morir o en van resultar ferides. La guerra va segar moltes vides però també va comportar una crisi de subsistència i d'aliments que en alguns casos va arribar a provocar una actitud més agressiva per part dels ciutadans que, per necessitat, assaltaven botigues de comestibles i cometien furts als camps per tal d'alimentar-se.

Ens va sorprendre que en una ciutat petita com era l'Hospitalet de 1938, hi poguessin haver un nombre tan elevat de refugis fets gràcies a la iniciativa de particulars partits i sindicats. Curiosament la seva construcció no van estar ni subvencionada ni dirigida per les autoritats locals que tenien d'altres prioritats. Tanmateix, ens va cridar l'atenció que hi havia molts pocs centres d'atenció sanitària en relació al nombre d'habitants de la ciutat.

Un altre aspecte que ens va sobtar és veure com en un moment d'extrema necessitat s'aconsegueixen solucions impensables en altres èpoques, com el tren mobilitzat pel Govern de la República Espanyola que es va establir a les vies de l'Hospitalet, amb la finalitat de complir la funció d'hospital.

Finalment, gràcies a les entrevistes realitzades ens hem adonat que la generació que va viure la Guerra Civil va quedar marcada per a tota la seva vida, degut a les vivències tant difícils que van haver de passar.

La metodologia utilitzada per elaborar el treball ens ha permès aprendre les pautes de realització d'una investigació històrica i, alhora, hem descobert molts aspectes de la història que amb el pas del temps han estat obviats. Aquest treball també ens ha servit per a trencar la barrera intergeneracional, per a nosaltres, que hem estat molt en contacte amb la gent gran de la ciutat, i per a la resta de joves que ens agradaria que el poguessin llegir. D'aquesta manera, hem aconseguit un altre dels objectius que ens vam fixar, amb la intenció de preservar la memòria històrica de la ciutat de l'Hospitalet i transmetre-la a les noves generacions, hem confeccionat uns mapes on hem recollit tota la informació dels aspectes tractats en el treball i que van succeir a la nostra ciutat durant els anys 1936-1939.

Aquesta investigació que hem iniciat dóna peu a continuar la recerca ja que hem trobat molta informació que no hem pogut incloure en el treball ni seguir la investigació perquè el termini establert per a fer-ho no era suficientment ampli com per fer una

recerca d'unes dimensions i una extensió tan grans. Per tant, hem de dir que hem deixat molts interrogants oberts que podran ser resolts en futures investigacions.

Ens ha costat endinsar-nos a la problemàtica d'una conjuntura tan complexa. Tot i que es tracta d'una situació passada i irrepetible en el context en què es troba la nostra societat, es poden establir diferents paral·lelismes entre aquella etapa i l'actualitat. Alguns d'aquests són conseqüència de la crisi econòmica que estem patint, com són l'augment de la pobresa, l'increment de l'atur, la pèrdua de la qualitat de l'assistència sanitària pública, així com l'augment de les diferències socials que pot comportar una fractura social i tensions entre les diferents classes. Malauradament, la situació en què ens trobem pot arribar a comportar un desencís per part de la població i una radicalització de la política que podria conduir novament a posicions poc democràtiques i a nous totalitarismes.

7. BIBLIOGRAFIA

Fonts arxivístiques

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Revista *Xipreret* de l'Ateneu de Cultura Popular de l'Hospitalet: *Parlem-ne / Els refugis*. Gener del 1992. Número 135. Pàgines 14-16.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Revista *Progrés*, novembre 1987. Número 52. Pàgina 14. Caixa 227.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Revista *Progrés*, tardor 2001. Número 125. Pàgina 11-13. Caixa 228.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Recull de premsa: diari *Bandera*.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Recull de premsa: diari *Ideas*. Número 52.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet. Recull de premsa: diari *Amunt...* Número 37.

Arxiu Municipal de l'Hospitalet: caixa 227.

Bans i actes municipals de l'Ajuntament de l'Hospitalet (1936-1939), Espai de Memòria Can Riera.

Caixes 521 522 i 523.

Fonts bibliogràfiques

Albertí, Elisenda , Albertí, Santiago. *Perill de bombardeig*. Barcelona. ed. Albertí, 2004.

Camós, Joan; Santacana, Carles, *Història de l'Hospitalet: una síntesi del passat com a eina de futur*, Barcelona, Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997.

Camós, Joan, *L'Hospitalet: la història de tots nosaltres, 1930-1936*. Barcelona, CEL'H, 1986.

Rius i Vila, Joan, *Deu anys crucials de l'Hospitalet de Llobregat 1930-1940*, L'Hospitalet de Llobregat, Ateneu de Cultura Popular, 1983.

Calvo i Calvo, A, *El pas de la societat agrària a industrial al baix Llobregat. Agricultura intensiva i industrialització*, Barcelona, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995.

Casas i Fuster, J, *La formació de la indústria a l'Hospitalet del s.XIX. Els antecedents i la primera embranzida (1789-1890)*, Publicat pel Centre d'Estudis de l'Hospitalet, Hospitalet de Llobregat, 1985.

Jaumandreu, Maurici. *l'Olor de la pólvora. Onze testimonis de la lluita antifranquista*. Barcelona. Mina temps. 2007.

Marcé i Piera, Matilde. *Indústries i obradors a l'Hospitalet (1a part)*. L'Hospitalet: Ateneu de Cultura Popular, 2001

Morales, Ramón. *Coses de l'Hospitalet*. Col·lecció Medusa, 4. Ateneu de Cultura Popular. 1990.

Perelló, Joan. *Passejant pel carrer d'Enric Prat de la Riba*. l'Hospitalet de Lobregat. Ateneu de Cultura. 2004.

Ribas, Josep; Camós, Joan; Montón, M. Àngel; Trayner, M. Pau, *Quaderns d'estudi 23*, L'Hospitalet de Llobregat, Centre d'Estudis de l'Hospitalet, 2010.

Rius i Vila, Joan. *Deu anys crucials a l'Hospitalet de Llobregat 1930-1940*. L'Hospitalet: Ateneu de Cultura Popular, 2010.

Salmerón i Vargas, Inocencio. *Histories de Collblanc-La Torrassa*. Arxiu Municipal de L'Hospitalet de Llobregat, 2009

Santacana i Torres, Carles. *Victoriosos i derrotats al franquisme a l'Hospitalet*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, S.A. 1994.

Contel i Ruiz, Josep M., *Gràcia, temps de bombes, temps de refugis. El subsòl com supervivència*, Barcelona, Taller d'Història de Gràcia, 2008.

Armengou, Montse; Belis, Ricard, *Ramon Parera, l'home dels refugis*, Barcelona, Rosa dels vents, 2008.

Zafón i Trillas, Joan, *El reloj de Neuengamme*, L'Hospitalet de Llobregat, Duxelm, 2011.

Fons d'hemeroteca

Hemeroteca del diari *La Vanguardia*.

Salmerón, Ignacio. Revista Progrès núm. 121, 2000.

Front n: 561 dijous 18 agost 1938

l'Autonomista : dimecres 3 agost 1938 n: 10540

La Vanguardia 20.11.1938

Diari Llobregat, 19 de novembre de 1983

Labor - Any V, núm. 414, 01.12.1938

Fons orals:

Entrevista amb Joaquina Lillo Pau, Jaume Bartra i Josep Tubau.

Webgrafia

Refugi de Torre Barrina: <http://lhospitaletdellobregat.wordpress.com/2011/03/09/el-refugi-de-torre-barrina/>

Cartells de la Guerra Civil: <http://perso.wanadoo.es/retamososanchez/A.htm>

Ramon Parera: http://es.wikipedia.org/wiki/Ram%C3%B3n_Parera

Presentació del llibre *Ramon Parera, l'home dels refugis*: <http://www.tv3.cat/videos/767279>

La Guerra Civil a Catalunya: <http://blogs.sapiens.cat/socialsenxarxa/2011/04/16/la-guerra-civil-a-catalunya-3-un-pais-partit-i-assetjat/>

Pavelló de la República, Universitat de Barcelona:
<http://www.bib.ub.edu/biblioteques/pavello-republica/>

Centre d'estudis de l'Hospitalet: celh.org

S'adjudiquen les obres de rehabilitació de la torre barrina:

<http://lhdigital.cat/web/digital-h/noticia/->

[/journal_content/56_INSTANCE_txR0/11023/429191](http://lhdigital.cat/web/digital-h/noticia/-/journal_content/56_INSTANCE_txR0/11023/429191)

Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya: memorialdemocratic.gencat.cat

Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans: <http://dlc.iec.cat>

Enciclopèdia Catalana: enciclopedia.cat

Diccionaris.cat: <http://www.diccionaris.cat/>

Luis V. Bagán Nebot. *L'Hospitalet de Llobregat. Imatges retrospectives d'una ciutat.* (en línia) Hospitalet: <http://lhospitaletdellobregat.wordpress.com/> (3 de febrer de 2013)

Juanma, *Arxiu Històric Santa Eulàlia de Provençana.* (en línia). Hospitalet: <http://provenzana.blogspot.com.es/> (21 de gener 2013)

Cosme Toda web oficial. *Cosme Toda.* (en línia). Hospitalet: <http://www.cosmetoda.net/web/>. (3 de desembre del 2012)

8. ANNEXOS

8.1 ÍNDEX D'ANNEXOS

Annex 1: Cronologia	83
Annex 2: Entrevistes.....	87
Annex 3:Fotografies de barricades.	98
Annex 4 Comunicats de la Guardia Urbana	99
Annex 5 Ban dirigit a la població de l'Hospitalet	102
Annex 6 Telegrames enviats a l'aviació italiana	103
Annex 7 Document d'una declaració presentada al jutjat	105
Annex 8 Diari Llobregat del dia 19 de novembre de 1983	107
Annex 9 Document d'inspecció i vigilància de Hospitalet del Llobregat.....	108
Annex 10 Articles de la Vanguardia	109
Annex 11 Sistema Ruth i plànols	112
Annex 12 Diari “El Correo Catalán”	114
Annex 13 Segells relacionats amb la campanya de donació de sang	115
Annex 14 Festes i bicicletades	116
Annex 15 Refugis d'esquerra republicana i comissió <i>pro-refugio</i>	118
Annex 16 Normes d'actuació en cas de bombardeig	120
Annex 17 Fotografies de diferents refugis de l'Hospitalet	122
Annex 18 Diari <i>Ideas</i> i diari <i>Amunt</i>	123

ANNEX 1: Cronologia

30 d'octubre de 1936: El creuer *Canarias* ataca Roses.

13 de febrer de 1937: el vaixell de guerra italià *Eugeni de Saboya* bombardeja Barcelona causant 18 morts i impactant a la fàbrica Elizalde, situada al passeig de Sant Joan.

23 de febrer de 1937: la legió còndor alemanya ataca Flix afectant a la fàbrica de cloratita, un hospital de sang i el nucli urbà.

16 de març de 1937: atac de l'aviació sobre el barri del Poble Sec de Barcelona, causant vuit morts.

22 de març de 1937: bombardeig de Tortosa amb diverses cases esfondrades, onze morts i vuit ferits.

abril de 1937: es produeixen els primers bombardejos sobre les ciutats de Reus i Tarragona.

5 d'abril de 1937: Girona és bombardejada. també Tortosa i Celrà.

29 de maig de 1937: 64 morts i 88 ferits al major dels bombardejos patits per la ciutat de Barcelona, signat per la legió còndor alemanya.

22 de juny de 1937: bombardeig sobre el barri de Provençana de l'Hospitalet de Llobregat, es produeixen 3 morts

30 de juny de 1937: bombardejada la població de Sarrià de Ter

19 de juliol de 1937: bombardeig de Tarragona ocasionant una gran mortaldat.

23 de juliol de 1937: atac sobre Tortosa que veu destruir el seu eixample i bona part del centre de la ciutat, ocasionant 8 morts i 40 ferits.

25 de Juliol de 1937: bombardeig a l'Hospitalet de Llobregat, es van produir 20 morts i més de 40 ferits

17 de setembre de 1937: bombardeig de Reus causant gran destrucció entre els edificis del centre de la ciutat, com el centre de lectura.

1 d'octubre de 1937: 87 morts a Barcelona provocats pels atacs aeris, sobretot pels que es produïren sobre el barri de la Barceloneta.

2 de novembre de 1937: l'aviació legionària italiana descarrega les seves bombes sobre Lleida afectant especialment al liceu escolar i al mercat de sant lluís. un mínim de 250 persones, entre elles una cinquantena de nens i nenes alumnes del liceu, moriren en aquest atac.

1de gener de 1938: el primer dia de l'any nou un atac sobre el casc antic de Barcelona va provocar més de 60 morts. Barcelona és bombardejada durant tot el mes de gener ocasionant la mort d'unes 600 persones.

gener de 1938: Tarragona, Reus, Mollet, Sant Feliu de Guíxols, Figueres, Tremp i Puigcerdà foren bombardejades durant el mes de gener provocant desenes de morts i gran destrucció de les ciutats.

21 de gener de 1938: Bombardeig sobre la ciutat d'Hospitalet de Llobregat, afecta als barris Provençana, centre i Sant Josep.

22 de gener de 1938: bombardeig sobre les ciutats del Prat i l'Hospitalet de Llobregat

30 de gener de 1938: una bomba d'aviació provoca una matança a l'església de Sant Felip Neri de Barcelona. La majoria de les víctimes són nens.

22 de febrer de 1938: Sant Feliu de Guíxols és atacat provocant la mort de 13 persones i 45 ferits.

23 de febrer de 1938: Figueres pateix dos bombardejos que causaren 16 morts i desenes de ferits.

6 de març de 1938: Bombardejada la ciutat de L'Hospitalet de Llobregat.

16, 17 i 18 de març de 1938: els avions italians bombardegen Barcelona durant tres dies, en el major atac aeri que pateix la població. la ciutat acumula ja més de 1.300 morts i 22.000 ferits entre la població civil. En aquest bombardeig tan cruent també són afectades ciutats i pobles en la àrea metropolitana com és el cas de l'Hospitalet de Llobregat.

març de 1938: durant aquest mes, Reus i Tarragona foren bombardejades juntament amb Sant Vicenç de Calders, l'Arboç, Vilaseca, Salou, el Vendrell, Altafulla, Ulldecona, Alcanar, Amposta, Tortosa, Badalona, Gavà, Mataró i Portbou.

27 de març de 1938: dies abans de la seva ocupació per l'exèrcit franquista, i durant dues hores, l'aviació rebel bombardeja Lleida ocasionant, segons algunes fonts, al voltant de 400 noves víctimes. després d'aquest bombardeig s'evacuà la ciutat que torna a ser atacada en successius bombardejos els dies 29, 30 i 31 de març i 1 i 2 d'abril d'aquell mateix any.

12 de maig de 1938: atacs sobre el casc antic de Barcelona i el barri de Poble Sec causen 35 morts i 139 ferits. els atacs afecten també Sant Adrià de Besòs, provocant 60 morts.

31 de maig de 1938: cinc avions italians Savoia s-79, provinents de Mallorca, bombardegen Granollers.

7 de juny de 1938: atac sobre l'Hospitalet de Llobregat, es veu destruïda gran part de la façana de la fàbrica Can Pareto

30 de juny de 1938: atac aeri sobre Badalona que provoca 65 morts, més de 200 ferits i un centenar de cases destruïdes.

19 de juliol de 1938: una bomba cau sobre la catedral de Barcelona.

25 de juliol – agost de 1938: en iniciar-se la batalla de l'Ebre, l'activitat de l'aviació franquista es concentrà en les comarques tarragonines: Tarragona, Reus, Falset, Marçà, l'Ametlla, Cambrils, l'Hospitalet de l'Infant, Vandellòs, l'Amposta, Altafulla, el Perelló, Sant Vicenç de Calders...

8 d'octubre de 1938: el bombardeig d'un tren a Sant Vicenç de Calders causa 30 morts i 80 ferits.

23 de novembre de 1938: la ciutat de Barcelona va rebre quatre atacs amb un resultat de 44 persones mortes.

15, 16 i 17 de desembre de 1938: una gran concentració de bombarders ataquen el poble tarragoní del Perelló, que va resultar totalment destruït.

16 de desembre de 1938: una bomba cau al mercat de la Barceloneta i provoca 42 morts.

21 de desembre de 1938: es bombardegen quatre capitals de comarca: Vic, les Borges Blanques, Tàrrrega i Manresa.

31 de desembre de 1938: 50 morts a causa d'un nou bombardeig sobre el centre de la ciutat comtal.

24 de gener de 1939: últim bombardeig, sobre el port de Barcelona.

24, 25 i 26 de gener de 1939: Granollers torna a ser bombardejada per la legió còndor alemanya, l'aviació legionària italiana i l'hispana, causant danys a la via fèrria, a diverses fàbriques i a l'hospital, i deixant prop de 40 noves víctimes mortals.

6, 7 i 8 de febrer de 1939: en plena retirada, són bombardejades les poblacions fronteres de Figueres, Roses, el Port de la Selva, Vilajuïga, Puigcerdà, Avinyonet de Puigventós i Cabanelles.

ANNEX 2: Entrevistes

ENTREVISTA A JAUME BARTRA I BALAGUER: jubilat que va viure la Guerra Civil al barri de Sant Josep.

Vostè ha estat en algun refugi?

Jo no hi he estat personalment.

I algun familiar o conegut hi ha estat?

La meva dona sí, fins i tot hi havia dormit. La meva dona era filla de Can Bori, i eren els masovers de Can Buxeres, que era una escola, allà es va construir un refugi pels alumnes, docents i altres treballadors de l' escola. Amb el pas dels anys, el refugi es va utilitzar per a criar xampinyons. Estava després de la via del tren, era pròxim al palauet. L'Ajuntament estava d'acord amb el refugi perquè servia com a protecció per als nens.

Quanta gent hi cabia? Eren molt grans? En quines condicions es trobaven? Com eren per dins: estructura, ventilació, entrada, alçada, temperatura, humitat, filtracions d'aigua, farmaciola. Quines eren les sensacions que sentien un cop es trobaven a l'interior? Què feien a dins? Quanta estona hi solien estar?

El refugi de la Fonteta no estava gens "acondicionat", era molt baixet però mai hi havia filtracions d'aigua. Tenia dues entrades per si arribaven els nacionals o per si es produïa un esfondrament, i eren dues galeries comunicades per aquestes dues entrades. El pare de la meva dona, la hi portava a coll-i-be, fins allà de "mentre plovia bombes".

Quan la gent es refugiava al camp, aprofitaven l'ocasió per a agafar les mongetes seques que havien caigut.

Des de casa seva, escoltava l'alerta de bomba? Què feia després d'escoltar l'alerta de bomba? Com sonava? On es trobava?

Sí clar noi, l'alarma sonava a la Farga i a la resta d'indústries. Era un so molt fort i tothom sabia distingir quin era el so d'entrada a la fàbrica i quin era un avís de bombardeig.

La CAMPSA i la Farga van ser bombardejades, força cops. La primera perquè era una distribuïdora de petroli. I la Farga també era un “*punt flac*” molt preuat perquè havia estat una fàbrica siderúrgica i durant la guerra es va convertir en una fàbrica d’armament.

Al costat de casa meva hi havia Can Llopis i Can Batllori, que, com totes les fàbriques que estiguessin en funcionament, feien sonar l’alarma. Hi havia dos tocs, un curt que avisava si hi havia risc de bomba. Mentre que el segon era més llarg i significava que ja arribava l’aviació.

A quin refugi solia anar? Tenia algun nom en concret? On estava situat?

La meva dona i la seva família anava al refugi aquest que us he comentat el de la Fonteta, al parc de Can Buxeres. I jo i els meus ens arreceràvem o a casa o a la Farga.

Recorda si els següents emplaçaments eren utilitzats per a la protecció de la població: Mercats, Estació del ferrocarril, metro de Sta. Eulàlia, Ajuntament, Estació de tren, Cementiri, Correus.... O es refugiaven al camp? En coneix algun altre? On estaven? Tenia algun nom en concret?

Bé, al barri del Centre hi havia molts pocs refugis. I a la Torrassa n’hi havia molts, perquè els sindicalistes hi tenien més força.

Aquí, A Sant Josep no n’hi havia cap, només el de la Farga, que era molt gran i estava registrat a l’Ajuntament, per tant, era l’únic refugi “oficial”, que jo conegui vaja...

Al voltant de la via del tren de la Torrassa n’hi havia molts. En canvi, a Sant Josep sempre havíem estat aïllats.

Al pont del carrer Estrella amb avinguda Vilafranca, al costat del cementiri, moltes persones s’hi refugiaven amb maletes, i mantes. La major part eren nouvinguts que havien arribat fugint del front. Els mercats i altres equipaments d’aquest (senyalant el mapa de refugis confeccionat pel consistori durant la bel·ligerància) en algun moment si varen ser utilitzats com a recer per les bombes. No sabia que n’hi hagués un a l’estació de tren, però és del tot lògic.

Quan no anaven al refugi com actuaven ? També s’havien amagat a casa algun cop?

Normalment no hi anàvem als refugis per que “a la gent a sota terra com el ratolins no els agrada estar”, “com el Tom i Jerry”, quan no hi anàvem, col·locàvem dos matalassos sota la taula del menjador i ens hi estiràvem a sobre jo i el meu germà, quan encara només teníem 5 i 6 anys. A vegades, ens havíem “*pixat a sobre*”, però havíem d’aguantar fins que el bombardeig acabés.

Quan els bombardejos eren més constants i la gent ja hi estava acostumada, quasi bé tothom fèiem vida normal i seguíem caminant pel carrer sense cap mena de preocupació.

Les bombes queien a prop dels refugis? Se’n recorda de la construcció d’algun refugi? I d’alguna trinxera? Hi algun tècnic supervisant la seva construcció? Sap què és la Junta de Defens Passiva de Catalunya? Algun sindicat, partit o particular n’havia construït algun?

A prop a prop... no... és que les bombes queien on queien, no era molt fiable ... Jo mai he presenciat la construcció de cap refugi ni trinxera ni se de ningú que ho hagi vist, o sento nois però això no.. No se que esquerra la CNT i la UGT i altres si que en feien però no et sabia donar informació, això de la junta passiva no ho sabíem, és que en aquell temps, érem molt petits a més la gent no tenia costum d’escoltar la radio ni la tele que quasi ningú en tenia, i el diari es comprava un cop a la setmana i si això, els obrers com el meu pare no teníem temps suposo que els burgesos de diners si parlarien als cafès ...

Coneix algun sistema de construcció de refugis? Com per exemple el Sistema Ruth.

No, em sap greu nois però això no puc ajudar-vos.

Recorda alguna fàbrica d’armament? On estava? Les bombardejaven?

Sí, és clar la que ja he explicat la Farga, al actual centre comercial aquí el costat, veus. Sí on més, a casa havíem vist caure aviadors, caure amb paracaigudes. Veuràs, és que davant de casa meva hi havia una metralladora antiaèria, i també disparaven als avions des de Montjuïc, els avions eren com els de les pel·lícules anaven lents, com els “biplans típics” alemanys i italians.

Expliqui'ns com era aquella metralladora? No en teníem constància que existís, era gaire eficaç ? feia soroll? On es situava ? Quins eren les conseqüències dels bombardejos? Com quedaven les cases?

A no, doncs mira ja teniu “primícia”. L’arma es trobava a sobre l’actual farmàcia, que en aquells temps era un dentista. Bé, dentista perruquer barber, el que fes falta mentre tinguessis presents “t’arreglava” com volguessis. Era verda i molt gran, feia soroll però t’hi acostumes i et dona sensació de seguretat, bé això era el que he vist amb els anys de com es trobaven els meus pares perquè jo i el teu avi érem molt petits... les “casquetes de les bales” omplien el carrer... amb això ja et dic lo eficaç que era. Sí, l’anècdota era que un o dos cops havien caigut paracaigudistes allà al “Samontà” rere el tren, sí pensa que ni tan sols existia el sonar, l’aviació destrossava cases i de tot ...

Algun altre cosa ens ha d’esmentar sobre els bombardejos o sobre com actuaven vostès?

Sí, des de casa, vam sentir volar el pont del Prat quan van entrar les tropes feixistes. Llavors, vam muntar una espècie de barricada amb dues taules i un matalàs. Però fins llavors, moltes de les vegades que havíem escoltat algun bombardeig, ens amagàvem a sota el forat de l’escala. Però aquell cop va ser diferent...

Ah, al carrer Arts i oficis va explotar una bomba. Ho sé perquè la meva tieta hi vivia allà.

A quin hospital l’atenien? Hi havia assistència sanitària? De qui era (Església, Ajuntament, Socors Roig, etc.)?

A l’Ajuntament, al passadís principal a mà esquerra hi havia un petit despatx utilitzat com a consultori. Només hi vaig anar quan tenia set anys perquè se’m va caure una lliura de llet a sobre el peu. Era totalment gratuït.

Davant de l’actual ambulatori, hi havia la clínica privada de Can Gajo.

Al llarg de la guerra, va venir un tren que havia estat adaptat com a hospital per a socórrer als refugiats del front. Aquest tren es trobava aturat a les vies de l’estació de dalt de la Rambla.

La Maternitat, a Can Serra, era un hospital i una escola bressol, com les “guarderies” d’ ara.

Quasi tot era en mans privades com Can Gajo, i la gent es desplaçava sempre que tenia alguna cosa greu a Barcelona, l’Hospital Clínic era on jo més anava.

Com era l’hospital? I els consultoris? A quin anava?

Mira jo em vaig rascar el peu no se ben bé com i em van dur al consultori de l’Ajuntament per que tenia una infecció i una inflamació que quasi no podia caminar i em van obrir tota la ferida i va començar a supurar pus ... i a carn viva me’l va cremar amb una collera que havia passat per les brases , sense esterilitzar ni re, em van fer una destrossa ... –Clar li deurien matar el nervi- en efecte, per que vegis els mètodes i les condicions que hi havien, les infermeres eren molt molt *barrueres* ... , amb això crec que ja t’ he respost.

Els privats la gent rica, els altres o a pagar a Can Gajo si es que arribàvem, al consultori aquest que era un “nyap” com de “hospital de campanya” i sinó a Barcelona, bé suposo que la gent de la Torrassa i tot allò anirien a la Creu Roja però vaja no hi posaria “la mà al foc”, i al tren aquell...

Bé, és que l’ Hospitalet mai ha estat una ciutat unida. Fe fet mira on es troba el barri del Centre es troba mirant cap a Cornellà, i Torrassa-Collblanc, Santa Eulàlia miren cap a plaça d’ Espanya, amb l’ exposició, la gent del que diríem la *Murcia chica* i tot l’ occident de la ciutat van anar a treballar d’escombriaires i altres feinetes perquè eren pròxims al metro i per tant a dues passes de la capital, per què, com sabreu, Just Oliveres feia com una espècie de lobby perquè al Centre no arribés el Metro ... i la gent de tota la vida i amb diners estaven al Centre mirant la propera ciutat de Cornellà mostra d’ això són els equipaments, les esglésies més grans, els edificis administratius, l’ Ajuntament, les seus sindicals, el Casino i el Catòlic ... tot eren a la part oriental de la ciutat.

I una reflexió que em feia jo “què pocs hospitals hi havien a Hospitalet, sembla una paradoxa una ciutat amb tant creixement ... i amb aquest nom “

Era gratuït? En el cas que no ho fos, estava subvencionat? Era molt car? Hi havia molta gent? En quines condicions es trobava? Els medis per atendre als pacients, com medicaments i venes, entre altres, eren els adequats?

La majoria no, l'assistència bàsica sí, però el que sortís de benes i tiretes ... (dona a entendre que no...) es patien freqüents faltes de medicaments, hi havia cues llargues i els medis no eren molt higiènics la veritat per la època i més per la guerra. Al final, els prestatges, de tot en general, eren buits no només els consultoris. No, no hi havia subvencions on vas a parar ... hi havia aquesta petita Asistencia gratuïta i el tren aquell que ja us he parlat.

S'escoltaven rumors sobre l'estat del front? Quina era la opinió de la seva família sobre les polítiques de l'Ajuntament? I dels sindicats i partits polítics? Simpatitzaven amb algun en concret? Tenia algun familiar o conegut que estigués afiliat en algun partit o sindicat?

A la meva època hi havia molta desinformació i ningú comprava el diari. A casa no es parlava gaire. Nosaltres vam obrir una petita merceria i no podíem estar amb els comunistes però no podem estar mai a favor d'una dictadura, sí que hi havia molta gent del barri que “maleta i França...” (frase feta). I també va haver qui es va alegrar de la fi de la guerra perquè al final volia la gent que acabés aquella tragèdia i viure en pau però la post guerra va ser casi pitjor que la guerra la veritat.

ENTREVISTA AMB JOAQUIMA LILLA PAU qui va viure la Guerra Civil al carrer Barcelona.

Va estar vostè mai en algun refugi, aquí a l'Hospitalet quan era bombardejada?

Si vaig estar a la Fonteta que en dèiem, pujant per la riera de la creu hi havia un refugi, però hi vaig anar poques vegades

Hi van anar perquè sentien algun avís, hi havia alguna espècie d'alarma o sirena?

No jo no me'n recordo de cap sirena, simplement quan escoltàvem el soroll dels avions corríem cap al refugi.

Com era aquest refugi per dintre?

Hi havia un mur molt gran i feien un forat ben fondo i allà s'hi refugiava la gent. Segurament el va fer la gent mateixa ràpidament.

Estàveu molta estona dintre del refugi?

No ho se ben bé, després d'una estona sense escoltar cap soroll d'avions, sortíem.

Sap algun punt on es dirigien els avions?

Bueno, jo crec, que els avions es dirigien cap a la Farga, que com era una indústria important, l'aviació llençava les bombes allà.

Algun familiar o conegut va ser capturat o va ser enviat alguna presó?

No que jo sàpiga, bueno de fet tenia un germà que va ser assassinat a la guerra quan tenia dinou o vint anys. El van portar a Tarragona ferit de bala. La meva família coneixia al metge que havia a la Plaça del Repartidor d'aquí Hospitalet, aquest tenia una filla que estava a l'hospital de Tarragona i al veure una persona amb el cognom Lillo va telefonar al seu pare i gràcies això el van poder transportar a l'hospital militar aquí a Barcelona on finalment va morir.

Ell estava combatent a Tarragona?

Si ell estava participant a la batalla de l'Ebre

I va anar obligat?

No, al contrari, va anar com a voluntari. Va sortir de l'Hospitalet caminant cap allà amb un grup de gent. Va lluitar amb el bàndol de la república, òbviament.

Se'n recorda vostè d'alguna barricada, com per exemple a la plaça de la remunta?

No, no en tinc consciència d'això

Quan estàveu a casa i escoltàveu els bombardejos que acostumàveu a fer?

Ens posàvem corrents sota els llits. Jo dormia amb la meva germana i quan arribaven els avions ella m'obligava a posar-me una agulla a la boca pel soroll que feien.

Canviant de tema, com s'alimentaven aquella època?

Anàvem amb una llibreta i cada setmana ens donaven el que tocava. També hi havia estacionaments on racionaven oli i d'altres.

Recorda vostè alguna fàbrica on fessin armament?

Bueno, només tinc consciència de què la Farga va ser durant un temps indústria de guerra i segurament per això era encara més bombardejada.

Recorda l'entrada dels nacionals a l'Hospitalet?

Ui si que ho recordo si! Jo tenia 14 anys i es va amagar tothom per la por. Van entrar els moros i ho van fer de seguida.

I hi va haver resistència?

No que jo recordi, crec que van entrar amb rapidesa i no va passar res amb ningú.

ENTREVISTA A JOSEP TUBAU: jubilat que va viure la Guerra Civil al barri del Centre.

Vostè ha estat en algun refugi? algun familiar o conegut hi ha estat?

Sí, Jo i la meva família anàvem una indústria que es deia Can Roges a Cornellà, perquè un tiet meu era un treballador d' allà i podia acullin-se al refugi, hi havia una política molt restrictiva en aquests espais, et miraven de dalt a baix per passar.

Jo els vaig viure al barri del Centre tota la vida tot i viure bastant-te gent no hi havia gaires. Al barri, n'hi havia un de molt gros a la Farga, on la dona s'havia refugiat. La farga, los *Altos Hornos de Barcelona* que era el nom de la companyia, ser una fàbrica d'armament, allà el meu sogre el va ajudar a construir aquell refugi, però tot i la guerra la meva dona li feia molta angúnia perquè era un lloc poc agradable. El refugi aquest que comenteu de Baró de Maldà no es va utilitzar que jo sàpiga, el que esta sobra de la botiga de electrodomèstics dieu? no ho se crec que no.

Quanta gent hi cabia? Eren molt grans? En quines condicions es trobaven? Com eren per dins: estructura, ventilació, entrada, alçada, temperatura, humitat, filtracions d'aigua, farmaciola. Quines eren les sensacions que sentien un cop es trobaven a l'interior? Què feien a dins? Quanta estona hi solien estar?

El refugi de la Farga hi cabrien 200 o 300 persones perquè era molt gran, com tota una planta de l'edifici. Estava molt ben condicionat, per lo que eren la resta, vaja, i tenia ventilació, llum elèctrica, farmaciola i uns bancs per si calia estar-hi moltes hores, o en el pitjor dels casos passar-hi la nit allà. Evidentment que tenia un fàcil accés per si es patia un atac enemic. A casa va arribar la notícia un dia que una senyora va trencar-se un braç al ensopegar amb la gentada que baixava fugint de les bombes tot de cop, no se si es cert però crec que il·lustra prou el descontrol que es vivia en aquell temps.

Els refugis dels Samontà i el pont de Matacavalls, eren forats als marges de les vies del tren M.S.A. Aquests, durant la primera arribada de refugiats del front, es van ocupar com a vivenda i al llarg del franquisme es va anar augmentat aquesta tendència. A L'Hospitalet, el barraquisme va ser un fet molt comú fins a les olimpíades. Tots

trobaven en unes condicions molt insalubres, hi cabia molt poca gent i eren de particulars. Molt sovint se sentia que s'havia ensorrat algun d'aquets refugis. El que també passava és que quan la gent també es refugiava al camp, aprofitaven per agafar les pastanagues i cols. El pare de la meva dona, la hi portava a coll-i-bè, fins allà de *"mentre plovia bombes"*.

Des de casa seva, escoltava l'alerta de bomba? Què feia després d'escoltar l'alerta de bomba? Com sonava? On es trobava?

Sí, clar, l'alarma sonava a la Farga i a la resta d'indústries. Era un so molt fort i tothom sabia distingir quin era el so d'entrada a la fàbrica i quin era un avís de bombardeig. Sí, només s'hi anava quan sonaven les sirenes, que solia ser molt sovint, sobretot a finals del 1937. Jo amb vaig trobar amb un bombardeig anant a buscar *guixes*, teníem molta gana. Fixa't si teníem gana que per un tros de pa amb oli vaig donar la meva pilota, la única joguina per aquella llesca seca però menjar era el primer. A vegades, entràvem als camps de pastanagues i ens fèiem tips de menjar dels horts.

Quan no anaven al refugi com actuaven ? També s'havien amagat a casa algun cop?

Normalment no hi anàvem als refugis. La gent col·locava dos matalassos, un armari o, fins i tot, sota la taula del menjador i allà s'hi estirava fins que aquell malson hagués passat.

Coneix algun sistema de construcció de refugis? Com per exemple el Sistema Ruth.

No, el meu sogre segur que sí, però jo no... Em sap greu.

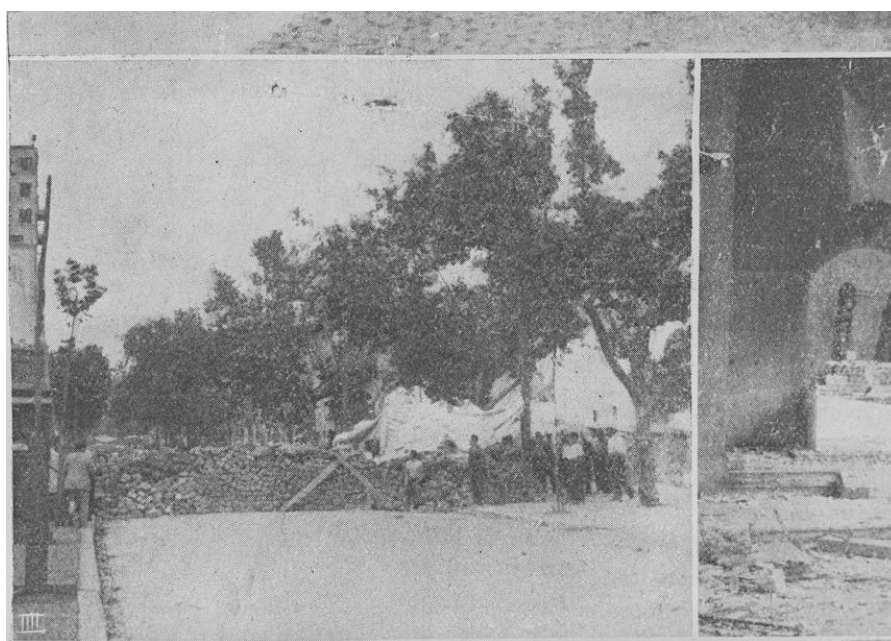
Recorda alguna fàbrica d'armament? On estava? Les bombardejaven?

Sí, la Farga, ja us ho he dit , el meu sogre treballava en la construcció del refugi. Era el principal objectiu de l'aviació, perquè l' indústria es va reobrir com a fabrica de armament, va passar de metal·lúrgica civil a metal·lúrgica de guerra.

Ens ha d'esmentar alguna altra cosa sobre els bombardejos o sobre com actuaven?

No, bé l'únic es que, ah, al carrer Arts i oficis va explotar una bomba. Ho sé perquè la meva tieta hi vivia.

ANNEX 3: Fotografies de barricades. Font: Espai Democràtic Can Riera.

ANNEX 4: Comunicats de la Guardia Urbana.

(X)

Ajuntament de l'Hospitalet del Llobregat

Comunicat de la Guàrdia Urbana, donant compte al senyor
Alcalde de les noves ocorregudes durant el dia de la data

(CENTRE)

Sense novetat.

(COLLBLANC)

Enfrónt de la Avinguda de Xile, á la
carretera de Collblanc, hi há troç d'ado-
quinat, el que fou aixecat per fer una Ba-
rricada, el qual há quedat en molt mal es-
tat.

(PROVENÇANA)

Al taller de caldereria situat al ca-
rrer Pje. A. há esclatat un bidó, el que á fet
ferides á la cara, al operari Ramon Segarra,
amb domicili-li al carrer Buenos Aires.

=====

Ajuntament de l'Hospitalet del Llobregat

INFORMACIÓ

*Comunicat de la Guàrdia Urbana, donant compte al senyor
Alcalde de les noves ocórregudes durant el dia de la data*

(CENTRE)

Al carrer de Laureá Miró, enfront del
carrer Marina, hi ha una petita barricada
aixecada per certs individus.

(COLLBLANC)

A la carretera de Collblanc enfront
del carrer Matti i Juliá, alguns individus
hán aixecat un altre Barricada.

(PROVENÇANA)

Sense novetat.

=====

Ajuntament de l'Hospitalet del Llobregat

INFORMACIÓ

*Comunicat de la Guàrdia Urbana, donant compte al senyor
Alcalde de les noves ocorregudes durant el dia de la data*

(CENTRE)

A les 23'15 hores, s'hán sentit algunes detonacions, com si fosin disparos d'arma de foc, fetes les averiguacions, resultaren ésser unes falses explosions, del motor d'un auto, el Conseller Cano també sorti amb la Guàrdia d'Asalt, al sentir les detonacions.

(COLLEBLANC)

L'Urbá Vilanova denuncia al Jutjat, á una tal Margarita "La Llibertaria" perquè al seu domicili-li, i amb ocasió de portar-li un recado, va ésser insultat per aquella.

(PROVENÇANA)

Manuel Gonzalez de 28 anys, Mercé Nadal de 23 anys i Mariá Franco de 33 anys, han estat curats de ferides de pronostic reservat, fetes al fer explosió una bomba, al sitial d'un escobaire, de la Barriada de "Can Pi".

Dolors Benito de 12 anys, há estat mo-

BAN

En Francesc Martínez Alves

Alcalde President de la Junta Municipal Agrària, d'aquesta Ciutat.

FAIG SABER:

Que són moltes les famílies que per evitar els perills del bombardeig es recullen al camp, encara que aquest estigui plantat, ocasionant perjudicis considerables a l'economia, que podrien evitar-se, si, a l'acollir-se en el mateix, hi posessin la cura necessària, que evités la destrucció de les plantacions existents en el mateix.

Com sigui que els danys que ço ocasiona són mantes vegades voluntaris, aquesta Alcaldia interessa dels seus conciutadans que al cercar acolliment al camp, ho facin en els llocs que menys perjudicis han de causar, hi que a l'enans posin el màxim d'interès per a reduir-los.

Aquesta Alcaldia espera que la cultura i ciutadania del nostre poble farà que sigui atès aquest prec, evitant l'adopció d'altres solucions menys adequades al moment.

L'Hospitalet del Llobregat, 18 d'agost del 1937.

FRANCESC MARTÍNEZ.

ANNEX 6: Telegrammes enviats a l'aviació italiana

TELEGRAMMA IN ARRIVO

Provenienza ROMA

Data di partenza 16/3/38/XVI°

Data di arrivo 16/3/38/XVI°

urgentissimo

ok

PER GENERALE VELARDI (.)

5626. INIZIARE DA STANOTTE AZIONE VIOLENTA SU
BARCELLONA CON MARTELLAMENTO DILUITO NEL
TEMPO (.)

V.

CARDA

078 / 05
16.3.38 XVI

B. R. V. G.
ore 23.20

COMANDO AVIAZIONE LEGIONARIA

TELEGRAMMA IN PARTENZA

Da LOGRONO

A PALMA

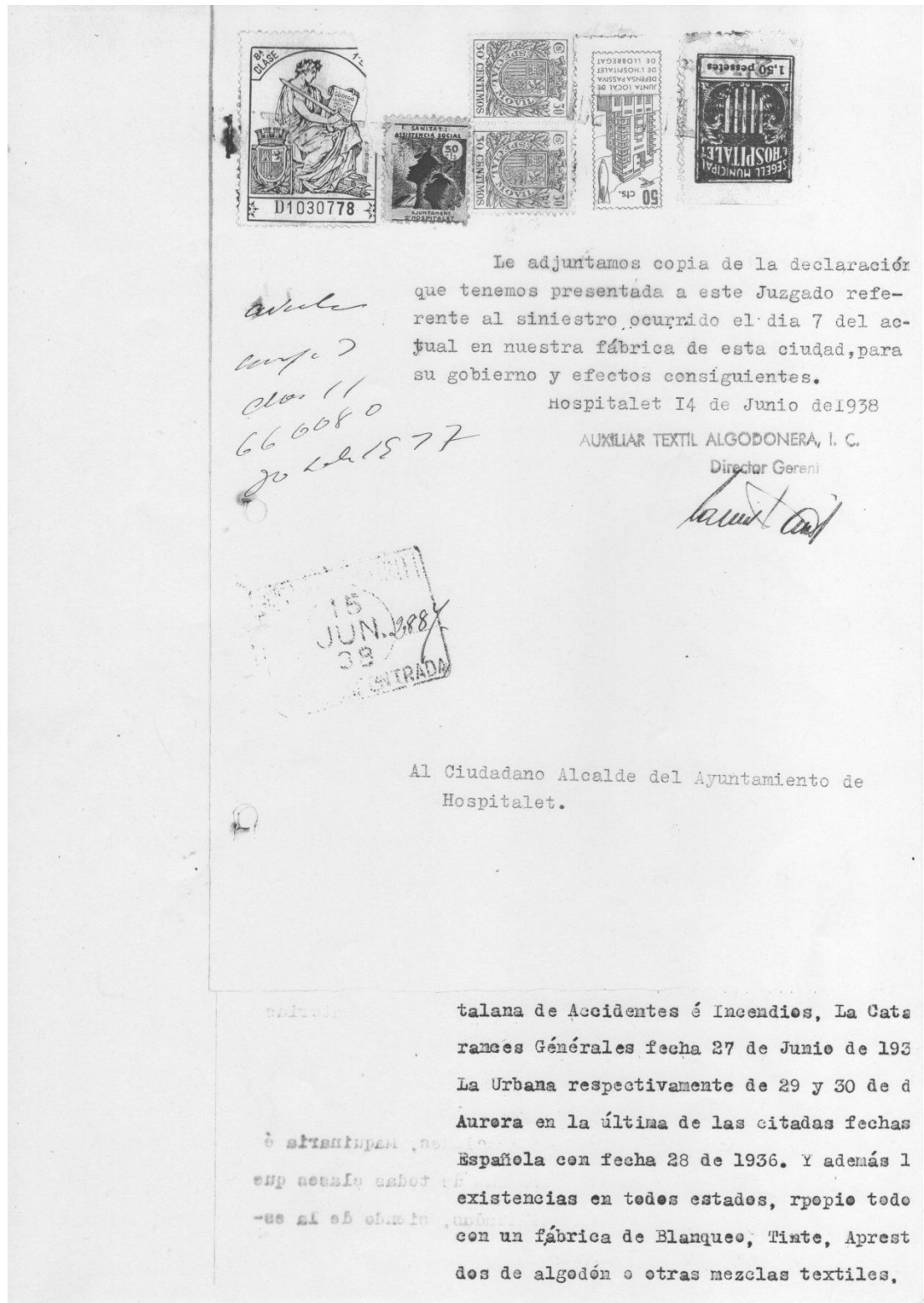
Data di partenza 18 MARZO 1938

080 URGENTISSIMO (.) GENERALISSIMO ORDINA SOSPENDERE BOMBAR-
DAMENTO BARCELLONA (.) HO AVVERTITO IN PROPOSITO SUPERIO-
RI AUTORITA' (.)

G A R D A

Sten. Reine
ae 21

ANNEX 7: Document d'una declaració presentada al jutjat

AL JUZGADO

Camilo Riu y Cressi mayor de edad casado, con cédula N.º. 683637 clase 10 tarifa 1.ª. Director - Gerente y como tal en representación de AUXILIAR TEXTIL ALGODONERA I. C. con domicilio en esta Ciudad, calle de Fermín Galán, 60, como mayor en derecho precede, dijo :

Que a tener del artículo 404 del Código de Comercio, vengo a presentar ante el Juzgado declaración de un siniestro ocurrido en la fábrica de Auxiliar Textil Algodonera I.C. comprensiva de los objetos existentes al tiempo del siniestro y de los efectos salvados, así como del importe de las pérdidas sufridas.

El día 7 del corriente sobre las once y cuarto de la noche, aproximadamente, hallándose declarada alarma por bombardeo, en los locales de la fábrica de Auxiliar Textil Algodonera I. C. de la calle de Fermín Galán, 60 de esta Ciudad, se oyeron, en corto intervalo de tiempo, dos fuertes explosiones seguidas de derrumbamientos é incendio de singular importancia; resultando grandes daños en las edificaciones de la fábrica y en la maquinaria, instalaciones y mercancías en ella existentes.

Los objetos en dicha fábrica existentes al tiempo del siniestro eran todos lo que constituían las edificaciones y maquinaria é instalación reseñadas en pólizas de seguro que Auxiliar Textil Algodonera I.C. tiene contratadas con Mútua Catalana de Accidentes é Incendios, La Catalana y Compañía d'Assurances Générales fecha 27 de Junio de 1936; Unión Española y La Urbana respectivamente de 29 y 30 de dicho mes y año; con Aurera en la última de las citadas fechas y con L'Unión y Hnión Española con fecha 28 de 1936. Y además las primeras materias y existencias en todos estados, propio todo ello o relacionado con un fábrica de Blanqueo, Tinte, Aprestes y Acabados de tejidos de algodón o otras mezclas textiles, unas de propiedad de

L'HOSPITALET

Un accidente pudo haber arrasado la ciudad en 1938

Las llamas no llegaron a las bombas

El 17 de noviembre de 1938 ocurrió un hecho que con el tiempo ha quedado olvidado en el baúl de los recuerdos del vecindario de Sant Josep y

L'Hospitalet: un accidente o sabotaje en las industrias ceramistas de la villa podría haber volado la ciudad si las llamas hubieran llegado a los polvorines subterráneos de la República

L'Hospitalet. - El eco de la noticia resonó en todo el país, llegando incluso al extranjero. Los diarios de la época conservan un aire reservado debido a la peculiaridad que envuelve el acontecimiento en plena guerra civil. El rotativo *Las Noticias* comenta el 22 de noviembre: «Se ha producido un incendio fortuito en las inmediaciones de Barcelona...» Lo mismo dicen *El Diluvio*, *La Noche*, *La Hoja del Lunes* y otros muchos. *La Vanguardia* se limita a comentar muy brevemente el siniestro de un taller sin apenas dejar aclarado el lugar en donde se produjo.

Algunos periódicos nacionales y extranjeros se extendieron algo más, tal es el caso de *Alerta de Santander*, donde se lee: «Hace explosión en L'Hospitalet las fábricas destinadas a la elaboración de armamento... todo ha quedado arrasado en cientos de metros alrededor».

Momentos de angustia

Aún hoy recuerdan algunos con angustia cómo tuvieron que dejar sus casas para

dirigirse a los terrenos de la Marina (hoy Bellvitge) o a Cornellà: «Era una tarde oscura y el cielo se iluminó de repente como si fuera de día. En las proximidades de la fábrica de cerámica apareció una claridad increíble. Pensamos por unos momentos que había sido un bombardeo, pero pronto nos dimos cuenta que la cosa era más grave. La metralla silbaba por encima de nuestras cabezas».

No se ha aclarado aún hoy en cuál de las tres industrias ceramistas ocurrió el accidente, ya que todas se encontraban en la misma acera de la actual calle Prat de la Riba (frente a los bloques de Ciudad Condal).

¿Accidente o atentado?

Se postuló que fue un descuido de los trabajadores, una colilla imprudentemente dejada en una zona de máxima peligrosidad. Los hay que opinan que fue un atentado de los grupos de derecha existentes en la época, quienes colocaron una bomba junta a la fábrica Cerámicas Batllori. También se cree que fue una chispa

Cerámicas Cosme Toda en 1983. El edificio todavía está en pie en la calle Prat de la Riba

perdida que hizo inflamarse la pólvora almacenada para la carga de las baías de bronce.

Lo cierto es que hoy L'Hospitalet no sería lo que es si hubiera explotado toda la trilita y la pólvora almacenada en las galerías subterráneas de Cerámicas Llopis y Batllori. La villa habría sido arrasada.

Las escenas durante el hecho fueron realmente alarmantes. La explosión, seguida de un aparato incendio, se extendió con rapidez amenazando llegar al polvorín. Los obreros, algo más de doscientos entre las tres factorías, huían aterrorizados hasta llegar a las tapias que rodeaban los edificios. La intervención de los bomberos de Barcelona fue decisiva, evitando que las

llamas llegaran a los almacenes de bombas para la aviación y artillería. Cuenta un antiguo trabajador que sobre la una de la madrugada cogió un trapo incendiado que con el viento iba hacia el foso donde se encontraba la trilita.

Murieron cuatro personas (empleadas jóvenes y el vigilante de la puerta de entrada de Cerámicas Llopis). Tres resultaron heridas graves y dieciséis leves. Al cabo de unos días se podían observar unos solares que ofrecían un ambiente desolador. La casa Llopis quedó casi intacta, la leyenda lo atribuye a un San Antonio que había en su interior. La casa Batllori ofrecía el aspecto de una naranja partida en dos por la onda expansiva.

Negrín visitó las fábricas

El presidente del Consejo y ministro de Defensa Nacional de la época, doctor Negrín, en compañía del subsecretario de Armamento, señor Otero, visitaron el lugar del incendio a las pocas horas de iniciarse.

Al acabar la guerra civil española se reconstruyeron las industrias ceramistas, gracias a subvenciones. El material encontrado en las fábricas era tanto que el valor del metal y los diversos componentes de artillería podían haber servido en 1938 para construir diez veces las fábricas. Todo se lo quedó el gobierno franquista y nunca más se supo. *José Manuel Morales (Historiador)*

ANNEX 9: Document d'inspecció i vigilància de Hospitalet del Llobregat

INSPECCION DE INVESTIGACION Y VIGILANCIA DE HOSPITALET DEL LLOBREGAT.

P. de A.
n.º 82

RELACION DE SERVICIOS PRACTICADOS DURANTE EL DIA 20.

Servicio de Vigilancia por las barriadas Centro, Torrasa y Provenzano

Servicio de Vigilancia nocturna por los campos de la Agrícola Colectiva de esta localidad, para evitar los hurtos de verduras y hortalizas

Servicio de recorrido por la Ciudad, procediendo al cacheo de los ciudadanos que ofrecen alguna duda o sospecha.

Detención de CAROLINA FARRES BARNILS, por hacer propaganda derrotista contra el Ejército de la República. Dicha detenida fué puesta a disposición del Juzgado Popular Local en funciones de Instrucción.

Averiguación de que la menor llamada GINESA CAPEL ANSON, se ha reintegrado al domicilio paterno.

Gestiones, con resultado infructuoso hasta la fecha, encaminadas a la busca y captura del autor o autores del robo cometido en las oficinas del Comité de la Vivienda de esta Ciudad.

Cuenta al Juzgado Popular Local, de lesiones sufridas por JUAN MATA MIRALLES, al ser alcanzado por un casco de metralla durante el bombardeo del día 19 del actual a las 12 horas y minutos.

Detención de JOSE NEBOT SOJEL, por estar reclamado por el Juzgado Popular Local.

JUNTA DE DEFENSA PASIVA DE CATALUÑA

La construcción de refugios

Nota suplicada:

«Con anterioridad a la creación de las Juntas Locales de Defensa Pasiva y a raíz de los primeros bombardeos de que nos hizo víctimas la aviación facciosa, por iniciativa de diversos Comités y Juntas de Vecinos, se principió a llevar a cabo la construcción de refugios, diseminados por calles y barriadas y en cuya construcción, más que atender a un plan coordinado y de conjunto, se atendía, única y exclusivamente a evitar los posibles efectos de los bombardeos, teniendo un sitio apropiado para resguardarse.

Esta iniciativa de aquellos vecinos, digna de toda alabanza y aplaudida unánimemente por cuantos en la retaguardia luchan y trabajan para mantener intacta la moral de la población, no ha dado los resultados esperados, entre otras causas, por la falta de coordinación y de elaboración de un sistema que encauce aquellos esfuerzos plausibles.

Creadas en cada localidad las respectivas Juntas Locales de Defensa Pasiva, a éstas corresponde por entero el subsanar aquellos defectos apuntados y para que las actividades de las mismas, den los resultados apetecidos, es preciso que por parte de los vecinos de Comités o Juntas de éstos, se proceda a seguir las normas que a continuación se dictan con carácter general para llevar a cabo la construcción de refugios u otros medios de protección.

Primera. — No se iniciará construcción alguna sin la previa ejecución del plano facultativo de la obra a efectuar.

Segunda. — Este plano o proyecto de ejecución, será entregado a la Junta local de Defensa Pasiva de la localidad respectiva, la cual dictaminará en un plazo brevísimo, la aceptación de aquél o las correcciones a efectuar.

Tercera. — La construcción del refugio se efectuará, siguiendo siempre el dictamen de los elementos técnicos de las respectivas Juntas Locales, los cuales inspeccionarán aquella y facilitarán cuantas orientaciones sean necesarias para llevar a efecto la obra proyectada, con todas las condiciones precisas de seguridad.

La Junta de Defensa Pasiva de Cataluña, espera que en adelante, todos los que tengan en proyecto la realización de alguna obra de tal naturaleza, seguirán el pie de la letra estas normas, cuya finalidad consiste, por una parte, en el ahorro de posibles equivocaciones debidas a la falta precisamente de control técnico y por otra, a no iniciar obras nuevas, que que quedan por igual causa, abandonadas en su principio, constituyendo aquellas zanjías iniciales, un peligro para transeúntes y vehículos.»

14 de novembre de 1937

PARA EVITAR FALSAS ALARMAS

La Junta de Defensa Pasiva de Cataluña ha dictado la siguiente orden:

«A fin de evitar confusionismos y falsas alarmas, que siempre consituyen un grave perjuicio para la población, la Junta de Defensa Pasiva de Cataluña dispone que:

A partir de la publicación de la presente orden, se abstendrán de tocar, bajo cualquier concepto, todas las sirenas y pitos a vapor que no sean oficiales o no hayan recibido una autorización expresa de esta Junta.

Serán debidamente sancionados los contraventores de esta disposición.»

22 d'agost de 1937

La defensa pasiva en caso de alarma

La obligación de abrir las puertas de las escaleras

Por la Junta de Defensa Pasiva de Cataluña se viene observando el incumplimiento, por parte de los responsables de escaleras, de lo dispuesto por la Junta Local de Barcelona y otras de Cataluña, respecto a la obligación de abrir las puertas de aquellas en caso de alarma durante la noche, al objeto de que los ciudadanos puedan protegerse, cuando menos, de la metralla de nuestros antiaéreos.

Teniendo en cuenta esta Junta que a determinadas horas de la noche son muy escasos los ciudadanos que circulan, y para evitar asimismo el privar del descanso a aquellos responsables, ha dispuesto lo siguiente:

Primero.—Es obligatoria la apertura de las puertas de escalera, en toda alarma que se produzca hasta la una de la madrugada.

Segundo.—Si pasada esta hora, continuase la alarma producida, con anterioridad, no podrán cerrarse las puertas, hasta que se dé el final de aquella.

Tercero.—Si se da la señal de alarma con posterioridad a la hora indicada, queda a dis-

creción de los porteros o responsables de escaleras, el abrir las puertas de las mismas.

Esta Junta de Defensa Pasiva de Cataluña confía en el más exacto cumplimiento de lo acordado y que los responsables de las viviendas cumplirán y harán cumplir, en beneficio de todos los ciudadanos, cuantas disposiciones se dicten con este objeto.

30 de setembre de 1937

JUNTA DE DEFENSA PASIVA DE CATALUÑA

La construcción de refugios

Esta Junta no puede por menos que admirar la iniciativa de algunos ciudadanos de diferentes barriadas y pueblos de Cataluña, en cuanto se refiere a la construcción de refugios y abrigos contra los bombardeos, y recomienda a todos en general, presten su ayuda a estas iniciativas, colaborando de una manera directa en obra tan humanitaria y conveniente en las actuales circunstancias.

Ningún ciudadano debe mirar impasible o indiferente los proyectos o trabajos que en barriadas o pueblos determinados, se están llevando a cabo por vecinos, que espontáneamente se organizan para construir un refugio en su respectiva barriada, cuando después en momentos de peligro, procurarán aprovechar aquello que los demás hicieron.

Hemos de comprender que estos trabajos se realizan en beneficio de toda la población civil, y que todos por igual debemos prestar nuestra colaboración y ayuda más eficaz y entusiasta para llevarlos a efecto.

La Junta de Defensa Pasiva de Cataluña al mismo tiempo que ruega a todos los ciudadanos en general su apoyo moral y material a estas loables iniciativas, advierte que deben de ponerse en contacto para realizarlas, con las Juntas de Defensa Pasiva Locales respectivas, con el fin de que éstas puedan dar las orientaciones técnicas y el apoyo necesario.

Cooperación ciudadana

Llega a conocimiento de la Junta de Defensa Pasiva de Cataluña, que algunas organizaciones antifascistas, en sus reuniones y asambleas, han tomado acuerdos que tienen como finalidad práctica, prestar su apoyo y colaboración a la obra de Defensa Pasiva que dicha Junta está llevando a cabo, recomendando la constitución de Comités de Ayuda, Amigos de la Defensa Pasiva, etc., para incrementar y realizar en breve plazo la construcción de refugios y otras obras de protección contra bombardeos.

Esta Junta estima en todo su valor tan preciosa colaboración y aplaude todas estas iniciativas, que demuestran el grado de conciencia antifascista de nuestra retaguardia y muy gustosa espera que aquéllas se lleven a efecto

rápidamente plasmando en realidades lo que hoy son buenos deseos, para lo cual hace presente a las organizaciones antifascistas en general, que está dispuesta a prestar su asistencia y ayuda en todo cuanto redunde en beneficio de la defensa pasiva de nuestra tierra.

29 de setembre de 1937

La Reina y las infantas en el dispensario de la Cruz Roja de Hospitalet

En la mañana de ayer efectuó S. M. la Reina Doña Victoria Eugenia su anunciada visita al dispensario de la Cruz Roja de Hospitalet, instalado, como es sabido, en la barriada de Coll Blanch.

Acompañaban a la soberana sus augustas hijas Doña Beatriz y Doña María Cristina y la infanta Doña Beatriz de Sajonia, esposa del infante Don Alfonso.

La Reina y sus augustas acompañantes fueron objeto de un afectuosísimo recibimiento por parte de los vecindarios de Coll Blanch y de Hospitalet, congregados frente al dispensario, a pesar de la lluvia que cayó, en diversos chaparrones, a aquella hora.

En la calle que da frente al dispensario, formaban los mozos de escuadra y todos los individuos y camilleros de la institución de la Cruz Roja, cuyas bandas de cornetas y tambores interpretaron la Marcha Real a la llegada de la Soberana.

En el dispensario fueron recibidas la Reina y las Infantas por la presidenta de honor de la asamblea de la Cruz Roja de Hospitalet, doña Eugenia Casanovas, viuda de Farnés, secretaria general señorita Amparo Lasala; señoras de Manau, Viñals de Lloveras, Mercedes Giral de Marín, Micaela Bosch, de Bernadas, de Coberch, de Sans, Casanovas de Caralt, Juanita Farnés Casanovas, de Jaumar, marquesas de Motilla y de San Martí, el presidente delegado señor Soler, el presidente de la Audiencia, señor Lasala; el general Guell, el jefe superior y comisario de policía, señores Toribio y de Miguel; rector de Collblanch, don Juan Massó; el juez municipal señor Salip, el señor Bernadas y los individuos del cuerpo médico de la casa, doctores Busquets, Aubert, Noves, Coderch, Pons, Reixada Neira y Mercadal.

Estaban también el Ayuntamiento de Hospitalet, representado por el alcalde accidental, señor Carbonell; el teniente de alcalde señor Mayol; los concejales señores Rovira, Salat, Argenti y Solanas, y el secretario del Ayuntamiento, señor Mitjavila, el concejal de Barcelona don Pablo Forní, presidente de la Cámara de la Propiedad de Hospitalet, señor Puig Gosa, con todos los individuos de la Junta; el coronel de la remonta señor Morilla, la señora de Lozada, la señorita de Bonilla, familias de Sans, Pl, Casas y otras.

La Reina y las Infantas pasaron al salón de actos, donde la secretaria, señorita Amparo Lasala, leyó una memoria en la que hizo historia de las últimas innovaciones y mejoras de que ha sido objeto el establecimiento.

Después la Reina y las Infantas, acompañadas de Doña Eugenia Casanovas, viuda de Farnés, recorrieron todas las dependencias del dispensario, haciendo elogios de lo excelentemente que en él están montados todos los servicios.

Doña Victoria se interesó por el estado de los enfermos y traumáticos que reciben asistencia en el dispensario y conversó afablemente con algunos de ellos.

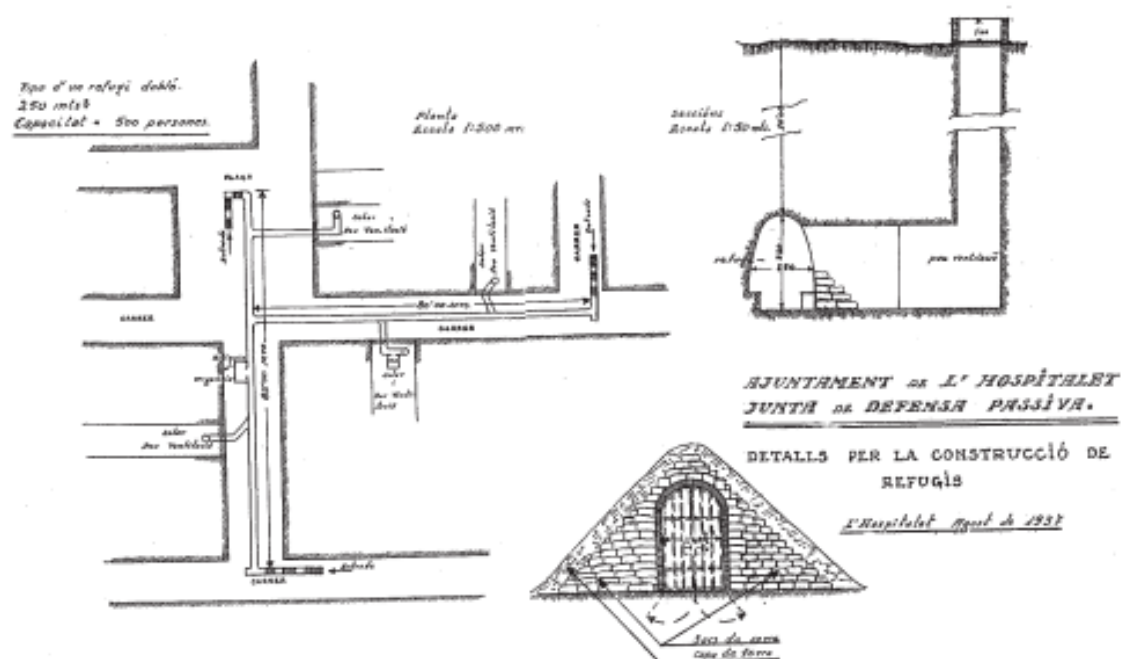
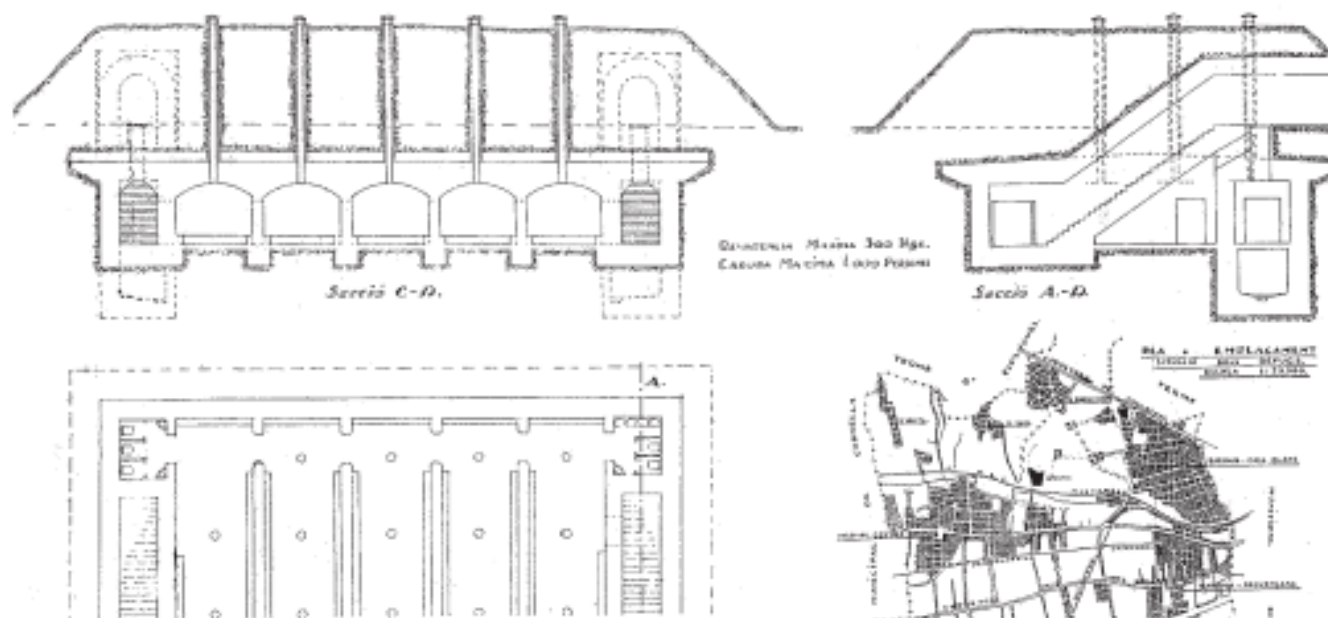
La niña Encarnita Lorente y el niño Pedro Maemitjá ofrecieron a la soberana hermosos ramos de flores.

Después de las doce y media las augustas personas abandonaron el dispensario, siendo despedidas con aplausos.

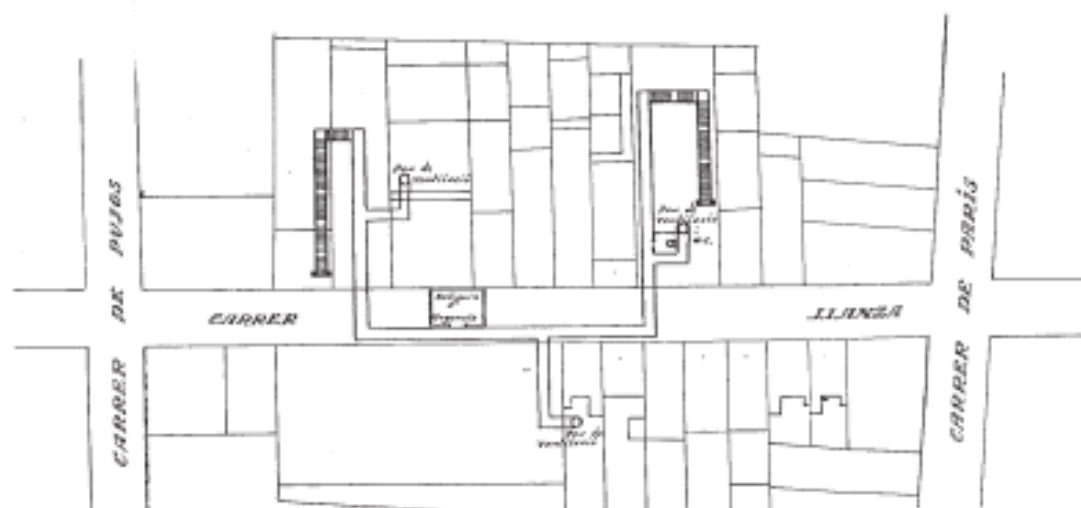
30 de maig de 1930

ANNEX 11: Sistema Ruth i plànols.

PROJECŢIE DE ÎNFIŢĂRI A SISTEMULUI "RUTHI" ÎNTR-UN HOSPITAL DE LA ILLOMBREGAT.

*PROJECTE DE REFUGI EN CONSTRUCCIÓ
EN EL CARRER DE LLANZA —————
I' HOSPITALET DEL LLOBREGAT. ————*

ANNEX 13: Segells relacionats amb la campanya de donació de sang.

CRUZ ROJA ESPAÑOLA
COMITÉ LOCAL
DE
HOSPITALET

Al camarada Martínez

Alcalde de la ciudad de Hospitalet de Llobregat

SALUD

yo abajo firmado jefe de la Ambulancia Sanitaria
de la Cruz Roja de la localidad abiendo de
de celebrar la fiesta anual de bandereta a benefi
cio de la cruz Roja necesitamos un permiso para
poderla celebrar el proximo Domingo dia 30
esperando de esta Alcaldia no nos ponera ostaculo
alguno Dando las gracias anticipadas
Os Saluda. el jefe de la Ambulancia.

Hospitalet 24 de Mayo de 1937

Els sotasignats Joan Xofré en representació de Unió Ciclista de Hospitalet, Florenci Benach en representació del Club Ciclista Hospitalet i Antoni Tubau en representació del Foment de la Sardana, acudeixen davant vostre i exposen:

Que a benefici del Socors Roig Internacional; tenen intenció de organitzar un festival esportiu i de dansa per al dia 21 del corrent pensant efectuarlo de la siguiente manera: Una cursa ciclista baix el circuit que se acompanya en l'adjunt croquis i que tindrà com a sortida i meta la rambla Ascaso en la part alta davant el camp de Basquet. I segonament després de dita cursa, una audició de sardanes en el mateix lloc.

Considerant que donada la finalitat a que es dedica dit acte i la participació en ell de totes les forces antifeixistes, els sotasignats reclamen de aquesta Alcaldia la conseqüent autorització que no dubten els serà, com sempre otorgada.

L'Hospitalet a 11 de Febrer de 1937.

Per Unió Ciclista.

Per Club Ciclista.

Pel Foment de la Sardana.

Ajuntament de l'Hospitalet.

Aquest Casal d'Esquerra esta Construin uns Refugis pels Ciutadans i Socis d'aquesta mateixa representan un gasto exsesiu l'esmentades obres espera que aquesta Ajuntament es dignará prestar els eu ajut amb tot lo que sigui possible, esperant que aixis serem atessos quedant a les vostres ordres pel bé de la causa que tots defensem,

El President

Françese Jullien

Comisión pro Refugio

*Recibimos en concepto de pago por la cuota del
refugio que se construye entre calle Salvador Seguir
Paris, para la ampliación del mismo la cantidad de
Ptas 3*

Semana 3.5

La Comisión Encargada,
P.O.

P. Zamora

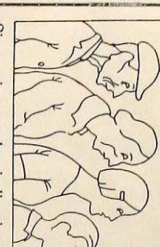
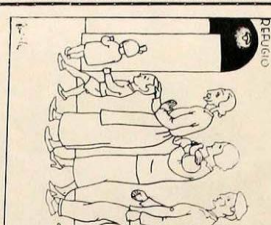
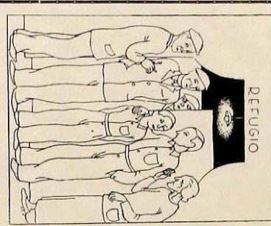
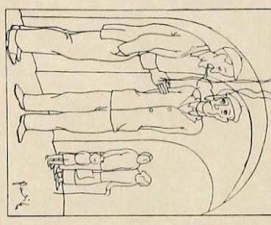
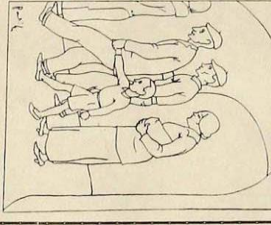
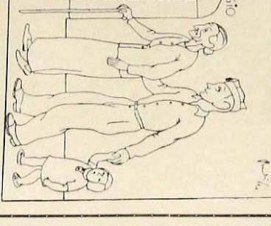
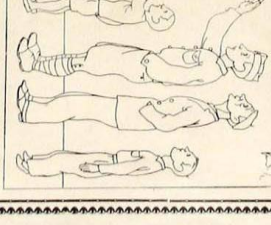
Seguir 5 B.

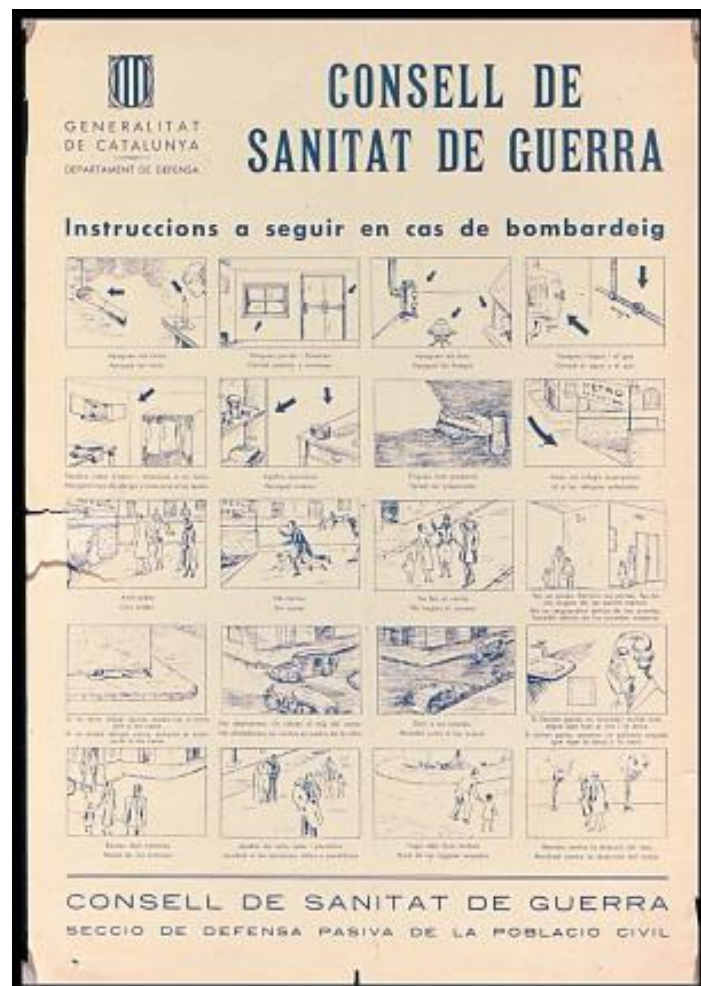
El Abonado,

J. Genove

ANNEX 16: Normes d'actuació en cas de bombardeig.

© Còpia digital Biblioteca Pavelló de la República

REFUGIO ↓ Sigue siempre las indicaciones de las flechas		REFUGIOS CONTRA LOS AVIONES La aviación <i>causa muchas víctimas</i>, pero casi todas son motivadas por la imprudencia. Observa cuidadosamente las INSTRUCCIONES que se te dan a continuación. <i>Consejería de Propaganda.</i>				
						
Primero entrarán las mujeres, los niños, los ancianos...	No forméis grupos en las puertas de los refugios	No fuméis durante tu permanencia en el refugio	Abandona el refugio con orden, sin precipitación	Ayuda a los ancianos, a los niños y a los inválidos	No seas curioso ni te hagas el valiente	Entrad con mucho orden en el refugio
Al aviso de alarma, apaga las luces de casa	En casa, resguardate en las paredes maestras	No entorpezcas la entrada y permanece junto a la pared	En despoplado, échate a orilla de la carretera	Al oír el aviso de las sirenas, debéis parar inmediatamente	Al oír la sirena, abre puertas y ventanas	

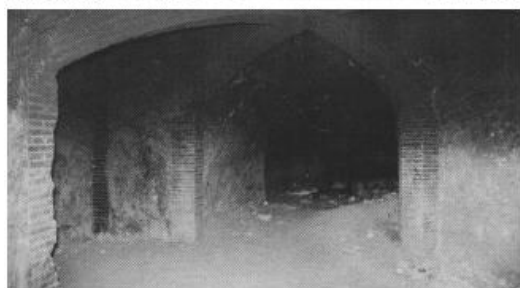
ANNEX 17: Fotografies de diferents refugis de l'Hospitalet.

Refugi de Torre Barrina
Font: Centre d'Estudis de l'Hospitalet

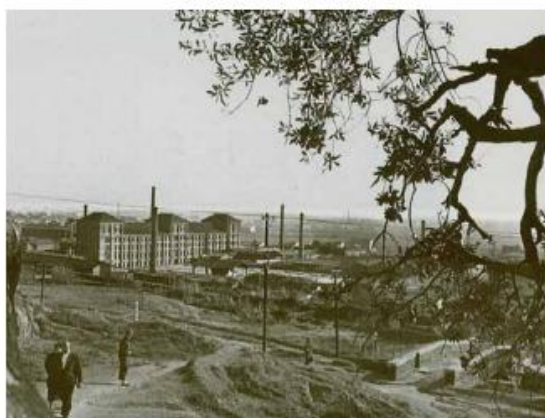
Refugi de Torre Barrina
Font: Centre d'Estudis de l'Hospitalet

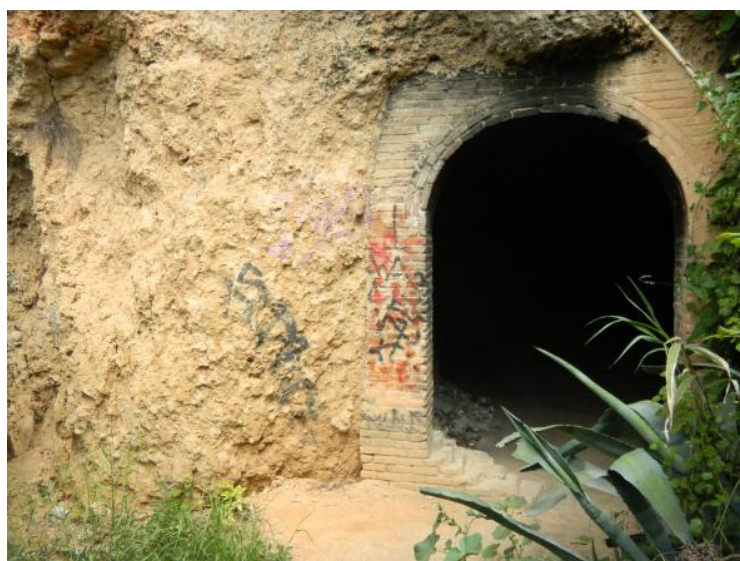
Refugis al Barri de Sanfeliu
Font: Centre d'Estudis de l'Hospitalet

Al fons a la dreta, entrada d'un refugi al carrer Riera del Canyet (actual Miquel Peiró). Any 1962.
Font: llhospitalet dellobregat.wordpress.com

Pont de Matacavalls, que travessava la línia fèrria de Vilafranca, servia com a refugi.
Font: Centre d'Estudis de l'Hospitalet

Refugis al Barri de Sanfeliu
Font: llhospitalet dellobregat.wordpress.com

Refugi de Can Rigalt
Font: lhospitaletdellobregat.wordpress.com

Can Rigalt
Font: lhospitaletdellobregat.wordpress.com

L antic refugi va tenir un ús residencial amb l'arribada massiva d'immigrants al llarg de les dècades dels anys 50 i 60 del s. XX.

Can Rigalt.
Font: lhospitaletdellobregat.wordpress.com